

Forradalmak idején barikádok emelkednek.

A barikád mindkét oldalán emberek vannak, gyakran nem azok, akik a barikádot felépítették.

Emberek, akik sokszor akaratukon kívül kerülnek az egyik, vagy a másik felére.

Mindkét oldal veszélyes, de legnagyobb a kockázat a barikád tetején, mert bármelyik tábornak célpontja lehet az, aki ott egyenesedik fel.

Hogy melyik a jó oldala?

Csak az események után válik azzá.

Választáskor a tévedés lehetősége mindenkit megillet, de a megbocsátás rendszerint elmarad.

A bocsánatot általában azok tagadják meg, akik győztek, vagy azok, akik a barikád közelében sem voltak: akik a választás kockázatát sem vállalták, vagy merésztették.

A győzelem nem mindig tartós.

Az kiált győzelmet, aki éppen hatalomra kerül.

Mindig az.

Gyakran a hatalom határozza meg a veszteseket is.

Akire mindkét fél rátámad, elbukik...

Kiss Péter

A BARIKÁD TÚLSÓ OLDALÁN

2020

Kiss Péter

A BARIKÁD TÚLSÓ OLDALÁN

regény

2020

Kiss Péter János 2020
Minden jog fenntartva

Szerzői kiadás

A szerző rajzaival

ISBN...

Készítette:
www.konyvmuhely.hu

Apám emlékének

Előszó

Forradalmak idején barikádok emelkednek.

A barikád mindkét oldalán emberek vannak, gyakran nem azok, akik a barikádot felépítették.

Emberek, akik sokszor akaratukon kívül kerülnek az egyik vagy a másik felére.

Mindkét oldal veszélyes, de legnagyobb a kockázat a barikád tetején, mert bármelyik tábornak célpontja lehet az, aki ott egyenesedik fel.

Hogy melyik a jó oldala?

Csak az események után derül ki.

Választáskor a tévedés lehetősége mindenkit megillet, de a megbocsátás rendszerint elmarad.

A bocsánatot általában azok tagadják meg, akik győztek, vagy azok, akik a barikád közelében sem voltak: akik a választás kockázatát sem vállalták.

A győzelem nem mindig tartós.

Az kiált győzelmet, aki éppen hatalomra kerül.

Mindig az.

Gyakran a hatalom határozza meg a veszteseket is.

Akire mindkét fél rátámad, elbukik.

Az elbukottal csak addig törődnek, míg elveszejtik őket.

A vesztesek is a forradalomhoz tartoznak.

Akik a legyőzötteket lebecsülik, azok magukat teszik kisebbé.

A forradalmak elmúlásával a torlaszokat gyakran nem bontják le.

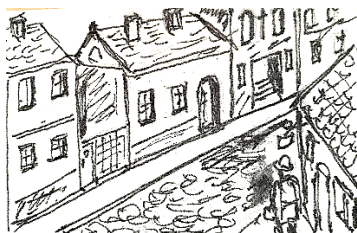
Nagy hiba, amit rendszerint utólag ismernek el.

Legtöbbször későn.

A barikádokat le kell bontani.

Lebontani intézményesen, és segíteni azt lebontani az emberi lelkekben.

Ez a legnehezebb, de nem lehetetlen.

Első fejezet

Az első világégést követő évek látszólag úgy folytatódtak, mintha a szörnyűségek meg sem történtek volna. Az emberek lelkébe mégis valami árnyék költözött, amit nem lehetett többé már eltüntetni.

Kora reggel a férfi fázósan húzta fejét két válla közé. Lépteit szaporázva indult a város belseje felé. Május végi, kissé hűvös reggel fogadta. A járda párásan csillogott.

Az ipartestület tagjai a hétnek ezen a napján jöttek össze. Ácsorogtak a szűk iroda égre nyíló ajtaja előtt. Legtöbbjük munkát kereső ács, asztalos, segédmunkás, napszámos volt. Neki szerencsére mindig akadt munkája. Szívesen alkalmazták, ügyes kezű, gyors eszű, fantáziadús asztalosként ismerték. Fiatalkora ellenére sok tapasztalatot szerzett, külföldet látott mesterember volt. Megjárta a háborút. Az első világégést túlélte, pedig a legnagyobb harcok színterén viselte az egyenruhát. Az olasz fronton hónapokig bámulta a Piave folyót, és izzadt hideg verejtéket a Monte Grappa szikláin. Utászkatona volt. Élményeiről szívesen mesélt a kocsmában esetenként. Persze csak óvatosan, megválogatva a hallgatóságot. El kellett hallgatnia, hogy három hónapig Kun Béla katonája volt az őszirózsás forradalmat követően. Szorgalmának, ügyes kezének köszönhetően elnézték vöröskatona múltját. Korábban, míg lecsillapodtak a kedélyek, a Bükk erdeiben, barlangjaiban bujkált

néhány társával több hónapon keresztül. Titokban látogatta meg fiatal feleségét. Sokszor az éj leple alatt.

Felesége most várandós, bármely nap, bármely órában szülhet. Nyugalankodott miatta.

Éjszaka az asszony sokat mocorgott, sóhajtozott. A reggeli készülődésekor nehezen mozgott. Munkája miatt otthon maradhatott volna, hiszen két segédje tudta a dolgát. Ha szükség van rá, bármikor megtalálják emberei.

Az iparosok rendszeres heti összejöveteléről nem akart távol maradni. Elvárták mindenkitől, hogy ott legyen. A vörös múltja miatti megbocsátás még nagyon közeli volt. Léte függött a közösségben maradástól. Nem kockáztathatta meg a kirekesztést. Az a munkanélküliséggel, az ipar elvesztésével, éhezéssel járt volna.

Fél hetet ütött a templom órája, amint alatta elhaladt. Lépteit a vásártér irányába szaporázta. Már a hazajövetelen gondolkodott, mintha a korábbi odaérkezés a hazaindulást siettette volna.

Az asszonya járt az eszében, meg a leendő elsőszülött gyermeke. Mikor a szürke kockaköveken álldogáló, beszélgető mesteremberek közé lépett, hétig még majdnem egy fertályóra volt hátra.

Az iparosok beszélgettek, viccelődtek, egymást ugratták sokszor otrombán. Közben kicserélték a híreket munkáról, anyagról, árakról, piacról, megrendelésekről.

Igyekezett minden tekintélyesebb mesterrel találkozni, néhány tisztelettudó mondatot váltani. Érdeklődött, gyűjtötte a híreket, mutatta magát a fontosak között. Végül mindenki saját bandájánál, haverjainál kötött ki. Itt megbeszélték már nem csak a munkával összefüggő dolgaikat, a nőkről, fociról, kártyáról is szó esett.

Talán a háborús gyötrelmek túlélésének záloga volt, hogy időnként kivonta magát a könnyörtelenül zajló eseményekből.

A környezete nem mindig értékelte ezt a tulajdonságát. Sokan közömbösnek és könnyelműnek tartották. Nagyon gyakran rá is szolgált erre. Nem tagadta, a kalandvágy állandóan benne bujkált. Jó nevű iparoscsalád legkisebb fia volt. Örültek, hogy korán megnősült. Különösen apja, a hatalmas erejű kovácsmester aggódott fiatalkori kicsapongásai miatt. A fiú szerette a nőket. A feslett erkölcsűek különösen vonzották. Nem volt még tizenhat, amikor botrányba keveredett. A nyilvánosházban verekedett egy prosti miatt. A család tekintélye, a rokonság jóállása húzta ki a csávából. Ekkor került ki Bajorországba az iparos rendeknek akaratából mesterséget tanulni. Ma úgy mondanánk, hogy szakmai gyakorlaton vett részt. Jó tapasztalatokkal és kitűnő bizonyítvánnyal tért vissza. Kiválóan rajzolt, jól bánt a ceruzával, a krétával. Tájképeit, csendéleteit aránylag jó pénzért eladta. Volt miből vígan élnie. Hazajövele után már a sorozás, a háború várta.

A baljós események, a halálközelség, az üldöztetés azonban komolyságot kényszerített rá.

Úgy tűnt, megkomolyodott. Szerelme, felesége, a kor női ideáljához közel állt. Karcsú, dús hajú, bűgő hangú lány volt. Enyhén hajló orra arcélének fennkölt vonásokat kölcsönzött. Imádta a nagy orrú nőket. Vastag, hullámos, vörös haja elbűvölte. Származását tekintve nem tartozott az előkelőséghez. Polgárcsaládba született. A városban élt szüleivel. Apja tisztviselő a földhivatalban. Akkoriban ez, egy család biztos megélhetését biztosította. Jólelkű, családszerető, szelíd ember hírében állt. Nősülésében is ezek a tulajdonságai vezérelték. Felesége megesett lány volt.

Akkoriban a Lengyelországból menekültek között élt itt egy igazán jóképű magas, vörös hajú dragonyos tiszt. Az ő szerelme volt az asszony korábban. Köztudomású lett kapcsolatuk.

A család már az esküvőre készült, amikor a tiszt párbajban halálos sebet kapott. Napokig haldoklott.

A tisztviselő korábban is udvarolt a házban lévő lányoknak. Tudta, hogy leendő gyereke nem az övé, mégis elvette a várandós lányt. Szerелеmből. A gyermek az édesapja vonásait viselte magán. A városban az emberek egymás között a Pasiczky lányként emlegették. Hiába viselte anyja férje után a Szója Júlia nevet.

Júlia az első gyerekét várta. Nándor mellett az asztalosmesterek feleségeinek mindennapi életét élte. Főzött a segédekre, kijárt a piacra, bajlódott az inasokkal. Gyakran még a szerszámok rendezésében, a műhely rendberakásában is segédkezett. Nem lázadozott emiatt. Szívesen, nyugalommal, békésen cipelte a mesterasszonyok gondjait mindamellet, hogy érzelmi világa inkább szenvedélyes volt. Mások bajaira érzékeny, mindenre figyelmesen reagáló teremtes volt. Egyre nehezedő terhét mosolyogva viselte. Büszke volt leendő gyermekére. Ugyan semmi hátránya nem származott abból, hogy anyja az ismert körülmények között fogant vele, mégis boldog volt, hogy az ő kicsinye törvényes keretek között jöhet a világra. Férje távozása után pár percre leült a tűzhely mellé a fásládára. Az ücsörgés nem volt szokása. A munka mindig előbbre való volt neki. Érezte, hogy eljött az ideje. Fájásai megindultak, ami először félelemmel töltötte el, majd az eljövendő boldogságra gondolva furcsa örömet érzett.

A hirtelen belehasító fájdalom elmúltával a hasára kulcsolta kezét. Ült még egy darabig, majd kiment a műhelybe, és az egyik inast átküldte anyjáért a szomszéd utcába. Minden eszébe jutott a tennivalókat illetően. Megrakta a tüzet, nagy fazékban vizet tett fel, a támlás ágyon tiszta lepedőt cserélt, alátéve gondosan az előre beszerzett gumilepedőt. Az egyre sűrűsödő fájások gyakran leülésre kényszerítették.

Az idő nehezen múlt. A segédek is egyre gyakrabban és aggódva néztek be rá a konyha üvegezett ajtaján.

Nem volt még tizenegy óra, mikor az udvarba lépett a gazda.

Az utolsó néhány száz métert csaknem futva tette meg. Levegőt kapkodva zárta be maga mögött a nehéz tölgyfakaput. A műhely felől nem a megszokott ütemes hangokat hallotta. Hiányzott a gyalu sikoltozása, a faanyag jellegzetes koppanása, a forgács zizegése, amint félresöprik azt.

Az inas vizesvödörrel a kezében éppen a konyhaajtón lépett ki. A két segéd, csípőre tett kézzel, aggódva nézett egymásra és halkán sutorogtak. Éppen rájuk akart szólni, amikor a kamraajtó mellett a falnak támasztva női kerékpárt pillantott meg.

Ez akkoriban igen ritka közlekedési eszköz volt. Nem mindennapos járgány.

- A bába, a bábaasszony! Juliska... a gyerek... Hátha megvan a gyerek is!

A konyhába lépve anyósába ütközött, aki éppen a szobából jött ki.

A bábaasszony a konyhában ült a hokedlin, és buzgón falatozott az odakészített tálból.

A gyerekre még várni kellett.

Az asszony sápadtan, harmatos homlokkal, de mosolyogva köszönt rá az ágyból.

- Minden jól megy. Nemsokára apa lesz! Nándor! – mondta jellegzetes alt-hangján. Szótlanul nézték egymást egy darabig, majd kiküldte férjét. Menjen a műhelybe, tegyék a dolgukat, vagy amit akarnak. Majd meghallja, ha itt a baba.

A műhelyben a gyalupadnak támaszkodva beszélte meg a dolgokat a két segéddel. Az egyik nála jóval idősebb volt, családos, több gyerekkel.

Szerették a mester fiatal feleségét. Jól főzött rájuk, mindig szelíd volt irányukban. Az inasokkal is jól megvolt. Nem bántotta őket tetteleg soha, pedig abban az időben természetes volt másutt, hogy egy-két pofon elcsattanjon a gyerekes csínytevések megtorlásaként.

A műhelyben nem ittak. A sátoros ünnepek kivételével, vagy ha az ipartestület rendkívüli összejövételeit nem számítjuk, a gazda sem nyúlt pohárhoz. Ez most a kivételes alkalom.

Elindult a kamra felé. A konyhaajtó előtt elhaladva bepillogott az üvegen. Nem látott különösebb mozgást. A szobából semmi nem szűrődött ki. Mondták gyakran, hogy az asszonyok ilyenkor végig jajgatják, nyögdécselik vajúdasukat. Kissé nyugtalanította, miért nem hallja felesége hangját.

A pálinkásüveggel és egy stampedlis-pohárral visszatérve tovább tárgyalták az eseményeket. Töltött magának, ivott, majd a két segéd következett kor szerint, sorban. Az inasok pár lépésről bámulták a nagyok diskurzusát. Miután kifogytak a szóból, mentek dolgukra.

Nem volt a munkájukban most sok köszönet. Csak arra vigyáztak, kárt ne tegyenek, mert a fát visszatenni, amit elfaragnak, csak nagyon bajosan lehet.

Nándor is próbálta elfoglalni magát, tett-vett, szerszámaint tisztogatta, rakosgatta, fél szemmel a konyhaajtót figyelte. Hír sokaig nem jött ki onnan, csak az anyósa meg a bábaasszony néha, amikor a budira siettek. Ilyenkor meg csak nem illik őket zavarni.

Kora délután volt – bár hosszú időnek tűnt addig -, amikor felesége egyetlen éles sikolyát meghallotta.

Rövid, velőig hatoló, semmihez nem hasonlítható hang volt. Eldobott mindent, ami a kezében volt. Rohant hozzá. Tudta, hogy megszületett a fia.

Apa lett. Abban a pillanatban másra nem tudott gondolni.

Öt év telt el az első gyerek születése óta.

A mester felesége ismét gyereket várt. Nem ez volt a szokatlan, inkább az, hogy csak most jött a második. Abban az időben, másutt, jöttek egymás után a babák, míg végképp megelégtették. Aztán már nem foglalkoztak egymással sem az emberek.

Az asztalosmesteréknél más volt a helyzet. Nem igyekeztek, de nagyon nem is tettek ellene, pedig az asszony sokszor rettegett a gyerekáldás gondolatától is.

Rosszul éltek. Nem csak anyagilag. Úgy is, mert a kisfiú születését követően kezdte éreztetni hatását a gazdasági válság, amely elérte a nagy iparvárost.

Csökkenetek a megrendelések. Egyre több cég ment tönkre. Az elkészült munkákért nem fizettek, vagy csak nagy késéssel. Az anyag beszerzése gondot okozott. Előre dolgoztak az asztalosok, és az anyagok ára felemésztette tartalék pénzüket. Élni kellett valamiből. A termékeket nem akarta megvenni senki. A mester kénytelen volt segédjeit, inasait elküldeni.

Ma már egyedül dolgozott. Persze akkor, ha volt megrendelése. A gondokat egyre nehezebben viselte. Elmúlt az az idő, amikor még félvállról vehette. Néha most is félvállról vette, csak hát annak súlyos következményei lettek. Hogy enni tudjon adni a családnak, többször féltett és nehezen összegyűjtött szerszámait volt kénytelen eladnia, hogy pénzhez jusson.

Inni kezdett. Az italozás azon tudott segíteni, hogy felelőssége a gyereke és felesége iránt gyakran kihunytt.

Egy idő óta csak magával foglalkozott. Ha pénzhez jutott, magára költötte. A kocsmáknak gyakori vendége lett. A veszekedések belopódtak házukba, amely pedig sokáig csak a békés család otthona volt.

Hogy jobban megéljenek, az asszony varrást vállalt. A jobb időkben beszerezett „Singer” nagyon hasznos befektetésnek

mutatkozott. Addig magának, férjének és a kicsinek varrogatott, ezután másoknak is. Ügyesen. Eleinte röstellte mester-asszony létére, hogy így kénytelen pénzhez jutni, de a szükség nagy úr, legyőzi a szemérmet.

Az asszonynak fia adta a legnagyobb örömet. Jól megvoltak egymással. Elkényeztette. A gyerek nem élt vele vissza. Kétéves elmúlt a fiúcska, még mindig a mellére vette.

Később, nagykamasz korukban a húga nem egyszer bosszantotta, amikor az anyjával változatlanul jó kapcsolatát irigylve mondogatta:

- Menj csak anyához, cicizni! Anyámasszony katonája, mama-kedvence!

Most a lánnyal volt terhes. Ezt a terhességét teljesen másként viselte.

Kicsit furdalta a lelkiismerete, mert az elején, amikor a másállapot első jelei mutatkoztak, mindenféle trükköt bevetett, hogy szabaduljon tőle: Leugrált a hokedliről, súlyos tárgyakat emelgetett. A templomban imádkozott, hogy elvetéljen. Ezt a barátnői súlyos hibának tartották, mert a Jóistenke ilyet úgy sem engedne, sőt ezért meg is büntethetné.

Órákig ült a lavórban papsajt-főzetben. A forró víz csaknem leperzselte alfelét, amikor -miután a férje és a gyerek elaludt, a konyhában próbálkozott a kezdetleges házi praktikákkal.

A magzat életerős, makacs és kitartó volt. Angyalcsináló bábaasszonyhoz nem vitte a lélek.

Nem a félelem tartotta vissza, hanem a magzat makacssága. Nagyon csalódott, amikor lánya született. Fiút szeretett volna inkább.

Végül beletörődött.

Teljes szívvel gondoskodott róla. Mindent megadott neki. Később vidám, szép nagylánnyá serdült. A lánya semmiben nem szenvedett hiányt. A fia továbbra is közelebb állt hozzá.

Nem szerette a lányokat. Majdan született lányunokáit sem. Ezt meg is mondta. Furcsának tűnt, különösen azoknak, akik nem ismerték közelebről. Menyei aztán beletörődtek, mert ez a „nem szeretet” igazán nem nyilvánult meg különösebben. Csak hát a fiúkat jobban szerette, közelebb álltak a szívéhez.

A fiáért rajongott. Aggasztotta annak visszahúzódása. A gyerek gyakran leült kis sámlijára a tűzhely mellé, és félórakig tudott egy darab fával játszani, vagy ha az nem akadt, a kezének ujjával foglalta le magát, egymásba fonta, vagy felváltva rakosgatta egymásra. Értelmes, okos kisgyerek volt pedig. Visszahúzódását szülei veszekedései, hangos szavai okozhatták, valamint az, hogy korán megsejtette, akár meg is értette a komoly családi gondokat. Apjával nem volt akkor rossz a kapcsolata. Ha tehette mellette volt, az játszott vele, ha nem, a gyerek leste munkáját, tevékenységét. Viszonyukban egy árnyalatnyi kölcsönös tartózkodás volt, mintha a gyerek érezte volna apja felelősségét a légkör kialakulásáért. Az asszony tudta, hogy fia megérti őt, együtt érez vele. A fiú önállóan ellátta magát. Egyedül öltözött, rendet tartott maga körül. Ez későbbi életében is jellemző volt. Játékaira vigyázott. Egy helyen tartotta, rendben, sorban álltak az apja által készített fafigurák, a maga farigcsálta dolgai. Nem volt még hatéves, amikor kistestvérét rá lehetett hagyni, míg anyja más dolgát végezte. Megbízható, ügyes fiú volt.

Hatéves korában, az apja vitte beírni a város legrégebbi elemi iskolájába. Úgy tűnt, változik a helyzet a család életében. A mester munkát kapott. Hónapok óta nem ivott. Gyűjtötte a pénzt. Minden kiadását meggondolta. Adósságait visszafizette. Az asszony örült, hogy végre a régi megszokott, szabályos az életük. Nem éltek úgy, mint összekerülésük elején. Még jócskán benne voltak a gazdasági válságban, az asszony mégis elégedett lett volna a sorsukkal. Megdöbbenve hallgatta férjét, amikor egy tavaszi este a műhelyből kijövet, a vacsora után ezzel állt elő:

- Felköltözünk Pestre. Itt hagyjuk ezt a szerencsétlen helyet. Itt nem lehet boldogulni! – mondta. - De hát mihez kezdünk ott? Ott sincs több munka! Nem emlékszel, hogy néhány hónapja fenn voltatok többen is, és munka nélkül jöttetek vissza! – így az asszony.

- Nem is asztalosmunkát akarok! – Akkor ugyan mit? Tán nem varrodát akarsz velem nyittatni? - Kocsmát nyitunk! Itlara akkor is költenek az emberek, ha kenyérre nem. Pestlőrincen ki is néztem egy eladó házat.

- Ott nagyrészt prolik laknak! Azoknak akarsz italt mérni, akik a családjuktól veszik el a rávalót? Milyen ember vagy!

- Aki inni akar, úgylis iszik, nem kell kényszeríteni. És nekünk meg kell valahogy élni! Ez meg a mi gondunk!

- Ahhoz pénz kell. Alig jöttünk helyre, pénzünk kevés, hogyan gondolod Nándor? – kérdezte az asszony.

- Itt a műhely, a ház. Eladjuk és felköltözünk. Apám meg öcsém, a könyvkötő segít. Megígérték.

Az asszonynak több ellenvetése volt: Itt a kisiskolás gyerek. Itt a kislány, aki alig múlt egy éves. Idegen, ismeretlen hely, távol szülőktől, rokonoktól, barátoktól. Igaz, férje távoli rokonsága Budán lakott. Dolgos sváb emberek, de nem tartották velük a kapcsolatot. Hogyan menjenek most hozzájuk, vagy később, ha muszáj lesz? Az asszony tele volt kétségekkel. Az asztalosmester hajthatatlan maradt. Nem lehetett meggyőzni. Feltámadt benne a mindig is benne bujkáló kalandvágy, a kockáztatás szenvedélye és a szürkeségből való kitörés viszkető érzése.

Második fejezet

A vállalkozás végül rosszul sikerült.

Pestszentlőrincen a kocsmá egy düledező vályogból épült házban volt. Az olajjal felöntött hajópadlós ivóban néhány asztal és szék árválkodott. A mester próbált új berendezést hirtelenjében összerakni a szegényesen rendelkezésére álló anyagokból, de közben az italt is mérni kellett, hogy legyen bevétel.

Az asszony reggeltől estig dolgozott. Hol a pultnál – amikor a férje áruért ment-, hol pedig a konyhában, mikor a vendégeknek főzött bablevest, olykor gulyást.

Az esték kimerítőek voltak. Vendégek akkor jöttek leginkább. Mégsem volt elég nagy a forgalom. Az adósságuk nem csökkent, egyik napról a másikra éltek. A környéken munkásemberek laktak. A kevés pénzből, amit a heti elszámolás után kaptak, nem sok jutott italra. Mindenki hitelből akart fogyasztani. Ezt nem bírta el a kocsmájuk.

A két kicsi gyerek nagyon gyakran egyedül maradt a lakásban. Az égre nyíló, söntés melletti szobakonyhában a kislány délelőttönként maga volt. Anyja csak itt-ott tudott ránézni. A kisfiú iskolába járt. Sokat kellett gyalogolnia. Az állami elemi iskola tőlük több mint egy kilométerre volt. A fiúcska szívesen ment. Jól tanult, dicséretekkkel boldogította anyját.

Délutánonként ő vigyázott a kishúgára. Mellette nemigen tudott tanulni. Leckéit is csak a kicsi elalvása után készítgette el.

A házban nem volt villany. Akkoriban az fényezésnek számított, különösen az ő anyagi helyzetükben megfizethetetlen. A fiúcska türelemmel viselte nehéz sorsukat. Jól látta a család gondjait.

Korához képest, a hozzá hasonló gyerekeknél mindent jobban felfogott azokból, ami körülötte történt.

- Miért jöttünk ide, – kérdezgette anyjától – ha nem jobb, mint régen?

- Csak jobb lesz egyszer – biztatgatta őt anyja, holott egyre kevésbé hitte el maga is.

Apjával megszürkült a viszonya. Nem sokat törődött már vele. Ha nem áruért ment, akkor a vendégek között ücsörgött, és elbeszéléseivel szórakoztatta őket.

-Így jobban megy az üzlet – mondta feleségének, ha ezért szemrehányást tett neki.

Hiába voltak a nagy, szórakoztató elbeszélések a világháborús élményekből, az üzlet egyre nehezebben ment.

Sűrűsödtek a hitelezők látogatásai. Eleinte szelíden, megértően, később már egyre durvábban léptek fel adósság-behajtási céllal. Nem egyszer a mester a kertek alatt menekült el előlük, az asszonyt magára hagyva a hangoskodókkal.

Két év alig telt el, az italmérés befuccsolt. Mindenüket elvesztették. A házat, az ingóságot, minden mozdíthatót, amit felleltek a hivatalos behajtók, a helyszínen elárvereztek. Épphogy fedezte a felhalmozott adósságaikat az összegyűlt pénz. A varrógépét úgy tudta csak megmenteni az asszony, hogy előzetesen átcipelte egy jó szomszédhoz, miután megtudta a végső rossz hírt.

Két ócska bőrrönddel, meg a két kicsivel jöttek vissza a szülővárosba.

A mester az árverezés után eltűnt. Sokáig hírét se hallották. Korábban apja és testvérei segítségét mindig visszautasította a jó tanácsaikkal együtt. Igaz a nehéz gazdasági helyzetben az övék is csekély mértékű volt. Nem hallgatott intelmeikre, most meg büszkesége nem engedte, hogy a szemükbe nézzen, miután földönfutóvá tette magát és családját.

Az asszonyt végtelenül elkésérítette sorsuk alakulása. Elsősorban nem az anyagi összeomlás, hanem az viselte meg, hogy férje a legnagyobb nehézségek közepette hagyta magára.

Pedig erős volt. Megedzették őt az eltelt évek keservei, és a tudat, hogy gyermekei csak őrá számíthatnak.

A nyolcéves fiú is pontosan érezte apja felelőtlenségét a dolgok alakulásában. Igyekezett anyja segítségére lenni akkor, amikor a mester cserbenhagyta őket. A kilátástalan helyzetben tudta; anyja mellett biztonságban van húgával. Ez erőt adott neki a tanuláshoz, a reá szabott munkák elvégzéséhez. Kötelességtudata egyre erősödött, mintha érezte volna, hogy anyjának sokáig csak ő lesz a támasza.

Az asszony, szülei és sógorai által gyűjtött csekély pénzecskéből egy kis udvari lakást bérelt a város iparos negyedében. Összehordták nekik a legszükségesebb bútorokat, eszközöket. Szinte teljesen újra kellett kezdeniük mindent. Pestről egy ismerős fuvaros (maradtak még jó emberek a szebb időkből) szívességből elhozta varrógépét. Ez lett a család kenyérkereső eszköze.

A bajok nem szűntek meg, hiába éltek meg a varrásból szerényen, hárman. Az asszony kontár volt. Nem rendelkezett iparendéellyel.

Kunceaftjai a szegényebb körből kerültek ki, néhanapján kapott megrendelést polgárasszonyoktól. Nem jelentett versenyt az úri szabóknak, sem pedig a varrodáknak. Akadtak „jóakarók” időnként, és feljelentették. Szerencsére a hatóság emberei csaknem mindig elnézőek voltak, látva nyomorúságukat. Figyelmeztetésekkel, csekély mértékű bírságokkal megúsza. Dolgozni ezek után csak csukott ajtók mellett, lefüggönyözött ablak mögül időnként ki- kipillantva tudott, felkészülve arra, hogy eldugja az éppen készülő ruhákat, blúzokat vagy anyagokat. A megrendelők közül csak az ismerősöket vagy a megbízhatók által ajánlottakat fogadta. Kioktatta őket, hogy ha idegen jelenne meg, amikor éppen ruhát próbálni vannak nála, mit mondjanak:

- Régi jó ismerősök vagyunk, erre jártam, benéztem egy kis beszélgetésre Juliskához...

Ha félig kész ruhákat találtak nála, mindig magyarázkodnia kellett:

- Anyám hagyta itt igazításra. Ezt meg magamnak készítem ünnepekre. Ez meg a nővéremnek készül. Csak nem gondolják, hogy pénzt kérek érte?

Nem mert többet vállalni addig, míg el nem készült egy-egy darabbal. Félt a lebukástól. Gondolt arra, hogy kiváltja az ipart, de ez az akkori időkben reménytelen vállalkozás lett volna. Ismerte az adózás körülményeit, a szükséges vele járó kiadásokat, kötelezettségeket. Tisztában volt mindezzel, mert amikor férje asztalosmester volt, ő végezte a nyilvántartást, esetenként intézte a hatóságnál, ipartestületnél a szükséges teendőket, ha a mesternek más dolga akadt.

Inkább vállalta a kockázatot, az esetleges büntetéseket, mert tudta, képtelen volna a terheket megfizetni.

Annyi munkája nem volt, és talán képtelen lett volna a két gyerek mellett többet vállalni. Bízott abban, hogy az egyébként is nehéz világban egyedül maradt, kétgyerekes asszonnyal a hatóságok elnézőbbek. Így volt, azonban néha az idegeit cibálta az állandó bujkálás, félelem a büntetéstől. Egyre nehezebb volt megélni a varrásból. Volt, hogy élelmiszerért, olajért, krumpliért dolgozott, megértve mások nyomorúságát.

Férjéről hónapok óta nem kapott hírt. Két év telt el, hogy visszajöttek Lőrincről. Az asztalosmesterről kétszer kapott hírt.

Először visszaérkezésük után fél évvel. Szerbiában látták egy vasútállomáson ácsorogni. Ismerős vasutas hozta a hírt, aki váltott néhány szót vele. Le volt soványodva, szakállt viselt. Kis szerszámos táska és hátizsák volt nála. Épp hogy megismerte Nándort. Köszöntötték egymást, majd indult a nemzetközi vonat, amelyen szolgálatot teljesített a hírhozó.

- Mit üzensz haza Nándor? – szólt le a mozgó vonatból a vasutas.
- Megvagyok. Csak azt – és félrefordult. Talán nem akart többet, de az is lehet, hogy keserőségét takargatta makacsul amaz.
Később sógora hozott hírt felőle vagy két hónappal ezelőtt. Beszért egy pesti emberrel, aki együtt csavargott vele fél évig. Élményeit mesélte ez az ember a Nyugati pályaudvar restijében, amikor véletlenül, fél füllel meghallotta, hogy annak társa lehetett az ő sógora.

Azok Triesztben találkoztak, a kikötőben. Onnan együtt gyalogoltak végig a tengerparton városról városra. Ahol munkát kaptak, ott maradtak.

Akár napokig is megszálltak egy helyen, de egy hétnél tovább sehol nem tanyáztak. A férfi ács volt. Az asztalossal jól megértették egymást. Többé-kevésbé mindig kaptak munkát. Hol pénzzel, hol élelemmel, szállással fizettek nekik.

Voltak valahol Franciaországban tíz napig egy helyben, amikor Nándor megbetegedett és ápolni kellett. Egy kolostorban kaptak helyet. Ápolták a beteget, de gyógyulása után minden lehető munkát el akartak velük végeztetni fizetség fejében. Úgy szöktek tovább az éjszaka leple alatt. Nagy terveik voltak. Gyűjtötték a pénzt. Amerikába akartak menni. Hajójegyre kellett. Mikor látták, hogy csak csordogál a pénzmag, láthatóan reménytelen összegyűjteni a kellő összeget, kétségbe estek, és csaknem lemondtak tervükről.

Marseillében voltak már. Hetek óta a kikötőben lődörögtek. Munka akadt bőven, el is vállaltak mindent, amit a hajók közelében lehetett. Már ismerték őket a környéken. Németül egészen jól beszéltek, a francia is ment, ha egy kicsit akadozva is. Néhány hónap franciaföldi tartózkodásuk során könnyen ragadt rájuk a köznapi, legszükségesebb kifejezéseket tartalmazó konyhanyelv. Ez segített nekik a tájékozódásban.

Akkor jött el az ő idejük, amikor nagy óceánjáró futott be rakodásra, és megtudták, hogy az úti célja egy dél-amerikai kikötő. Sikerült munkát kapni rajta. Napokig dolgoztak a hajótérben rakodómunkásként. Felhordták munka közben, apránként az összegyűjtött élelmiszereket a raktérbe. Elkészítették kuckójukat a hajófal mellett, a gerendák között. Takarókat, vizet készítettek oda. Minden jónak tűnt, a siker közeleink látszott.

A munka idején megismertek mindent a hajón, jól tájékozódtak a rakomány között. A behajózás végeztével, fizetésük felvételét követően, éjszaka az őrség figyelmét kijátszva visszaszöktek. Két napot kellett bujkálni a hajó indulásáig. Kínszenvedés volt a két nap, két éjszaka. Hónapoknak tűnt, olyan lassan telt az idő. Eközben a franciák többször ellenőrizték a hajó minden zugát, alsó-, felső fedélzetét. A rakomány közé is többször benéztek. Nem fedezték fel a bujkálókat. Kezdték bizakodni, örülni. Tervük megvalósulása a küszöbön volt. Ha már a nyílt vízre kerülnek, nyert ügyük van. Előttük Amerika! Nem fordulna velük vissza egyetlen hajó sem.

Egy órával az indulás előtt a fedélzetmester kutyája fedezte fel őket. Éktelen csaholásba kezdett. Felverte a hajó szolgálatát. A parti őrség vitte el őket.

Ilyenkor egyértelmű kitoloncolás jár az iratokkal, útlevéllal nem rendelkezőknek. Hetekig tartották őket fogva, majd kíséret mellett vonatra rakták, hogy az osztrák-magyar határon átadják őket a hatóságoknak.

Nándornak az olasz határ közelében sikerült megszökni, és a mozgó vonatról lelépve kereket oldott. Társa még látta, hogy a töltésen legurult, majd felállt és továbbment. Ő nem mert utána ugrani. Kitoloncolták, átadták a magyar hatóságnak. Hogy mennyit ült ezért a börtönben? Nem dicsekedett vele, de elhozta hírét tetteiknek, és néhány fröccsöt mindig fizettek a restiben

izgalmas történeteieért. Bertalan, az asszony bátyja is fizetett neki, majd félrehívta meggyőződni: tényleg a sógoráról volt-e szó? Kétség nem fért hozzá, mikor személyleírást adott róla. Jónéhány dolgot közölt vele kapcsolatosan. Tudott is, hiszen csaknem fél évig csavarogtak együtt...

Az asszony a két gyerekkel élte mindennapi szürke életét.

A fiú már a harmadik elemiben koptatta a padot, a kislányt ősszel iskolába kellett íratni. Az asszony anyját, apját egymás után temették el a tavasszal. A rokonság adta össze a temetésre valót. Örökölni való semmi nem maradt utánuk, csekély segítségükre tovább nem számíthatott. Férje rokonsága segítette néha, ha nagy szükségük volt rá.

A kis Nándi jól tanult. Amellett sokat dolgozott a háztartásban. Húgával jól megvoltak. Anyjával továbbra is bensőséges volt a kapcsolata. Inkább csendes, magába forduló fiúcska volt. Sokat olvasott. Nagybátyja könyvkötő műhelyébe, ha ideje engedte elment. Segített, amit tudott, a szakma is érdekelte, de leginkább az okozott neki örömet, hogy könyvek között lehetett, belelapozhatott, forgathatta azokat rendezgetés közben. Nagybátyja gyakran megengedte, hogy a bekötésre váró könyvek közül, amelyik neki nagyon felkeltette az érdeklődését, és ő is alkalmasnak találta, hazavigye és elolvassa. Néha éjszaka olvasott, hogy időben vissza tudja vinni. Könyvtárra nem tellett. Az elemi iskolai könyvtár szegényes választéka már nem tudta kielégíteni. Ha egy ifjúsági könyv került a kezébe olvasásra, rendkívüli örömmel forgatta. Jókait szerette meg Vernét.

Augusztus vége volt, az iskolakezdet előtt néhány nappal, amikor váratlanul hazaérkezett az apjuk.

A fiú nem örült neki. Megdöbbenette, hogy az áhított és magában elképzelt találkozás mennyire kevés érzelmet váltott ki belőle. Alig ismerte fel a bajuszos, furcsa ruhában lévő, lesoványodott, megöregedett emberben apját.

Az ajtóban felé lépett, önkéntelenül megölelte a hozzá lehajló, szokatlan dohányszagot árasztó, izzadt férfit.

Évek teltek el azóta, hogy apja hosszú csavargása után hazatért. Boldog megnyugvás töltötte el a fiút, amikor néhány nap múlva, a támlás ágyak végében a sezlonon elalvását várva, szülei összebújását követő ismerős mocorgásukat meghallotta. Aztán kikerült a heverővel együtt a konyhába. Nagyfiú lett. A húga sem aludhatott többé az anyjával. A mester csinos kis ágyat készített neki. Szép cirádákkal, kis berakásokkal, politúrozva. Ő került az ágy végébe. Akkoriban a nagy, szoba-konyhás lakások voltak „divatban”.

A család együtt volt. Azonban apjára többé nem tudott úgy felnézni, mint annak előtte. Viszonyuk nagyon távolságtartó lett. A fiút mindig emlékeztette az évekig tartó nyomorgás, amelyet elsősorban apja felelőtlensége, meggondolatlansága okozott. Ő legalábbis úgy érezte. Csak őt hibáztatta. Az okokat, amelyek apját ezekre a lépésekre késztették, csak homályosan látta. Igazán nem fogta fel. A hosszú ideig tartó távollét a családfőtől, annak elmenekülése, az ő cserbenhagyásuk megerősítették ebben a meggyőződésében.

Többé nem volt bizalma apja iránt.

Sosem ellenkezett vele, később sem fordult ellene, de minden lépését, cselekedetét kritikusan szemlélte. Féltette anyját, nehogy ismét csalódások érjék férje felől. Féelme nem volt alaptalan. A mester nagyon megváltozott. Kevés felelősségérzete, ami volt, az

is elhagyta. Továbbra is pontosan, szépen dolgozott. Vándorlása során sok tapasztalatot szerzett. Új mintákat, motívumokat alkalmazott szépen kidolgozott bútoraiban. Ezek egyre keresettebbek lettek városszerte.

Hallgataggá vált. Munkája jócskán akadt, mégsem alkalmazott segédeket. Egymaga dolgozott. Nem kereste a társaságot. Egyedüli szórakozása a vasárnapi futballmeccs volt, amelyre rendszeresen kijárt a városi stadionba.

Nem ivott. Ritkán egy-egy pohár sert. Így mondta: ser. Feleségét kérte néha, hozzon a vasárnapi ebédhez egy kancsóval a kocsmából. Oda évekig be sem tette a lábát. Időnként rájött a csavargási kedv, és ilyenkor a Bükk erdeiben barangolt, sokszor napokig, egyedül. Persze hétvégeken a családdal együtt kirándultak, ilyenkor a gyerekek voltak a legboldogabbak. Az iparosok közül sokan választották ezt a sportos időtöltést. Rendszeresen találkoztak a hegyi kisvasút végállomásán. Együtt túráztak a családok. Közös főzések, szórakozások követték ezeket.

Nándi jóképű kamasz fiúvá serdült. Magas, szőke, vékonydongájú fiú lett. A lányok szívesen néztek nagy világoskék szemébe. Nem volt neki sem ellenére. A vasárnap délutáni tánciskolába örömmel eljárt. A tánctanár házaspár szerette a fehérbőrű, kissé szeplős képű, sasorrú fiút. Szerény, illedelmes és ügyes volt, jó zenei érzékkel, mozgáskészséggel megáldva. Bekerült egy cserkész-csapatba, ha nem is a legelitebb társaságba. Az iparos és a jobb sorsú vasgyári munkásgyerekekből álló csapatot egy fiatal református pap vezette lelkes társával együtt. A felszerelés megfizethető volt itt. Más cserkészcsapatba nemcsak társadalmi helyzete, de a megkövetelt drága egyenruha és felszerelés, valamint a táborozások költségei miatt lehetetlen volt bejutni a hozzá hasonló gyerekeknek. Beilleszkedett közéjük. Igazán nem tűnt ki

semmivel. A rábízott feladatokat lelkiismeretesen, pontosan, időben elvégezte. A kötelességtudat, a felelősségérzet, a pontos munkavégzés volt rá jellemző. Ezt hamar meglátták nála, és becsülték érte. Barátai hasonszőrűek voltak. Az iskolából, a cserkészek közül, az iparoscsaládok gyerekeiből kerültek ki. Legjobb barátjával töltötte legtöbb szabadidejét. Együtt tanultak gitározni, felváltva pengették a mandolint, az akkor divatos olasz dallamokkal együtt. Hangja nem volt igazán kiemelkedő, de jó hallása és szorgalma lévén, időnként meghívták barátjával együtt egy-egy alkalmi zenekarba is, amelyet egy idősebb nyomdász vezetett. Vele később is tartotta a kapcsolatot. Nem csak a zenéről beszélt a fiatal srácoknak, hanem zeneszerzőkről, zenekarokról. Illemről, viselkedésről és lányokról is gyakran szó esett. Politikáról ritkán. Legtöbbjüket ő tanította meg a kottaolvasásra. Nándi az iskolában a jobbak közé tartozott. Nem emelkedett ki a többiek közül különösebben. A polgári iskolában a jó esze, szorgalma, kötelességtudása segítette. Nem törődtek velük különösképpen, hiszen legtöbbjük ezután szakmát tanult, szüleik iparát folytatták, vagy más iparos tevékenység következett számukra. Gimnáziumba vagy felső ipariskolába nem készült közülük egy sem.

Az iskola befejeztével két hét táborozás után nagybátyjához került tanulónak. Apja öccsének könyvkötő műhelye volt a város főutcáján. Ott már jól ismerték. Rendszeresen járt oda, sokszor ott maradt segíteni. A segédek szerették. Nagybátyja felesége különösen kedvelte a szőke, nyurga fiút, aki könnyen tanulta a szakmát. Segítették őt alapvető tulajdonságai, és az, hogy szerette a könyveket. Pontosságot, precizitást, szépérzékét, kitartást követelt ez a mesterség. Ezek iránt minden készsége, érzéke megvolt. A munka nem fárasztotta. Csak esténként, amikor hazakerült, érezte az álló tevékenység és az emelgetés fáradságát. Eleinte izomlázat érzett a présgép csavarjának hajtását és a dekli

vágását követően, amikor naphosszat a vágógép nehéz karját emelgette, majd belekapaszkodva mozgatta a súlyos vágóélt. A műhely akkor nem volt még gépesítve. Kézzel hajtották a prést, kézzel a vágó- és fűzőgépet is. Kellett a fizikai erő mindenképpen. Otthon már nem kellett igazán dolgoznia. Anyja örömmel látta fia fejlődését, boldogulását. Igyekezett ellátni a családot. A kislány és a fiú ruháit, ingeit megvarrta, a férjére is dolgozott.

A fiú szeretett anyja kedvében járni. Ha tudott, mindig kedveskedett neki apró figyelmességekkel. Az asszony, ha egy kis ideje volt, kártyázott. Néha egyedül is nekilátott. A tizennégy lapos rómi volt talán az egyetlen szenvedélye. Férje ritkán ült le vele. A fiú, ha kedveskedni akart, odaült hozzá, akárcsak egy félóráig kártyázni, amit aztán nagy szenvedéllyel, erőbedobással folytattak.

Rossz idők szele ért ide, és belibegett a mindennapi életükbe.

Az új gazdasági világválságot nehezen vészelte át a város. Sok iparos tönkrement.

A vasgyárban alig akadt munka, sokakat elbocsátottak. Évek múltak el, míg lassan a válság alábbhagyott, az ínséges idők megszűnni látszottak. Azonban egyre nyugtalanítóbbak voltak az európai hírek. Az ügyes kezű mester összetákolt egy detektoros rádiót. Esténként a fejhallgatóra tapadva figyelte a híreket. Később világvevőre is telt. Az asszonynak nem tetszett, másra költött volna.

A kemény, német nyelvű adások furcsa híreket közvetítettek, amelyeket esténként nagy figyelemmel hallgatott a mester. A többiek nem értették. Nyugtalanság lett úrrá, amikor a nyugat felől érkező uszító hangokat a magyar adók is átvették híreikben. Az újságok tele voltak német fejleményekkel. Az asszonyt különösen rosszul érintette, amikor megjelentek a városban a lengyel menekültek. Talán a németországi hírek hatására, -

amelyek az ottani körülmények lelkesítő fellendülését kürtölték világgá- jött meg a mester vándorlási kedve ismét.

De megjött. Egy tavaszi vasárnap délután, ebédet követően elindult otthonról, mondván, a futballmeccsre megy. Két hét múlva Münchenből írt egy lapot: „Jól vagyok, az idő szép!”

A varrógép ismét előkerült. Még jó, hogy a fiú pár hét múlva felszabadult, megkapta a segédlevelet és munkához jutott a vasgyár könyvkötészetében, ami akkor nagy szerencse volt, mert az állami cégnél a kenyér mégiscsak biztosabbnak tűnt.

Az öreg iparos két hónap távollét után előkerült. Személyes tapasztalatokat szerzett németországi fejleményekről. Hiába volt szövetséges országból való, nem szerették ott az idegeneket.

Rossz hírei voltak. A világháború elkerülhetetlennek látszott.

A munka megszorodott, a városban mindenkinek jutott kenyér, a munkások jól megélték a vasgyárban. Mégis egyre vészesebben árnyékolta be a mindennapi életet az, hogy egyszer csak a magyaroknak is fegyvert kell fogni. A lelkesítő, revánsot követelő szólamok sokakat nem vittek kábulatba.

A húszéves fiú feje felett megjelent a bevonulás veszélye.

Harmadik fejezet

A magyarok belépése a világháborúba sorkatonai szolgálata közben érte a fiatal Nándort.

A felvidék visszacsatolását követően egy közeli szlovák kisvárosba vezényelték. Jó írástudó, értelmes ember lévén tizedesi ranggal írnokként szolgált. Míg távol volt a front,

gyakran hazajöhetett szabadságra. Komolynak tűnő kapcsolatot tartott egy otthoni fodráslánnyal. Sűrűn leveleztek. A posta hibátlanul működött.

Kétségbeesett sorokat kapott a lánytól:

„Tudod, anyám, apám szlovák, nyitraiak. Én ugyan Budapesten születtem, de a mostani törvények szerint, ha nem megyek férjhez magyar emberhez, rövidesen kitoloncolnak. Anyám, - aki kicsi gyerekkorom óta elváltan él -valaha névházasságot kötött egy hevesi emberrel azért, mert Magyarországon akart maradni. Ha szeretsz és komolyan gondoltad közös jövőnket, sürgősen határoznod kell. Ha jössz legközelebb, mindenképp lépünk kell. Nagyon szeretlek, számítok rád!”

Tudta mi a kötelessége. Nem volt nehéz elhatározni magát, hiszen szerelmes volt, igaz szerelemet érzett a lány iránt. Együttlétükkor mindig közös jövőjüket tervezték. A családalapítás mindkettőjük vágya volt. Csak nem ilyen hirtelen, nem ilyen külső, sürgető kényszer hatására képzelték el egybekelésüket. Két hosszú eltávozás közötti néhány hétig voltak csak jegyesek. Aztán jött az esküvő, szűk családi körben. A hivatalos dolgokat gyorsan intézték. A háborúban az egybekelés mindenkinek sürgős volt.

A fiatalasszony megmenekült a kitoloncolástól, szerelmük beteljesedett, és a katona szűk egy hét szabadság, nászút nélküli „mézesnapok” után visszatért szolgálati helyére.

A háború javában folyt. A front közeledett a magyar területekhez. Egyre nehezebben lehetett hazatérni, sőt a harctérre való vezénylés is a lehetőségek között lapult, ámbar ahol a fiú szolgált, az egy komendáns alakulat volt, egy kisváros helyőrségében.

A nyugalom megszűnt. A szlovák partizánok egyre gyakrabban mozgolódtak. A helyőrség területén megnövekedtek a támadások, a szabotázsakciók a hegyekben rejtőzködő ellenállók részéről. Hónapok, hetek múlva a front a szülővárosához érhet.

Az utolsó alkalmat kihasználva kért és kapott eltávozást.

Mivel írnok volt, nem volt nehéz eredeti bélyegzőkkel, iktatószámmal, aláírással ellátott „Nyílt parancsot” szereznie. Zsebében az iratokkal indult szabadságra. Elhatározta, hogy nem tér vissza alakulatához. Tudta, hogy ez dezertálás. A szökésért főbelövés járt. Sokat vívódott magában. Ezt nem tudta senkivel megbeszélni. Jó barátaival nem akarta megosztani, nem szeretne volna az ő vállukra terhelni az elhatározás súlyát. Az alapvetően benne rejlő mindenkori kötelességtudat, a szerelem, az élni akarás küzdött egymással. Napokig ezzel foglalkozott gondolataiban. Végül így határozott.

Nem szeretne a háborút. A feleségét szeretne.

Az életet szeretne. Tudta, az értelmetlen világégésben senkinek semmi haszna nem támadna abból, ha ő is a katonák között masírozna végső kitartásig. A „Kitartás” nem volt ínyére. A nyilas hatalomátvétel a rövid szabadsága közepén érte. A viszonyok megváltoztak, a papírai –hiába voltak eredetiek–, nem sokat értek.

Bujkálni kényszerült. Egyenruháját, puskáját, amit a szabadság idejére magával kellett vinnie, egy éjszaka eltüntette. A katonai ruházat a kályhába került. A puskát pedig a városon átfolyó patak bokros, gazos medrébe hajította. Apja, anyja nem tudott a dolgairól. Abban a hitben voltak, hogy szabadsága után visszament a szolgálati helyére. Felesége és anyósa rejtegette lakásuk pincéjében. Ha megtalálják a magyarok vagy a németek, akkor halál fia. A nyilasok különösen nagy veszélyt jelentettek számára.

1944. december első napjaiban bejöttek a szovjet csapatok a városba.

A bujkálás folytatódott, hiszen katona volt, az oroszok csak akkor nem bántották volna, ha közéjük áll, az akkoriban szervezett csapataikba. Abból sem kért. Nem azért szökött meg, hogy a másik oldalon szerezze be a hősi halált kínáló sebeket.

A helyzet normalizálódása után, az igazolásokat követően ismét munkahelyén dolgozott, eleinte a lebombázott vasgyár romjainak eltakarításában, majd a könyvkötőüzem rendbehozatalában. Sokat köszönhetett az ottani munkatársainak, és annak, hogy a gyárban szerveződött szocdem ifjúsági szervezetben még bevonulása előtt is tevékenykedett. Nyomdász ismerőse, akit a pengetős zenekar vezetőjeként régebből ismert, ebben sokat segített.

A mozgalom különösebben nem lelkesítette. A szabadság öröme, az új élet reménye, a valahová tartozni akarás ott tartotta. A rábízott dolgokat mindig elvégezte. Megbízható munkatárs volt. Minden szélsőségtől mentes, józan gondolkodású fiatalemberként ismerték. Csendes, jó modorú, de határozott egyéniség volt.

Nagy szerelemben éltek egy kis bútorozott szobában feleségével, aki fodrásznőként dolgozott a város főutcáján lévő neves üzletben.

Mozgalmi tevékenysége otthon nem volt téma közöttük, nem vitte haza magával. Boldog izgalommal várták első gyermeküket, akit a város felszabadulásának napján az óvóhelyről a tisztaszobába felszökve örömmel és lelkesen fogantattak meg.

A háborút követő első idők nyomorúságban, de a szabadság, a béke, lelkesítő napjaiban teltek.

A kisfiúval kibővült családot a megélhetés gondja foglalta le. A pénz semmit nem ért. A fizetés, amit a férfi az üzemből hazahozott, órák alatt elvesztette értékét. Az infláció soha nem látott mértékeket öltött. Ruhadarabjaikat cserélték el élelmiszerre.

A lány anyja segítette őket, aki képzett ápolónő volt, és a városi rendelőben dolgozott.

Szlovák nyelven könnyen megértette magát az oroszokkal is, akik bejártak a bőr és nemibeteg-gondozóba, ahol egy idős orvos mellett dolgozott reggeltől estig, rossz körülmények között.

Nagyon nehezen éltek. Szerencsére közel laktak egymáshoz, és a család sok segítséget kapott az asszonytól, akinek lányán kívül senkije nem volt. A fiú szerette anyósát.

Ha hazament, anyjával beszélgetett inkább. Apjával továbbra is tartózkodó volt a viszonya, különösen akkor mérgesedett tovább egymás közötti kapcsolatuk, amikor a megszületett gyereküket katolikus templomban keresztelték meg.

- Nem sül ki a szemed! Milyen férfi vagy, hogy régi református család tagjaként egy katolikus lánynak engedsz! Te vagy a családfő, ne engedj ebből! – hangoskodott.

- Apuka mért szól bele? – (Nem tegezte, csak anyjával volt bizalmas tegező viszonyban.) Egész életemben nem törődött avval, milyen vallási nevelésben részesültem. (Egyáltalán nevelésben. Gondolta, de nem mondta ki.) Templomban, egy kezemen megszámolhatnám, hányszor voltunk együtt. – válaszolt higgadtságot erőltetve magára.

- Ilyet nekem ne mondjál! Mindig is vigyáztunk a családban a vallásosságra. Régi református dinasztia vagyunk. Nagyapád, a nagybácsik, az egész rokonságunk, a szederkényiek is mind reformátusok. Anyád sem katolikus! Evangélikus! Ő is, és a rokonsága is abban kötelezték el magukat, hogy gyerekeinket református hitre fogjuk nevelni. Te vagy az első, aki katolikus lányt vett el. Legalább a gyerekeitek lennének a mi hitünkön! – mondta, és egyre magasabb hangon, hadonászott, óbégatott fiával. - Apa, hát ő is keresztény! Mi olyan nagy különbség van a kettő között? Egyébként, ha zsidó lett volna, akkor is elvettem volna feleségül- mondta lassan türelmét veszítve.

- Azt már nem! Akkor a két kezemmel fojtottalak volna meg - és már tajtékszott az öreg.

A fia már nem tudta magát türtőztetni, és a felgyülemlett keserűség a torkát kezdte szorongatni.

- Hol van a meggyőződése? Milyen kommunista apuka? Tizenkilencben vöröskatona volt. Másutt dicsekszik korábban a múltjával, itthon meg cirkuszos ilyen semmiségekért. Elsők között lépett be a kommunista pártba. Piros könyvvél a zsebében talán nem kellene így beszélni velünk - fakadt ki Nándi.

- Ez nem semmiség! Különben meg akkor is szociáldemokrata vagyok! Akárhon is! Te engem ne oktass ki – harsogta, majd maga mögött becsapva az ajtót, hogy majdnem leszakadt, elszáguldott hazulról.

- Ne vitatkozz apáddal fiam – mondta az anyja – Tudod milyen makacs és lobbanékony. Idővel belenyugszik. Csak ő az első unokája, és később úgyis lehiggad.

Hónapokig nem nézett be fiához. A menyé vitte el hozzájuk a kisfiút, aki már lassan ácsingózott, mindenki felé barátságosan nyújtózkodott. Az öreg tüntetően elfordult tőle.

Aztán a lányánál is megszületett a baba. Katolikus férje után a gyerekek is katolikusok lettek...

Ez nem zavarta. Csak a fiával viselkedett ellenségesen. Ő tisztában volt a család dolgaival, az öregnek az anyjával való viszonyával, és avval, hogy a legszűkösebb időkben a családot leginkább cserbenhagyta apjuk.

Az öreget végtelenül bosszantotta, hogy fia nem néz fel rá, apai tekintélyének nem hódol be, még ha látványos ellenállásokra soha nem is ragadtatta el magát.

A viszonyuk normalizálására nem törekedett. Amikor a fiú már régen elkerült hazulról, akkor is igyekezett uralkodni felette, próbálta maga alá gyűrti, lelkileg terrorizálni.

Amibe tudott, beleszólt, dolgaikat becsmérelte, sikereiket nem vette tudomásul. Pizskálódott ellenük. A fiú kerülte a találkozást vele. Ez nem mindig sikerült. Anyjával igyekezett tartani a kapcsolatot. Egyébként meg úgy vélte, hogy mégiscsak az apja, akármilyen ellenséges is vele szemben. A gyerekeinek szükségük van nagyszülőkre, nagyapára is. Ha nehezen is viselte, de beletörődött apja ilyenén viselkedésébe.

Lassan normalizálódni látszott az ország helyzete. A romokat nagyjából eltakarították. A munka mindenütt beindult. Az élelem még mindig kevés volt. Az ipari városba csak drágán érkezett a szegényes élelmiszer. A munkát éhesen is el kellett látni. Az egekig szökő infláció az új forint megjelenésével megszűnt.

Közeledtek az új választások. A kommunisták megerősödtek. Az oroszok, akik megszállóként itt tartózkodtak, őket támogatták.

Az eszmék követőkre találtak a nagy vidéki városban. Talaja megvolt. A szakszervezetek, főként a szociáldemokraták által irányítva jó munkát végeztek, hol törvényesen, hol törvénytelenül. Most szabad teret kaptak, a lehetőség az új, demokratikus rendszer megalkotására előttük állt.

A nyomdászok szakszervezetében, ahol Nándor tag volt, nagy szervezkedés, agitálás folyt. A vezetőket meggyőzték, az ifjúságot pedig irányításuk alá vonták. Abban az időben az idősebb szaktársaknak nagy tekintélyük volt a munkában, az egyéni életvitelben, és egyáltalán.

Az új eszmékre, az igazságosabb társadalom megteremtésére, az életük jobbítására irányuló küzdelemre a fiatalok fogékonyak voltak minden időben. Most is. A korábban pártonkívüli fiatal szakmunkás a kommunisták között találta magát.

Második fiuk megszületésekor már a városi pártiskolában hallgatta az eszmék oktatását. Meggyőződéssel vallotta magát marxistának. Őszintén bízott abban, hogy igazságosabb

társadalmat teremtenek, munkájuk gyümölcsként egyenlően oszthatóknak a javakban, mindenki munkája szerint értékelődik, nem vagyonuk alapján rangsorolják őket, és nem attól függ társadalmi megítélésük, hogy honnan származnak, apjuk, felmenőik milyen örökséget bízta rájuk. A szellemi javakat mindenki megszerezheti majd egyenlő feltételek mellett. Ebben hitt. Sokat dolgozott a mozgalomban. A munkáját a könyvkötészetben becsületesen ellátta. Nagyon vigyázott arra, hogy pártbéli tevékenysége miatt ne kelljen másoknak rádolgozniuk. A családját sem hanyagolta el, igaz, gyakran késő délután, vagy este tért meg. Felesége megértő volt, bízott abban, hogy előbb-utóbb meghozza gyümölcsét férje fáradozása, és a család is előbbre jut. Örömmel látta lelkesedését, bár néha aggódott, nehogy idő előtt túlhajszolja magát. Büszke volt férjére, amikor a kommunisták kongresszusára jelölték, mint városi küldöttet. Csaknem egy hetet töltött Budapesten.

Lelkesen számolt be élményeiről. Büszkén mutogatta feleségének is küldött-meghívóját, amelyen aláírásokat gyűjtött. Egy más mellett – akkor még békésen - sorakoztak az aláírások: Non György, Rákosi, Farkas Mihály, Rajk László, Gerő Ernő, Kádár János, Nagy Imre, Révai, Lukács György és jó néhány ott résztvevő svéd és francia meghívott neve.

A lelkesedése nem mindenben volt egyértelmű. Kissé zavarta a pártvezetés agresszivitása, amely demokratikus elképzeléseivel, a tanultak alapján hitt eszmékkel nem mindig voltak szinkronban. Ennek az aggodalmának itthon is hangot adott, de a vezetői megnyugtatták, hogy ezt csak a jelenlegi helyzetben szükséges határozott ténykedések követelményei igénylik. A demokráciát a pártban és a mindennapi életben semmi nem veszélyezteti. Sokat nem foglalkozott aggodalmaival, mivel életében, további sorsában lényeges válaszút elé állt.

Nagyon fontos döntéseket kellett hoznia, amely hosszú időkre meghatározhatta saját és családja sorsát.

A mozgalom csaknem bekebelezte. Három hónapos pártiskolán volt Pesten, a Karolina úton. Bentlakással. Csak hétvégeken jött haza családjához. A két kicsit felesége, anyósa segítségével látta el. Bizony hiányzott az ember.

Pár hete volt csak otthon, amikor 1948 elején a megyei káderes hívatta.

- Sík elvtárs, a hadsereg építésén van a „súly”. Megbízható, fiatal elvtársak kellenek a tisztikarba.

Jó szervezőmunkát végzett a pártban. Magára gondoltunk. Katona is volt, értelmes ember, a pártiskola vezetője is jó véleményt mondott ottani munkájáról.

- De hát én semmilyen katonai tapasztalattal nem rendelkezem. Egy szökött írnok voltam a háború végén!- tiltakozott.

- Igen, és mi igazoltuk magát 45-ben. Ezt ne feledje! Egyébként a hadseregben is eleinte pártmunkát kell majd végeznie. Aztán ha akar, és a felettesei is jónak látják, képezheti magát szakmailag is.

- Nagyon nehéz dolog ez! Évek óta a családom csak esténként lát. A pártiskolák idején meg csak hetente, kéthetente térhetek meg. Rámegy így az életünk. Több különélést nem bírunk ki botrányok nélkül – érvelt.

- Szó sem lehet különélésről! A mi hadseregünk tisztjeinek lakás jár! Szolgálati lakás, ahol családjával együtt kényelmesen, ingyenesen lakhatnak. A tiszti gyerekeknek külön fenntartott óvoda, bölcsőde – Részletesen kezdte ecsetelni a katonatiszti pálya minden kedvezőségét, közben nem feledkezve meg az általuk kívánt elvárásokról. Hogy a párt szava, a szocializmus felépítésének elhivatottsága, a párt elvárása, a munkásosztály érdeke...

- Kérek gondolkodási időt! Meg kell a családommal is beszélni! Ez nagyon fontos döntés, nem lehet elkapkodni.

Három nap múlva vissza kellett mennie a kádereshez, aki nem titkolta, hogy csak igen válasz esetén kerülheti el a párt rosszallását.

Otthon egy teljes éjszaka beszélgettek, vitatkoztak a kicsiny lakás konyhájában, míg a két gyerek aludt.

- Hogy bírod majd Nándi? Az egyenruhát nem szeretted. Sosem voltál katonás, kemény –mondta az asszony.

- Emberségesen is lehet azt művelni. Meg ez a hadsereg más lesz, mint a Horthyé. Mi fogjuk kialakítani. Nem attól félek én! A pontos munkát megszoktam, a sok gürizést is elviselem. Csak hát a szakmámat kell otthagynom! Új életet kell kezdeni. Nem csak nekem, de neked és a gyerekeknek is másképp kell élni. Igaz, hogy biztos kenyér, lakás, és ha kitartó vagyok, akkor komoly előrejutás vár rám. Nem akarok mindig csak politikai munkát végezni. A katonatiszti pálya is egy szakma, amit el kell sajátítani. A káderes azt mondta, hogy tanulhatok tovább ott is. A gondom az, hogy te vállalod-e a nehézségeket, amik ránk várnak? –

A második nap éjszakára jutottak közös elhatározásra. Az asszony tudta, hogy képes lesz a férje mellett állni, a gyerekeket ellátni, míg ha néha hosszabb rövidebb ideig egyedül is.

Az akkori szokások szerint egy katonatiszt szolgálata közben sokat vándorolt családjával együtt. Evvel tisztában volt. Együttlétük során nem volt ismeretlen a kisebb-nagyobb ideig tartó, egymást nélkülöző távollét. Ha nem is örömmel, nem is könnyedén, de elviselték.

A Horthy korszakban szinte lehetetlen volt egy könyvkötő segédnek előmenetelt teremteni - kivált béke idején - a hadseregben. A háborúban persze a hivatásosok nagy része nem a fronton szolgált. A testközeli harcokban a tartalékos tisztek,

a tanítók, mérnökök, tisztviselők vezényeltek és véreztek az egyszerű katonákkal együtt.

Talán már nem lesz háború – gondolta az asszony, és tudta, nem fogja hátráltatni férjét, ha az úgy dönt, hogy a katonatiszti pályát választja. Ha nem sikerül, nem válnak be elképzeléseik, a tisztességes szakmájuk megvan mindkettőjüknek, azt bármikor megtalálják. Az asszony a férfit bízta a választást. Bármely döntés során támogatni fogja férjét.

Ha nem fogadja el a lehetőséget, akkor biztosak lehettek abban, hogy a városi pártszerveknél elvesztik a bizalmat. Ez Nándit is megviselné, mert igazán és lelkesen végezte az utóbbi hónapokban a rábízott szervezőmunkát. De hát ezt is túlélnek, mint minden más megrázkódtatást. A férjét ismerve, az asszony biztos volt abban, hogy ha új hivatást vállal, teljes erőbedobással, lelkiismeretesen, pontosan és megbízhatóan fogja végezni munkáját, mint minden más egyebet, amit rábízta vagy önként vállalt. Azt is tudta, hogy ezt nemcsak magáért, hanem ő érte és immár kétgyermekes családjá érdekében teszi.

A megbeszélte időpontban a megyei káderessel közölte döntését, aki széles mosollyal üdvözölte azt. Biztosította: heteken belül el kell kezdeni a tényleges lépéseket. Azonnal intézkedik, amint megkapja az értesítést, Nándor munkahelyéről való áthelyezését hivatalból rendezik.

Egy hét sem telt el, már kapta a felszólítást, hogy rendezze magánügyeit, mert családjával együtt Budapestre költözik szolgálati helyére.

Anyósát rendítette meg legjobban a hír. Távol kerül majd lányától, unokáitól.

Rajtuk kívül senkije nem volt Magyarországon. Végül nagyon szerette. Féltette a nagy változásoktól. Nem szólt egyetlen ellenző szót sem, csak féltésének adott hangot, és kérte a fiatalokat, hogy amikor lehet, találkozhasson velük.

Megígérték neki.

Nándor anyja örült, amikor elmondta nekik a változást. Bízott fia előrelépésében. Egyedüli kiemelkedést látott számára.

Csak a távollétük miatt aggódott, mert lánya is messze költözött tőlük férjhezmenetele után.

Nándit nagyon bántotta, hogy apjától egyetlen biztató szót sem kapott. Csak gunyoros megjegyzések hagyták el száját, amely fia karrierhajhászására, törtetésére irányult. De hát megszokta a tőle jövő piszkálódásokat... Már párttagsága elején, amikor funkciókat kapott, azokra is féltékenyen reagált az öreg, tizenkilences párttagsága ellenére, vagy éppen abból adódóan.

1948-ban az ország tele volt változásokkal. A háború még nagyon közelinek tűnt. A romok itt-ott még varként okoztak durvaságot a föld felszínén, és a sebek az emberek testén-lelkén nagyon lassan hegedtek. Sokak sorsáról sem lehetett tudni semmit.

A rengeteg munka ellenére a városi ember nehezen élt. A bűnözés, a feketézés, egymás megcsalása, kirablása napirenden volt, a közbiztonság megteremtésére tett komoly erőfeszítések ellenére is.

A remény, s hogy béke volt, azért egyre inkább biztatta az embereket a jobblét, az új élet megteremtésére, és arra, hogy ennek érdekében minél többet tegyenek. Saját maguk egyénileg, a környezetükben és a tágabb világban ugyanúgy. Ki így, ki úgy, felfogása, műveltségi szintje vagy akarata, egyénisége alapján tett sokat vagy keveset.

Néhány nap maradt neki, és családjának arra, hogy rendezze ügyeit.

A hivatalos formaságokra nem volt gondjuk. A Honvédelmi Minisztérium leiratainak nagy tekintélye volt. Az ügyeket soron kívül rendezték. Barátaikat megkeresték, elmondogatták nekik a változásokat. Mindenütt bátorítást, a továbblépésük miatt érzett örömet tapasztaltak. Biztatták őket új életük elkezdésében.

Bizony mindannyijukban felvetődött annak a lehetősége, hogy ilyen módon többé nem találkoznak, útjaik örökre elválnak.

Az utak – nem csak a háború nyomai miatt – bizonytalanok voltak és göröngyösek.

Harminc életév alatt az önbizalom nagy, a félelemérzés kicsiny.

A változtatás igénye, a jobb felé törekvés akarata határtalan nagy.

Jól van ez így.

És akkor még jónak tűnt.

Negyedik fejezet

A költözködést igazán csak a fiúk élvezték.

A szülőket fásulttá tette az ismétlődő hercehurca. A szülővárost 1948 nyara óta elhagyva, csaknem minden évben más városba vitték a cókókjukat. A hat hónapja született kislány, már a harmadik helyőrségben született meg, és vált a család egyenrangú tagjává. Akkor a nagyobbik fiú már iskolába járt, a szülők úgy vélték, itt hosszabb időt tölthetnek majd, netán végleg letelepedhetnek.

Nem így lett.

Innen is tovább kellett állni. A szolgálat így követelte.

Reggel korán keltek. A rendetlenség közepette nem kellett mosakodni, a lekváros vagy a zsíros kenyeret is állva, egy papírzacskó tetejére téve lehetett megenni. Kezet mosni sem volt muszáj. Kishúguk a nagyinál volt. Ők pedig vidáman

ugrabugráltak az összerakott dobozok, becsomagolt ágyneműk és bútorok között.

Aztán megjött a zöld színű ponyvás „Csepel”, amire azonnal felkapaszkodtak a zsávolyruhás kiskatonák segítségével. Persze sapkát is kunyeráltak. Még a nyári orosz mintájú pilotkát viselték az egyenruhás páncélos sorkatonák. Büszkén nyomta fejébe a két srác a vörös csillagos ködvágót, amit aztán csak két fülük tartott meg, hogy ne essen a szemükre.

Apjuk nem volt ott a költözködéskor. A hadosztály - ahol csapattisztként frissen vezényelve szolgált – nyári táborban volt, gyakorlatozás idején. 1953-ban megszokott dolog volt ez a katonacsaládban.

Anyjuk irányította a rakodást. A férje sofőrje segített a készségesen tevékenykedő bakák mozgatásában. Tíz óra körül minden fenn volt a teherautón. Sok gondjuk nem akadt.

A kétszobás lakás bútorai inkább szegényesek voltak egyszerűségükben, mint hivalkodók. Látszott rajtuk, hogy nem először hurcolják őket fennállásuk óta.

A katonák, míg a friss kenyérből, kolbászból és konzervből álló elemózsiát a teherautó árnyékában jóízűen ették, az asszony felsöpörte az üres lakást, bezárta azt, és átvitte a házfelügyelőnek a kulcsokat. Beült a sofőr mellé a tábori Skodába, két kiskatona mögéjük, és elindultak az új lakóhelyük felé. A két fiú nagy örömére, a teherautó fülkéjében utazhatott.

Apjuk nem tudott a költözködés idejére elszabadulni, fontos beosztása nem engedte. Hadosztály hadműveleti tiszt volt. Hadműveleti osztályvezető az ország legjobban felszerelt és kiképzett, nagyon jó hírű gépesített lövészhadosztályánál. Hogy ezt a beosztást kapta, csakis munkájának, szorgalmának, szakmai képzettségének köszönhetette. Előző beosztása magasabb volt, de parancsnokával nem igazán tudott együttműködni. Ő határozott, egyértelmű parancsokhoz szokott katona volt.

A hadosztályparancsnok, a főnöke, tétovázó, döntéshozatalra nehezen képes ember. Minden aprónak tűnő döntését a szovjet tanácsadó ezredessel beszélte meg. A parancsai sem voltak mindig egyértelműek. Amikor ebből adódóan gondok merültek fel, Sík őrnagyot hibáztatta. A hadosztályparancsnok, ha egyértelmű megfogalmazást kért tőle Sík, azt akadékoskodásnak tekintette, és ahol tudott betartott. Nem csak neki, a többi beosztott parancsnoknak is.

Sík őrnagy a Pest közeli kisvárosban állomásozó magasabb egység tisztjei között jól érezte magát. Hasonlóan jól képzett tisztok vették körül. Beosztottjaival, felettesével rövid időn belül jó kapcsolatot tudott teremteni. A hadosztályparancsnok intézett nekik egy igazán szép, tágas lakást a tiszti házban.

Nagyon várta családját. Szerette volna minél hamarabb maga mellett tudni őket. Nem igazán érezte magát jól korábban, politikai tisztként. Örült, amikor szakmai képzésre küldték a katonai akadémiára. Aztán „magasabb parancsnoki” tanfolyamra került és a legfiatalabbként büszke volt arra, hogy olyan híres-neves emberekkel lehetett együtt, mint Szalvai Mihály altábornagy, Maléter Pál ezredes, Uszta Gyula vezérőrnagy. Király Béla vezérőrnagy volt a tanfolyam parancsnoka, akit igen nagyra becsült a harmincéves korára őrnagyi rangban lévő Nándor. Nem is sejtette, hogy életének legválságosabb idejében milyen körülmények között találkozik némelyikükkel.

Végre begördült a teherautó a kisváros folyó menti utcájában lévő emeletes tiszti ház udvarába. A házból telefonáltak, és az őrnagy igyekezett, hogy az egy napi szabadságát kihasználva – amit parancsnokától kapott – minél előbb berendezkedjen új lakásukban.

- Jó lenne itt letelepednünk végleg! – sóhajtott felesége, mikor késő éjszaka (vagy hajnalban) leültek a nagyjából elrendezett lakásban pihenni.

- Igen. Nekem sem öröm a folytonos költözködés! Ez már a honvédséggel járó szolgálati ártalom. – mondta a férfi, és felhajtott egy jó pohár durva házi pálinkát, ami szerencsére előkerült a sok edény közül.

Az utóbbi években gyakran gyűrte le bajtársaival együtt ilyen módon fáradtságát. Azelőtt nem ivott, különösen töményt nem. Egy pohár sör néha, sátoros ünnepekkor lecsúszott ebéd, vagy vacsora után. Sorkatonasága idején, a felvidéki kisvárosban a háború alatt is csak a helyben főzött friss sört itta meg, a házi, jóféle borókapálinkát meg sem szagolta. Most azonban jólesett ez a kerítésszagató is. Részezségig sosem jutott. Szerencsére mindig megérezte a határt, az utolsó előtti kortyot, - hogy ne legyen rosszul - ott abba tudta hagyni. Néha azonban – magának is bevallotta – jobb lett volna néhány órára mindent feledni. Ilyen volt 1949 őszén, a Kossuth Akadémián, amikor hallgatóként megtudta, hogy ott is sokakat letartóztattak.

Lefogták az ezred parancsnokát, politikai helyettesét és az ő zászlóaljparancsnokát is, akivel igazán jó kapcsolata volt. Minden ott tanuló tiszt becsületes, tiszta, egyenes embernek ismerte őket. Még jó néhány oktató tisztet is letartóztattak, és később a Rajk, Pálffy perek kapcsán valamennyit kivégezték. Tudták, – más tisztársaival együtt – hogy ők nem lehettek „imperialista kémek”. Mégsem tehettek ellene semmit. Aki kétségbe vonta a párt döntéseit, hamar azok sorsára jutott.

Sosem felejtette el azt az esetet, amikor a meggondolatlansága miatt majdnem bajba került:

A politikai tisztek egyik hadsereg-parancsnoksági értekezletén kérdéseket tettek fel – köztük ő is – miszerint biztos-e ezeknek az elvtársaknak a bűnössége? Talán Rákosi elvtárs is tévedhet.

Az előadó kikelt magából, és nyálát fröcskölve ordította, hogy illet még feltételezni sem lehetne! „Rákosi elvtárs maga a Párt!” Mit képzelnék, hogy illet még kérdezni is mernek!

Mindháromukat külön-külön behívták a hadsereg pártbizottságára, és fejmosás, kioktatás, fenyegetések után küldték el őket. Az akkori parancsnokának köszönhette, hogy nem lett baja belőle. A főnöke kiállt mellette, és vállalta, hogy büntetéssel rendezi az „ügyet”. Néhány hónap múlva jó munkája jutalmaként törölték a káderlapjáról a fenyítést. Ekkor döntött arról, hogy az első leendő alkalommal élni fog a lehetőséggel, és csapattisztként szolgál tovább, szakmailag képezve magát.

Örült ennek a munkájának. Igaz, már előző helyén is csapattiszt, nem politikai volt, de hát a parancsnokkal nem jött ki.

Örömmel jött el a hevesi hadosztálytól, azt sem bánva, hogy alacsonyabb beosztásba kerül.

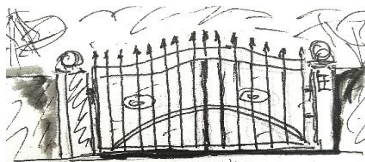
- Olyan szép ez a lakás! Jó lenne itt végleg! János már másodikos. Új iskolába megy. Szerencsére jól tanul, de hát nem tesz jót neki sem az iskolaváltás. A kisebb jövőre kezdi, kellene neki is az állandóság – mondta a felesége.

- Azon leszek én is. De tudod, hogy nem énrajtam múlik elsősorban. A munkatársak rendesek, a beosztottak jól képzettek, segítőkészek, jól együttműködünk. Ez néhány hónap alatt kiderült. F. alezredes a főnököm ugyan eléggé távolságtartó, de eddig semmi bajunk nem volt egymással. A város szép, a gyerekek jó helyen lehetnek, több középiskola is van, jó színvonalú diákváros ez. Igaz, sok a templom meg a pap és papnövendék, de hát ez minket nem zavar. Attól, hogy én kommunista vagyok, még nem gyepesedtem be. Ha másnak az kell, hát bújja a templomokat, csak ne ártson senkinek! – mondta – Eddig is több helybelit ismertem meg. Jó emberek. Majd bemutatom őket neked is. Te is biztosan találasz nem csak a tisztfeleségek között barátnőket.

Az asszony megnyugodva látta, hogy férje az állandóságra, a biztosra törekszik. Mindketten fáradtak voltak az állandó hányattatástól. Hogy szülővárosukból eljöttek, ez már a negyedik település öt éven belül, ahol laktak. Ideje volt gyökeret eresztetni végre.

Együtt mentek megnézni a külön szobában alvó fiúkat.

- Anyám két nap múlva hozza a kislányt is. Jó lesz együtt megint! – mondta az asszony, és örömmel bújt a férje mellé, és szívta magába az ismerős katonaszappan illatot a félálomban lévő szuszogó felől. Talán nem tudták, de mindketten biztonságról, a megélhetésről, a boldog családról álmodtak akkor, amikor néhány évvel a háború vége után a világban, az országban, a közvetlen környezetükben a nyugalanság, a bizonytalanság, a félelem és a gyanakvás kezdett el behálózni mindent.

Az ötvenes évek közepén az általános hangulat ugyanolyan volt a katonacsaládok telepén a kisvárosban, mint más civil környezetben. Az ellentmondó hírek, tájékoztatások, az ellenségeskedések a világban, a katonák otthonába is befurakodott. Nem úgy, hogy a családokban is bizalmatlanság vagy gyanakvás lett volna úrrá, hanem az egyre több ellenség megjelentetése az állami és pártvezetők részéről, a rendszeres és egyre gyakoribb harckészültség, gyakorlatozás, a férfiak mind sűrűbb távolléte aggodást keltett az asszonyokban, gyerekekben. Persze az emberi gyengeség mindenütt egyforma.

Az asszonyok között is megvolt a rang szerinti megkülönböztetés. Mármint a férjük utáni ranglétra. Az értelmesebbje ezek alapján nem tett különbséget. Mégis láthatóan elkülönültek az egy

csapatnál szolgáló tisztek családjai. Ez bizonyos szempontból érthető is volt. Általában egy időben, egy helyre mentek üdülni családotól. Szabadidőben is a férjek inkább egymással találtak közös hangot. Amikor ezekről a dolgokról beszélt a felesége, a férfi nagyokat derült, hogy némely asszony mennyire hiú férje beosztására, vagy mennyire tiszteli azt a katonafeleséget, akinek az ura magasabb rangban van.

- Ez nagy marhaság. Az ember a barátait ne a beosztása, vagy a társadalmi helyzete alapján válassza meg. Az emberi tulajdonságok, a kölcsönös szimpátia legyen a döntő minden kapcsolatban. Remélem, neked nincs ilyen gondod! Tudom, te nem kérkedsz az én beosztásommal – mondta az őrnagy, és arra biztatta feleségét, hogy ne csak tisztfeleségekkel tartson kapcsolatot, hanem másokkal is.

Ez nem volt nehéz, mert az asszony szívesen barátkozott mindazokkal, akik hozzá is barátsággal közeledtek. Miután kiderült, hogy fodrász a tanult szakmája, sokan kérték meg az asszonyok közül frizurakészítésre, dauerolásra, ondolálásra, az akkori divatnak megfelelő fej alakítására. Szívesen elkészítette bárkinek, aki megkérte őt a tisztfeleségek közül, mert tudta, hogy nem mindig jut a szerény tiszt fizetéséből a nők szépítkezésére. Barátságok, szoros kötődések nem alakultak ki. A gyanakvás, az általános bizalmatlanság belopakodott az emberek közé ott is.

A gyerekek tettek legkevésbé különbséget származásuk szerint. Aki az alapján próbált tagozódni vagy csoportosulni, hamar kilökték maguk közül.

Az új gyereket az iskolában hamar befogadták a társai. Különösen érdekes volt számukra az, hogy nem a városból való, mint ahogy a többi srác, és az, hogy katonatiszt fia. Kissé tartózkodók voltak eleinte, de amikor megtudták, hogy a papa páncélos tiszt (nem ávós), a fiúk között egyre népszerűbbé vált. Főleg, amikor élményeit mesélte azokról az eseményekről, amikor apja magával

vitte a nyári táborba, gyakorlatok idején. A katonásdi volt a legelterjedtebb játék a fiúk között a háborút követően. A gyerekek többsége a kis János osztályában, a háború végén született, mint ő is. A játék-háborúzás, csatározás, játékkészítés során hasznukra volt az új gyerek otthonról hozott tapasztalata, no meg a jó pár jelvény meg hasonló kacat, ami az apjától származott. Az otthon tanult önfegyelem, higgadtság, kitartás nem csak a fiúk között talált megbecsülésre, hanem a tanítóknál is.

A gyerekek osztálytársainak szüleivel is több kapcsolat alakult ki. A család baráti köre bővült, habár a városban előítélettel viseltettek a katonák iránt, sokszor nem alaptalanul. A hagyományosan hívő katolikus városban a szeminárium épületét foglalta el a parancsnokság. Az egyház, amely az országban, a városban korábban nagy hatalmat képviselt, a Rákosi-rendszerben háttérbe szorult, híveit gyakran üldözték. Aki kitartott hite mellett azt eltűrték ugyan, de nem juthatott előre az akkori társadalmi ranglétrán.

Sík őrnagy anyósa volt az első, aki meglátogatta a családot új lakásukban. Hozta a kislányt magával, és lányával együtt igyekeztek barátságossá tenni az új otthont. Nem maradt csak egy pár napig. Dolgozott. Még mindig az egészségügyben, nagyon csekély fizetésért. Kevés pénzét mind unokáira költötte. Jó kapcsolatai révén – a bőr- és nemi beteg gondozóban sokan megfordultak – rendszeresen hozzájutott akkor ritkaságnak számító déligyümölcsökhöz, narancshoz, cukrozott fügéhez. Karácsonykor ő látta el a családot ilyen ínycsengésekkel.

A városban a szerzetesrendiek között felfedezte földijét, miközben az esti misét látogatta. Veje tudta, hogy buzgó katolikus és templomjáró. Kissé aggódott, hogy baja eshet belőle, de egy szóval sem fordul emiatt anyósa ellen. A városban tudták, és sutorogtak is egymás között, mikor látták a templomban az öregasszonyt. Senki nem jelentette fel őket, ami abban az időben

talán nem is lett volna furcsa dolog. Inkább cinkos együttérzés vagy elégtétel volt, amit érezhettek, de mindenesetre csak javára szolgált a családnak a mami látványos templomba járása. Nagyfiú unokája kedves tanítónőjével is a mise utáni hazamenetelkor barátkozott össze egy nap. Kevés szabadságát rendszerint a lánya családjánál töltötte, mindenki örömére. Nem úgy a férfi szülei.

Apjával továbbra sem volt jó a kapcsolata az őrnagynak. A katonaságon belüli sikereit nem értékelte, a fia nehézségei, problémái kapcsán inkább kárörvendően, „Ugye megmondtam!” stílusban szólt. Politikai vitáik legtöbbször veszekedésbe, vagy valamelyikük megsértődésébe torkollottak. Fia politikai tisztí beosztásának feladását meghátrálásnak, a csapattisztí beosztását visszalépésnek minősítette az öreg. Mikor csapattisztként előre haladt, akkor meg karrieristának titulálta mások előtt.

Az öregek rosszul éltek. Az idős mester egy építőipari cégnél dolgozott, amelyik vándor brigádokkal végzett belső asztalosmunkákat. Az öreg pallérkodott, és vándorolt a munkahelyekkel együtt. A vándor élet nagyon tetszett neki.

Néha hónapokig haza sem szagolt. A felesége minden pénz nélkül maradt otthon. Abból élt, amit varrásért kapott.

Talán már egy év is eltelt a költözködés óta, mikor a férfi szülei meglátogatták az unokáikat.

A gyerekek nagyon szerették az öreget. Nagy mesélő volt. A fiúkat különösen elkápráztatta élményeinek színes előadásával. Sokszor késő estig hallgatták őt az unokák, amint vándorútjának élményeiről, külhoni tapasztalatairól mesélt. Természetesen a hagyományos mesék sem maradtak el. De legjobban az öreg által kitalált vagy a megélt és bőségesen kiszínezett történeteket szerették. A fiúk nem értették, apjuk, anyjuk miért nem lelkesedik az öreg jópofa történeteinek hallatán. Nem tudták még akkor, – amit szüleik tudtak - hogy míg az öreg külföldön élményszerző körúton volt, addig felesége két gyerekével éhezett, fázott, és a

mindennapi megélhetésért küzdött. Ennek tudatában már kevésbé tűntek viccesnek az élménybeszámolók, a jópofa történetek.

A szülők egy szóval sem emlegették az öreg kétes múltját. Örültek a gyerekek nagyapa iránti rajongásának, annak, hogy jól megvannak együtt.

- Majd megtudják az igazságot akkor, ha felnőnek - mondogatták egymás között – Addig is örüljenek egymásnak. Így van ez rendjén.

Tóth alezredes, a hadosztály parancsnoka kedvelte az őrnagyot. Mintha magát látta volna fiatalabb korában. A régi hadseregben, Horthy alatt tiszthelyettes volt. A tisztikarba alacsony származása miatt nem tudott bejutni.

Az új szervezésű hadseregben megbecsülték szaktudását, megbízható káder volt. Gyorsan haladt a ranglétrán felfelé.

Hogy a gépesített lövészadosztály a gyakorlatokon mindig jól szerepelt, hogy a hadsereg legjobban felszerelt és kiképzett egysége lett, nagyrészt neki is köszönhető volt.

Maga köré gyűjtötte a jól képzett, tehetséges, becsületes és törekvő tiszteket.

Fácán alezredes, Nándor közvetlen főnöke nehezkesebb ember volt. Azt nem mondhatni, hogy a parancsnok utasításait nem hajtotta volna végre, vagy nem kellő pontossággal végezte volna munkáját, csak a parancsok átvételekor gyakran külön magyarázatot, kiegészítéseket kért, sokszor indokolatlanul körülményeskedett. Így a főnök sokszor közvetlenül, - az alezredest megkerülve- adott utasítást Sík őrnagynak, aki azonnal felfogta a követelményeket, a célt meglátta és a parancsnok szája íze szerint végezte el a munkát. Ez néha nagyon kellemetlen volt

az őrnagynak, mert úgy tűnhetett, hogy közvetlen parancsnoka elé akar vágni. Persze ez nagyon távol állt tőle.

Fegyelmezett, kötelességtudó, a szabályzatokat jól ismerő tiszt volt. A szolgálati utat mindig betartotta, azt alárendeltjeitől is megkövetelte. Mindennek ellenére jól érezte magát a parancsnokai között, és ugyanolyan jó hangulatot és munkakapcsolatot tudott teremteni beosztottjai körében is.

Az ötvenes évek közepe felé tartva nem lehetett elzárkózni az egyre aggasztóbb politikai fejlemények elől. A hadseregben, a csapatoknál bizonyos mértékig zárt volt a kör. Nehezebben jutottak be közvetlenül a politikai csatározások hangjai. A szakmai feladatok, a kiképzés, a gyakorlatozás elfoglalta az állományt a katonáktól kezdve a főtisztekig. Mégis több érthetetlennek tűnő, sokszor magyarázat nélküli intézkedés történt a felsőbb parancsnokság részéről elsősorban politikai tekintetben. Szerencsére a hadosztály politikai helyettese értelmes, művelt, talpraesett és rugalmas tiszt volt. Egyáltalán nem egy kizárólag a mozgalomhoz hű, politikailag megbízható és vakon a pártvezetés utasításait követő ember volt Horkai százados. Igaz, a Szovjetunióban végzett akadémiát, de nem tartozott a véresszájú, pöffeszkedő, hataloméhes politikai helyettesek közé, akiből sajnos volt több más helyen.

1955 őszén Tóth alezredes megbetegedett. Nem tudta munkáját többé ellátni.

Az új hadosztályparancsnok, Mocsári ezredes, keménykezű, határozott, jól képzett tiszt volt. Előzőleg a hadtest hadműveleti osztályának vezetője, ahol Maléter Pál volt a hadtesttörzs főnöke. Mocsári ezredes még inkább „összerázta” a hadosztály törzset. A kemény fegyelem ellenére mindenki jól érezte magát, mert aki rendesen végezte a dolgát, dicséretben, jutalomban részesült. A parancsnok bő kézzel osztotta a személyes üdülési lehetőségeket,

tárgyjutalmakat annak, aki megérdemelte. A lazaságot, felületességet azonban nem tűrte.

Sík őrnagyot kinevezték törzsfőnöknek, ezzel a hadosztályparancsnok közvetlen helyettese lett. Fácán alezredes más területre távozott.

A Magyar Néphadsereg legerősebb hadosztálya az akkori viszonyoknak megfelelően a lehető legkorszerűbb fegyverekkel és technikával felszerelve, személyileg teljesen feltöltve, korszerűen kiképzett tisztikarral és legénységgel rendelkezett. Csapatai mintegy fél karéjban körülvéve Budapestet, Pest, Komárom és Heves megye körzeteiben voltak elhelyezve. A parancsnokság továbbra is a Duna melletti kisvárosban állomásozott. A csapatok jól együttműködve, az akkori viszonyokhoz képest korszerű hírhálózattal rendelkeztek. Minden gyakorlaton, harckészültségi megmozdulásokon kiváló eredménnyel szerepeltek. Ez elsősorban a jó kiképzésnek, a kiváló parancsnokoknak és tiszteknek volt köszönhető.

A személyi állományt elsősorban a szakmai, katonai tevékenység tökéletesítésére képezték. Ez volt az elsődleges cél.

A politikai kiképzés sem volt elhanyagolva, de ha nem is hangsúlyozták azt követhetően, a súlypont a katonai, harcászati, hadműveleti feladatok minél tökéletesebb begyakorlásán volt. A belső jó szellemet, hangulatot azonban beárnyékolták a külső politikai események.

Megkezdődtek a rehabilitációk. Kiderült, hogy a perek, amelyeket a párt belső emberei ellen folytattak, koncepciós perek voltak koholt vádak alapján. Ez mindenkit nyugtalanná tett.

A pártvezetés a hibák feltárását hangoztatta, szorgalmazta. A felszólítás szajkózássá vált, a tévedések beismerése, az önkritika, a szürke párttagok szintjéig jutott csak el. A felső pártvezetésben egy ember nem volt, aki elismerte volna felelősségét. Rákosit és

klikkjét, még mindig a tévedhetetlenség mítoszában szerették volna ragyogtatni. A párttagok nagy része csalódott volt. Messze érezték és nem látták a lenini eszmék megvalósulását. A szocializmus alapeszméitől egyre távolabb estek a gyakorlati megvalósulások. A munka gyümölcse egyre nehezebben érett. Az őszinteséget, a szabad kritika gyakorlását elnyomta a különböző címen megfogalmazott párthűségnek megkövetelt, kényszerített belenyugvó hallgatás.

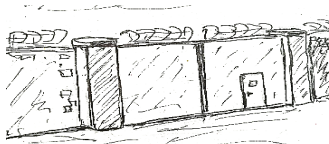
A néptömegekkel szembeni őszinteség, a puritanizmus messze került a felső vezetőktől. Főleg a magasan pöffeszkedő pártvezetők viselkedését, képmutatását és farizeus magatartását találták irritálónak. Ezeket több, alacsonyabb fórumon hangoztatták is. A Rajk-perek után a hatalomnak már nem volt ereje vagy belátása ezeknek a hangoknak az elnyomására. Magyarázkodással, eltusolással már nem értek el eredményeket. Mindenütt megmutatkozott a zavartság. A káosz felé mozgott az állami és pártvezetés is. Rákosit végül el kellett távolítani, de ott maradtak a hívei.

A leváltást a párttagok is csak látszatcselekvésnek ítélték. A kívánt változások nem következtek be. Nem csak az ország széles tömegei szerették volna azt, hanem a becsületes és őszinte párttagok is. Ez a hadseregben is így volt.

A rend, a fegyelem korlátozta a tiltakozások kibontakozását, de teljesen elhallgattatni nem tudta.

Kisebb csoportokban, a tisztek beszélgetései során, később pártgyűléseken is felvetődtek a kérdések.

1956 nyara nyugtalanságot, a levegőben valamiféle vibráló izzást hozott mindenütt.

Ötödik fejezet

Júliusban egy napon Sík őrnagy irodájában megcsörrent a telefon. A hadsereg pártbizottságáról keresték.

- Kapcsolom a hívót – szólt bele a telefonkezelő.
- Fürjes alezredes vagyok. Jöjjön fel holnap reggel hozzánk!
- Milyen ügyben? – kérdezte az őrnagy. Vigyek magammal valakit a politikai osztályról is?
- Nem. Egyedül jöjjön, és csak egy beszélgetés erejéig vesszük igénybe – mondta az alezredes.

Először nem tudta mire vélni ezt a félig-meddig hivatalos meghívást. A hadsereg pártbizottsága nagyhatalom volt. Bármikor, a parancsnokok megkérdezése nélkül is felrendelhettek, meghallgathattak vagy megkereshettek a csapatoknál tiszteket, főtiszteket függetlenül attól, hogy az illető milyen beosztásban volt, politikai tiszt vagy csapattiszt.

Néhány nap telt el azóta, hogy visszaérkezett háromhetes csehszlovákiai üdüléséből, amelyet a parancsnoka adott jutalmából.

Feleségével együtt pihentek a Tátrában mintegy harminc tiszttel együtt. Nagyrészt főtisztok voltak a csoportban a párjukkal.

A tisztok fele a hadtesttől, a többiek magasabb egységek törzseiből kerültek ki, legtöbbször jutalmából. Velük üdült Maléter ezredes is fiatal, szőke feleségével.

Néhány nap múltán kialakultak társaságok, főleg az azonos fegyvernemek tisztjei jöttek össze, és poharazgatás közben politizáltak is. Kezdte gyanítani, hogy valószínűleg onnan fúj a szél.

A pártbizottságon Győri ezredes és Fürjes alezredes jelenlétében kezdődött a beszélgetés.

- Valóban tett olyan kijelentést, hogy Rákosi elvtárs felelős elsősorban a jugoszlávokkal való elmérgesedett viszonyért, és ő

hibáztatható sok magyar és jugoszláv katona haláláért, ami a határincidensek alkalmával történt? – kérdezett először Győri, majd a választ meg sem várva Fürjes szólalt meg.

- Sík elvtárs! Tett ön olyan kijelentést magyar elvtársak előtt, hogy Rákosi elvtárs felelős legfőképpen a Rajk-per erőszakolásáért? – mondta az alezredes, és tovább zúdította a kérdéseket az őrnagy felé.

Sík már tudta, amikor a „magyar elvtársak” elszólást hallotta, hogy csak a szlovákiai beszélgetésekről lehet szó. Valamelyik jóakaró talpnyaló, e célból odaküldött vagy beépített emberük adhatta le a drótot.

- Mielőtt válaszolna, messzemenőig biztosítom őrnagy elvtárs, hogy ez nem fegyelmi „ügy” vagy meghallgatás. Csupán beszélgetés, és azért hívtuk ide, hogy meggyőzzük helytelen nézeteiről – mondta az ezredes, de semmi jó nem csengett ki hangjából. Aztán még sok egyéb „vád” is elhangzott, amelyet az őrnagy helyből kontrázott, és amely vádakát a feljelentő a pártbizottságon való jó fekvése érdekében talált ki.

Az őrnagy pár pillanaton belül beazonosította a „jóakarót”. A Rajk perre és a jugoszlávokra tett kijelentéseit az őrnagy nem tagadta le. Sőt! A kockázatát nem igazán felmérve, tovább érvelt, és kifejtette meggyőződését. A két tiszt -vagy nem volt igazán felkészült a témában, vagy az akkori helyzet tette őket bizonytalanná- leállt vitatkozni. Mellőzték a korábbi gyakorlatoknak megfelelő, erőből történő értekezést.

Nem tették jól. Sík észérvekkkel, jó beszélőkéjével csaknem meggyőzte őket igazáról. Azaz, ők nem tudtak meggyőző ellenérveket felhozni a témában.

- Sík elvtárs! Elismerem, nem valótlan, amit mondott – így Győri – de ilyen kényes kérdésekről nyíltan beszélni igen helytelen, mert súlyosan árt a Párt tekintélyének. Rákosi elvtárs nevét nem

lehet a párttól elvonatkoztatni! Rákosi elvtárs maga a Párt! Neki nem kisebbek az érdemei, mint Kun Bélának!

Ezt az utóbbit arra mondta, hogy az őrnagy a mondókájában a tizenkilences események során említette, hogy Rákosi neve fel sem merült Kun Béla mellett, mégis az előbbi érdemeit magasztalja a párttörténet legújabb kori irodalma. Ezzel kimondva, kimondatlanul Rákosi személyi kultuszára világított rá. Végül – mivel az érvek nem hatottak – a két főtiszt hatalmi pozícióból rendezte a beszélgetés záró részét, mondván: a fiatal tisztnek még sokat kell olvasnia, tanulnia, hogy megértse a fontosabb és magasabb „összefüggéseket”.

Hogy kinek kellett volna többet olvasnia és a történekből tanulnia, azt az idő végül is eldöntötte.

Azért annyit előzetesen, és aztán semmi többet erről a két korának jellemző figurájáról, hogy Győri ezredes az 56-os események alatt a Petőfi Katonai Akadémia egyik parancsnoka volt, aki a hallgatóival együtt vonult a pesti utcákra, mint a forradalom lelkes híve, majd később, a Kádár-rezsim alatt a hadsereg egy magas beosztású személyügyese lett. Rossz szájjal távozott a főtisztoktól az őrnagy. Nyugtalanágát fokozta az a beszélgetés, amelyet két szendvics és egy pohár sör mellett folytatott régi akadémiai ismerősével, akivel véletlenül akadt össze az épület büféjében.

- Bukta vezérezredes járt az akadémián három napja, és ott a fiatal tisztnek tartott előadást az időszerű politikai helyzetről. A beszéde után felkérte a hallgatóságot, hogy bátran tegyenek fel kérdéseket. Képzeld, felállt az a kopaszodó parasztgyerek, akivel annak idején gyakran kártyáztunk a szobánkban, és megkérdezte (a hülye), hogy „Rákosi elvtárs mikor vonja már le a tanulságot és távozik a Párt éléről?” Én majd lefordultam a székről, mikor meghallottam – mondta az ismerős tiszt Nándornak.

- Na és? Mit válaszolt az „Öreg”? – így az örnagy.

- Képzelheted! Bukta kikelt magából, szitkozódott, fröcsögött a nyál a szájából, és kivörösödött fejével ordította: „Rákosi elvtárs távozása egyértelmű lenne a katasztrófával!” Másnap a havert leszerelték és kirúgták az akadémiáról. Jó, ha több baja nem támad! Sajnálom őt, mert egy tényleg becsületes jó eszű szabolcsi gyerek. De hát ez nagy baromság volt tőle! Azt hitte, hogy a „Bátran kérdezzenek”-et komolyan kell venni. Buktának végül igaza lett, ha nem is úgy értve, ahogyan ő gondolta. Rákosi távozása felért egy nemzeti katasztrófával azért, mert csak a teste távozott, a szelleme ott maradt a párt központi vezetésében.

Októberre, a belpolitikára a diáktüntetések, a politikai áldozatok rehabilitációja utáni nyugalanság, az általános felháborodás volt a jellemző. Nem csak az egyszerű emberek között, az úgynevezett tömegekben volt bizonytalanság, hanem a párttagok szintjén is. A szürke, hétköznapi, magasabb funkciók nélküli tagok nem tudtak mit kezdeni a helyzettel.

A Petőfi-köri gyűlések sajtóvisszhangjai, az egyre nyíltabban terjesztett szamizdat irodalom mind, mind felkavarták a kedélyeket. A párttagságban visszatetszést keltett a felszínre került, és korábban elhallgatott igazság. A polgárok felől érkező kritikákra, vádakra a Szabad Nép nem reagált, a pártsajtó hallgatott. Rákosi idején, „fénykorukban” a pártlapok azonnal és érzékenyen válaszoltak minden kis impulzusra, és keményen lecsaptak, főleg, amikor belső emberekre, kommunistákra kellett. Ellenséget szimatoltak mindenben, ami a Rákosi-féle irányt kritizálni próbálta, vagy más irányba akarta volna terelni a folyamatokat. Hirdették az önkritikát, a hibák kijavítására

szólítottak fel, de a hibajavítás a felső vezetők küszöbénél megállt, mintha csak az egyszerű kis párttagok hibázhattak volna, és csak ők lettek volna felelősek a bekövetkező bajokért. Egyértelmű volt a Rákosi-féle klikk bűne, Rákosi felelőssége, és amikor végre távozásra kényszerült, nem áttalottak annak egészségi állapotára hivatkozni. Amikor a párttagság és a tömegek látták az alamuszi és sötét hazugságokat, elvesztették a hitüket a korábbi hibák kijavításában. A talpnyalók, a karrieristák ottmaradtak a központi vezetőségben, csak azok távoztak, akik nem voltak hajlandók magukat kompromittálni.

Az ottmaradók elvárták a szürke kis párttagoktól, hogy „őszintén viszonyuljanak” saját hibáikhoz, de ez a magas személyekre, a Központi Vezetőségre, a Központi Bizottság tagjaira persze nem vonatkozott. Úgy gondolták, hogy őket már senki sem ellenőrzi az igazmondásban. Lenézték a tömegeket, és azt hitték, most is úgy lehet irányítani, vezetni őket, mint eddig, csak a portrét kell a falakon, a dekorációkon kicserélni. A pártpropaganda, az agitáció teljesen megbénult. A pártfegyelem felbomlott. Párttagok, pártonkívüliek már együtt és teljesen szabadon tárgyalták a párt belső ügyeit, legkényesebb kérdéseit. A párttagok vitaképtelenné váltak, hiszen semmiféle tájékoztatást nem kaptak. Ez alól nem volt kivétel a hadsereg sem. Mit tehettek mást a politikai és a csapattisztek, akik hozzá voltak szokva ahhoz, hogy csak azt folytathatták, csak mindig azt a vonalat vihették, amit a hadsereg politikai csoportfőnöksége kiadott?

Ez, pedig mostanában nem sokat ad, legalábbis nem azt, amire kíváncsiak az emberek, a katonák. A hadsereg tisztikara elleni atrocitások sorozata a vezetés részéről Farkas Mihály leváltásával nem szűnt meg, hanem új formában még szaporodott. A folyamatos fluktuáció, a lakáskérdés megoldatlansága, a különélés általánossága, a durva, lealacsonyító bánásmód, a

kicsiny fizetés, a tömeges tisztí leszereltetések nem erősítették a hadsereg erkölcsi, fegyelmi helyzetét.

Bukta honvédelmi miniszter 1956 nyarán, Székesfehérváron, mikor a magasabb egységek parancsnokai vázolták a fegyelmi helyzetet, kijelentette: „... mondják meg a parancsnokok beosztottjaiknak, hogy én vagyok a Párt és az Isten is, és ezek szerint cselekedjenek!”

Pöffeszkedésben nem volt hiány. Vajon ki hatalmazta fel őt, a Központi Vezetőség tagját erre a magatartásra? Nyilván, ha a vezetésben normális hangulat uralkodik, Bukta sem merészkedhetett volna el idáig, nem merte volna magát ennyire elragadtatni.

De merte. A körülményekhez képest a hadsereg legjobban felszerelt és kitűnően kiképzett gépesített lövészhadosztálya törzsében és csapatainál a fegyelmi helyzet, a harcképesség kielégítő volt. Alkalmas arra, hogy korlátozott és rövid harcfeleadatokat megoldjon.

1956. október 20-án, szombaton, a kisvárosban, ahol a hadosztálytörzs állomásozik, ünnepséggel egybekötött bajtársi, családi összejövetel van.

A kiképzési év véget ért.

A jól sikerült gyakorlat megünneplésén jelen van a hadosztályparancsnok, a szovjet tanácsadó, a helyőrségen kívüli, de a hadosztályhoz tartozó csapatok parancsnokai, a helyőrség tisztjei és hozzátartozóik, a városi pártszervek és társadalmi szervezetek vezetői, üzemek, vállalatok megbízott képviselői.

A hangulat emelkedett, láthatóan mindenki jól érzi magát. A társaság egy része jó katonazenészekből álló tánczenekar muzsikájára ropja a táncot, mások a büfében vagy a terített asztaloknál ülnek, iszogatnak, beszélgetnek. A politika egy kissé már a háttérbe szorul. Ha fel is vetődik a beszélgetések során, a

vélemények, kifejezések már nem olyan csiszoltak, diplomatikusak. Az alkohol kezdi kifejteni felszabadító hatását. Sík őrnagy feleségével táncol. Az asszony elég kelletlenül hagyta ott a három gyereket a lakásban. Nem az aggasztotta, hogy egyedül maradtak. A fiúk - a nagyobbik tizenegy éves – önállóak voltak, a kislányt is rájuk lehetett bízni.

Fáradt volt, a gyerekeket megfürdette, alig maradt ideje összekapnia magát, amikor férje hazatelefonált érte. Inkább pihent volna, de a protokoll miatt nem maradhatott otthon. Mint a törzsfőnök feleségének, jó pofát kellett vágnia a dologhoz. A férjéért természetesen zokszó nélkül megtette.

Tíz óra körül Mocsári ezredes, a parancsnok, félrehívta az asztalánál ülő őrnagyot. Egy üres szobába mentek, ahol senki nem hallhatta őket.

-A fő ügyeletes értesítést kapott a Honvédelmi Minisztériumból, hogy Liszi ezredes a Politikai Főcsoportfőnökségről éjfél körül ide fog érkezni- közölte az őrnagy nem kis meglepetésére – valami fontos megbeszélést akar tartani. Horkai százados (politikai osztályvezető), maga meg én felmegyünk a parancsnokságra – mondta.

- Alighanem komoly dolog kezd kibontakozni – mondta az időközben odaérkező százados.

- Valami búzlik – így az ezredes. Ezt mutatja a látogatás ideje és a látogató magas személye is.

Ott maradtak az üres szobában és megvitatták a helyzetet. Egyetértettek abban, hogy valószínűleg puhatolózni jön az ezredes, de hogy melyik oldalról, az nem volt világos. A parancsnok gyanúja az volt, hogy valószínűleg a Rákosi-szárny küldötte lehet Liszi. Aztán többször is kijelentette, nem támogat erőszakos restaurációs kísérleteket. Az a lehetőség is felmerülhet, hogy az ellenkező pólus számára gyűjtögeti az erőt. -Nincs kizárva egyik lehetőség sem. – mondta a parancsnok

– Lényeg, hogy igen tartózkodóan kell fogadni őt, míg meg nem tudjuk bizonyosan jövedele célját.

Ebben mindhárman egyetértettek. Mint máskor is gyakran előfordult, nagy egyetértésben beszéltek meg a dolgokat.

- Nem restaurálunk - mondta Mocsári ezredes többször is a többiek helyeslése közepette.

Hogy mit értettek alatta? Egyértelműen azt, hogy a Rákosit támogató klikk körül kialakult politikai légkör visszaállítását semmi esetre sem segítik. Hittek benne és vallották, hogy tiszta, megújult pártra van szükség, azokra, akik őszintén szolgálják a nép ügyét, a szocializmus eszméi vezérlik őket, és a lenini elvekhez hűen vállalják fel az ennek érdekében kifejtett munkát. Az eszme mentes legyen minden elhajlástól, személyi kultusztól, karrierizmustól, hatalomvágytól, korrupciótól.

Mindhárman egyszerű emberek gyermekeként jutottak idáig. Csak népük boldogulásában látták saját jövőjüket, ha nem is fogalmazták meg pontosan és tudományosan azt. A parancsnok előző beszélgetéseik alkalmával is olyan sejtéseinek adott hangot, hogy várhatóak Rákosinak és környezetének olyan kísérletei, amelyekkel a hatalmuk visszaállítását akár erőszakkal is megpróbálják. Erre alapos okkal gondolhattak, hiszen ezt bizonyította Rákosi távozása igazi okának elhallgatása, a Szabad Nép némasága, a homályos és semmitmondó hírek terjesztése.

Ilyen és hasonló gondolatok megbeszélésével telt az idő. Hármukon kívül senki nem tudott a leendő találkozóról. Újabb meglepetésként érte őket az éjfél előtt jött üzenet, miszerint Liszi ezredes csak hajnalban érkezik, mert előbb Székesfehérvárra megy. Arra a következtetésre jutottak, hogy biztosan körbe látogatják éjszaka a jelentősebb csapatokat. Ezek után elment a kedvük a mulatozástól.

Az őrnagy a szolgálati kocsijával hazavitette feleségét, aki egyáltalán nem tiltakozott, és látszott, megérezte férje aggodását.

A találkozó a hadosztály-ügyeletes irodájában zajlott le. A három tiszt néhány perces várakozása után megjelent Liszi ezredes.

Igen szívélyesen, választékos udvariassággal köszöntötte őket. A helybéliek részéről kérdések merültek fel az udvarias mondatok után. Liszi, mintha csak véletlenül tévedt volna oda (hajnali kettő után), és mintha el-elfeledkezne jövedele céljáról, semmitmondó társalgásba kezdett. Nagyon nem tetszett ez, különösen a parancsnoknak, akiben már volt egy adag „szalonspicc”. Ezt persze csak beosztottjai látták, akik nagyon jól ismerték őt.

Elfogytak Liszi lapos kérdései (válasz nem volt), és láthatóan türelmetlenül hallgatta a három tiszt a főtiszt udvariaskodó szövegét. Érezte, kíváncsiak már jövedele tényleges céljára.

A parancsnok alig leplezett kíváncsisággal meg is kérdezte:

- Végül is, ezredes elvtárs mit kíván tőlünk, miben lehetünk segítségére?

- Tudják jól az elvtársak, hogy a politikai helyzet, és itt a belpolitikai általános helyzetre gondolok – kertelt az ezredes – nagyon bonyolult. A párton belüli problémák megoldásra kerülnek, a külső revizionista erők... az imperialisták ügynökei... az aknamunkát folytatók... de a vezetőség a helyén van, és a megoldásokra rávilágít...

Mindhárman némán hallgatva, a beszélő szemébe nézve azon gondolkodtak, vajon a felső pártvezetés melyik pólusának küldöttje vagy megbízottja lehet az ide „véletlenül betoppant” fő személy-ügyes? Nem tudták szavaiból kihámozni, nagyon ügyesen, sikamlósan, diplomatikusan fűzte mondókáját, amely semmi újat nem tartalmazott, amit már ne hallottak volna mástól

vagy máskor is. Egyre inkább az volt mindhármuk érzése, hogy Liszi éppen arra kíváncsi, hogy a hadosztálynál milyen állásponton vannak, vajon a felsőbb klikkek melyikének a szekerét tolhatják ők. Nagyon arra terelődött a beszéde, hogy megtudja, milyen politikai nézeteket vall a parancsnok és két közvetlen főtisztje. Persze ők hárman szintén azt akarták kihámozni, kérdéseik is arra irányultak, hogy a látogató nézetei váljanak számukra világossá. Nem nagyon ment.

Róka fogta csuka, csuka fogta róka... Ez tartott negyedórán keresztül.

A parancsnok unta meg először a forró kása kerülgetését.

- Liszi elvtárs! Mondja végre meg, kinek a megbízásából jött hozzánk, és végül is mit akar tőlünk?

- Ez igazán nem fontos! Mindhármukat régóta ismerem, ennél fogva mi szokatlan van abban, hogy egy kicsit „elbeszélgetünk”? Mocsári nem erőszakolta tovább a beszélgetést, de az ezredes kérdései már olyan dolgokra terelődtek, amelyeket nem lehetett csak úgy „haveri” beszélgetés kapcsán megvitatni. (Harckészültség, általános egészségi állapot, a katonák közhangulata, stb.)

- Liszi elvtárs! Kérem, mutassa meg a megbízását – így a parancsnok – Csak azután válaszolhatunk további kérdéseire.

Liszi megmutatta Bukta vezérezredes nyílt parancsát, amely azonban semmilyen különös megbízást, feladatot nem tartalmazott, csak a helyőrség neve volt feltüntetve, ahol a törzs állomásozott.

- Bukta aláírásának nem sok erkölcsi értéke van – jegyezte meg félhangosan Mocsári, látván a papírt – Egyébként meg, biztosíthatom ezredes, – folytatta megkeményedett hangon a parancsnok - hogy semmilyen törvénytelen, vagy „restaurációs” munkában, megmozdulásban nem veszünk részt.

Bukta aláírását látva a nyílt parancson, Mocsári biztosra vette, hogy a Rákosi-féle klikk képviselője lehet Liszi, de legalábbis arról fújó szélén vitorlázik.

- A pártvezetés nem tájékoztatja a hadsereget, a tagjait, sőt tudatosan sötétségben tartja a párttagokat – kapcsolódott be Sík a beszélgetésbe – Mi az álláspontja a KV-nek az irodalmi újságokban megjelenő írásokra? A személyi állomány már nem csak a politikai tiszteket, hanem a csapattiszteket is ostromolja jogos kérdéseivel.

- Én is feltennék néhány kérdést, ha már idecsöppent hozzánk, ha véletlenül is, Liszi elvtárs – kezdte Horkai százados, és jó néhány konkrét kérdést tett fel kapásból.

Erre Liszi láthatóan meghátrált, vagy időt akart nyerni, ki tudja.

-Nem akarom a szórakozásukat megzavarni, eddig is sokáig feltartottam az elvtársakat. Menjenek a többiekhez nyugodtan vissza – mondta. Találkozzunk holnap ugyanitt tíz órakor!

Ezt követően együtt visszamentek a tiszti klubba. Természetesen válasz nélkül hagyta vendégük a feltett kérdéseiket.

A bál a vége felé tartott. A hangulat emelkedett volt. A szórakozó tiszteknek sejtelmük sem volt a közel egyórás beszélgetésről, amelyet parancsnokaik folytattak a betoppanó főtiszttel. Úgy vélték, az ünnepségükre, a mulatozásra jött el kissé késve az ezredes, aki kíváncsi volt az állomány politikai hangulatára...

Milyen lehetett a politikai hangulat? Bál után, hajnalban, alkoholos állapotban?

Semmilyen.

Másnap, vasárnap, a parancsnokságon Liszi kérdései egyre határozottabbak lettek: A karhatalmi terv iránt érdeklődött, amely az esetleges belső zavargások elhárítására készült az ÁVH-val, a rendőrséggel és más fegyveres testületekkel együttműködve.

Mocsári nem mutatta meg neki, hanem csak körülbelüli adatokkal vázolta fel azokat. A parancsnoknak azonnal gyanús volt az érdeklődése. Tudta, hogy azt csak ő ismerhette. Aki illetékes volt abba belenézni, az a vezérkarnál megtehetette. Liszinek erre nem volt illetékessége, ezért törvénytelenül akart hozzáférni az adatokhoz. A parancsnok most már biztos volt a dolgában. A két tisztje is azonnal átlátott a szitán, és a hozzájuk feltett kérdésekre hasonlóan kitérő válaszokat adtak.

Az ezredes miután látta, hogy nem tud zöldágra vergődni a három tiszttel, kijelentette, hogy meg akarja látogatni a helyőrséghez tartozó harcokcsizó ezredet, a légvédelmi tüzérosztályt, a híradó zászlóaljat és a tüzérezredet. Miután erre volt nyílt parancsa, Mocsári ezredes felajánlotta, hogy Horkai százados, a politikai helyettese elkíséri a csapatokhoz.

- Nem, erre egyáltalán nincs szükség. Ismerem a járást, nem először járok a hadosztálynál- hárította el a kíséretet Liszi.

- Szó sincs róla! Ezredes elvtársat szívesen elkalauzolja a százados. Ha közben kérdése van, ő válaszol – így a parancsnok.

- Egyedül is elboldogulok. A százados elvtárs biztosan fáradt, pihenje csak ki magát – udvariaskodott az ezredes.

- Egyáltalán nem vagyok fáradt – jelentette Horkai. Megyek ezredes elvtárssal.

Liszi továbbra is udvariaskodott, és mindenképpen el akarta hárítani a kíséretet.

Végül Mocsári zárta le a vitát:

- Liszi ezredes kíséret nélkül nem léphet be a parancsnokságom alatt álló csapataim egyetlen körletébe sem. Ehhez ragaszkodom!

Az ezredes elsápadt, fogai között néhány szót motyogott, hogy akkor nem megy sehová, vagyis visszautazik Budapestre. Tisztelgett, szó nélkül kisietett az épület előtt várakozó Pobodájába. Magára csapta az ajtaját, és a tisztek még hallották, amint az utána siető tiszti sofőrjével ordítózik. Nyilván rajta próbálta kitölteni bosszúságát, amiért az itteniekkel nem boldogult.

A parancsnok és közvetlen beosztottjai nem tudtak igazán örülni annak, hogy túljártak a főtiszt eszén. Liszi magatartása, kísérletei, hogy egyedül végig járja a csapatokat, aggodalommal töltötte el mindhármut. Biztosak voltak abban, hogy nem tisztességes dolgokat, hanem valami nagy disznóságot akart művelni az a főtiszt, aki a legmagasabb szinteken mozog. Az, aki nyilvánvalóan a bukott Rákosi szekértolói közül való. A bizonytalan politikai helyzetben kimondatlanul is arra gondoltak, hogy Rákosi hívei kihasználva a zavarost, a hatalmat akarják akár puccsal is megragadni akkor, amikor az ellenzék a végleges eltávolításukat akarja a közéletből és minden egyéb területről. Megfordult a fejükben az is, hogy talán éppen az ellenzékiek embere, vagy legalábbis a megtisztulás hívei közé tartozik-e Liszi? Talán éppen a megújulást, a reformok megvalósítását akarók küldötte az ezredes?

Egyikük sem úgy ismerte őt. Nem tudhatták, mert nem mutatta ki hovatartozását, csak azt érzékeltette, hogy valami olyanra készül, ami nem egyenes, nem a szabályokhoz igazodik. Katonák voltak, életük a szabályok teljes mértékű és vitathatatlan végrehajtásában telt el. Olyan idők jártak, amikor kisebb dolgokért, el sem követett bűnökért, felfedezett vagy vélt gondolatokért is börtönbe vagy bitóra kerülhetett bárki. Meg is történt, volt rá példa.

A jelenlegi belpolitikai helyzetnek is egyik mozgató rugója volt a bizalmatlanság, a gyanakvás alkotta politikai perek, ítéletek, és

azok következményei. A bizalmatlanság, a gyanakvás légköre – ha végül saját dolgaik védelmében is – most is körbe vette őket. Meg voltak róla győződve, hogy védelmük érdekében másképp nem cselekedhettek.

Hatodik fejezet

Az őrnagy korán kelt.

Nyugtalanul aludt, hánykolódott a takaró alatt, hangosan beszélt álmában.

Míg borotválkozott, felesége a gáztűzhelyen kávéfőzőt ültetett. Reggelit nem készített. Ilyenkor férje sosem kérte. Tíz óra körül evett először a laktanyában, ha benn volt. A kantineből hozatott magának valamit, néha a kiskatona, aki rajzolóként dolgozott a törzsben, szerzett neki a konyháról, ami éppen a reggeliből maradt.

Míg a kávéját szűrte, halkán beszélgettek, nehogy felébresszék az alvó gyerekeket.

Korán volt még, az iskolába, óvodába menetel még nem jött el.

- Nem tudom, hogy mikor érek haza. Zűrös napok várnak ránk, úgy érzem. – mondta feleségének.

Az asszony furcsállotta is, de nem szólt semmit, hogy ezt mondja, mivel sosem közölte hazajövele időpontját. Minek is, hiszen az mindig bizonytalan volt. Számtalanszor előfordult, hogy férje a sofőrjét küldte haza a tisztálkodó-szereikért meg fehérneműért, és üzent, hogy nem megy haza pár napig.

Eleinte még kérdezte a katonát, hova mennek.

- Azt nem mondhatom meg. Sajnálom, őrnagy elvtárs nem üzent meg – mondta amaz.

Az asszony biztos volt benne, hogy tudja, de nem mondhatja. Később már nem is faggatta erről.

- Majd telefonálok – mondta. Megigazította egyenruháját. Oldalfegyverét a derékszíján, fényes tokjában vitte magával, nem úgy, mint máskor, aktatáskában. Az asszony átment a szobán, félrehúzta a függönyt, utánanézett. Az utcán ott várta a szolgálati autó. A férfi beszállt, közben felnézett az ablakra. Tudta, az asszony utánanéz. Mint mindig. És aggódik.

Ennek nem örült. Mint mindig. De nem tehetett ellene. Tudta, hogy ez a katonafeleségek sorsa. Kicsit megnyugtatta a tudat, hogy visszavárják.

De ez nem igazán könnyített a helyzetén.

A hadosztály törzsében a munka a szokott napirend szerint folyt. Mégis, mindenki azt érezte, hogy valami miatt nincs kellő látszata, súlya semminek.

A rádión és a szokásos más csatornákon keresztül nyugtalanító hírek érkeztek.

Az osztályokon mindenütt a Liszi féle látogatást tárgyalták.

Ha az ott elhangzott beszélgetést nem is ismerték mindnyájan a tisztok, annyira tudtak következtetni az eseményekből, hogy a magasról jött főtisztnek valamilyen célja lehetett, ami egyáltalán nem közömbös senki számára, sőt ez bizonyos tekintetben aggasztó is.

Mivel a parancsnok sem közölt erről semmit, az még inkább nyugtalanított mindenkit. Az őrnagyot is ez foglalkoztatta folyamatosan. Mocsári ezredes még kora délelőtt személyesen beszélt telefonon az alárendelt egységek parancsnokaival. Intézkedett a szolgálatok megerősítéséről.

Másnapra, október 23-ra a Honvédelmi Minisztériumba összehívták a magasabb parancsnokok értekezletét. Ez már a végső időpont volt, mert a belpolitikai helyzetre való tekintettel többször elhalasztották azt.

A zűrzavar kezdett a tetőpontjára érkezni, mikor az értekezlet összehívását a délután folyamán visszavonták.

Akkor még senki nem tudta, hogy 1956. október 23. napja mit jelent majd életük alakulásában, Magyarország és Európa történelmében.

A késő őszi ködös reggelen a kisváros álmos ébredésében mégis bujkált valami szokatlanul nyugtalanító.

Hogy mi volt az, senki nem tudta.

Persze a mindent tudó, a később-okos emberek már akkor érezték, hogy nagy események vannak készülőben.

A hadosztályparancsnokságon a baljóslatú jelek nem sejtésekből tevődtek össze, hanem valóságos és mindennapi tapasztalások szülöttei voltak. A soros és kötelező politikai elemzések, délelőttök, amelyeket a „politikai helyzet értékelésének” neveztek, aznap nagyon furcsán zajlottak. A rádióban semmitmondó hírek hangzottak el. Csaknem süketnek volt mondható a rádió. A sajtóban semmi nem volt, ami a politikai légkör változásaira utalt volna, miközben az embereket súlyos gondok megoldására tett intézkedések megszületése érdekelt. Semmilyen válasz nem volt található azokra a kérdésekre, amelyekre csaknem mindenki kíváncsi volt.

A politikai tisztek nem kaptak tájékoztatást. Az alegységektől beérkező tisztek ellentmondó híreire voltak utalva. Az előljáró

parancsnokságokat, parancsnokokat sem érdekelte a hadosztály. A máskor az érdektelen, csak az erőfitogtatást, a macerálást kimerítő telefonok, a számonkérő kukacoskodást sem kerülő megkeresések is elmaradtak. Senki nem foglalkozott velük. A tisztek a törzsben a napi feladataikat végezték. Az őrnagyot magához rendelte a parancsnok délután négy óra körül. Indulófélben volt, a köpenyét gombolva közölte:

- A Politikai Főcsoportfőnök helyettese felrendelt a lövészezredhez. Ott találkozom vele. Legyen mindig elérhető, majd hívom onnan! – és távozott.

Másfél óra elteltével az ezredes közölte telefonon, hogy indul a Pest mellett állomásozó gépkocsizó ezredhez. A lövészezredet átvette egy tábornok, riadóztatta azt, és Budapestre indult vele.

Az őrnagy aznap a feleségével este moziba ment. Nem akarta elhalasztani, pedig érezte, nem fogják végignézni a filmet, különösen azután gondolta így, miután előtte meghallgatták Gerő Ernő beszédét a rádióban.

A film közepén kihívták. Az elhárító osztály beosztott tisztje várta az előterében.

- Riadó van őrnagy elvtárs. Azonnal vonuljon be!

22 órára a főbb beosztású tisztekkel együtt az őrnagy is a hadosztályon volt. Az ügyeletes tiszt jelentette, hogy Mocsári ezredestől kapta a parancsot, aki úton van hazafelé. Azonnal tájékozódott a riadó állásáról. Megnyugodva vette tudomásul, hogy minden a terveknek megfelelően történik, és a parancsnoknak csak jót jelenthet.

23 óra után nem sokkal megérkezett a parancsnok Horkai százados politikai helyettesével. Mindenki nagy figyelemmel hallgatja eligazítását. A hangulat komor, de a tisztek higgadtak, mindenki a helyzete magaslátán tevékenykedik.

- Az ezredtől két lövész és egy harckocsizó zászlóalj Hátvégi vezérőrnagy parancsnokságával kb. 22 órakor felmentek

Budapestre. A helyőrségben egy százados parancsnoksága alatt csak az ezred tüzérség és kisebb közvetlen alegységek maradtak. A gépkocsizó ezredtől egy gépkocsizó lövész zászlóaljat indítottak Budapestre ugyancsak 22-23 óra között - mondta a parancsnok – a többi csapat a laktanyákban tartózkodik készenlétben.

A tisztek jegyzetelnek, az őrnagy is teszi a dolgát, jegyzi és rögzíti a csapatok helyzetét.

- Mi az elvonuló egységek feladata? Mit tudunk róluk? – kérdezi.

- A HM és a vezérkar parancsnokol felettük. Hazafelé jövet találkoztam a lövészezred vonuló egységeivel Budapest előtt. Más tudomásom nincs róluk- Látszott rajta, hogy bosszús amiatt, hogy kivették őket a keze alól.

- Parancsnok elvtárs átjött Pesten. Mi a tényleges helyzet? – kérdezte az őrnagy a többiek nevében is.

- Nem sok jót tudok. Amit láttam, azt elmondom – kezdte az ezredes – Nagy tömegek vannak az utcákon. A Parlament előtt a Kossuth téren rengeteg ember. Fáklyákkal, zászlókkal. Ordítózás. Szovjet ellenes jelszavakat kántálnak kórusban. Mikor odaértünk, minket, magyar katonákat éltettek, éljeneztek. „Magyar testvéreknek” szólítottak. Hogy pontosan mi folyik, nem tudhatjuk.

Telefonhoz hívták, a Honvédelmi Minisztériumból keresték.

A tisztek az irodáikba mentek, ott várakoztak.

Az őrnagy, a törzsfőnök, ellenőrizte a szolgálatokat, a törzs felkészültségét. Megnyugodva tapasztalta, hogy mindenki a helyén van, és ismeri a feladatát.

Nyugtalansággal tölt el mindenkit a helyzet, amelyet a parancsnok által ismertek meg. A felvezényelt egységek biztosan karhatalmi feladatokat látnak el. Ezt kimondatlanul is tudják. De azt is tudják, hogy nem erre képezték ki őket. Sem ők, sem a katonáik nem rendfenntartó erők. Kiképzésük nem arra irányult.

Ez a feladat mindenképpen szokatlan. Miként tudnak majd helytállni a katonák és parancsnokaik? Ez nyugtalanította mindnyájukat. Nem volt az sem lélekemelő, hogy a vezérkar, illetve a HM tábornokai vették át őket.

Az irodákban bekapcsolva hagyták a rádiót. Az őrnagynál is állandóan szól. Főleg zene, de a műsor éjjél körül a kiadottól eltér. Erre mindenki felfigyel. Ha már a rádiónál is zavarok vannak, akkor már komoly gondok adódhattak. Hogy a tömegek az utcára kerültek, az egy dolog. A katonákat különösebben nem nyugtalanította ez, még az sem, hogy rendszerellenes vagy más jelszavakat kiáltoznak. Ha kivezényelik őket is, és nem csak a rendőröket, a tömeg a demonstrált erőt látva, minden józan ész szerint meghátrál és feloszlik.

De mi van akkor, ha fegyverhez jutnak?

Miért nyúlnának fegyverhez?

A Magyar Népköztársaság a dolgozó nép hatalmát képviseli. Saját maga ellen fogna fegyvert?

Aki ellene fegyvert fog, az nem lehet a dolgozó nép tagja, az a rendszer ellensége lehet csak!

Honnan lenne fegyverük?

A fegyver a hadsereg kezében van. A hadsereg ellátja a feladatát, és csak az kaphat fegyvert, akinek ő ad. Mármint a hadsereg.

A parancsnokok tudják a dolgukat.

Mindegyik parancsnok tudja?

Azok is, akik a vezérkarból politikai tisztként csapatgyakorlat nélkül ezredeket vezényelnek? Ez az őrnagy fejében is megfordult. Nem volt egyedül a törzsben, aki így gondolkodott.

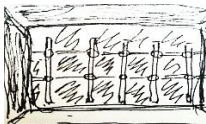
A rádióban gondok vannak. Ez egyértelművé vált.

Most már nem babra megy a játék. Ezt mindnyájan tudták.

Megnyugtatóan hat a törzs tisztjeire, hogy Mocsári ezredes higgadtan viselkedik. Keveset beszél, utasításai, megnyilatkozásai megfontoltak, egyértelműek. Nagyon

bosszantja, hogy továbbra sem kap hírt a Budapestre vonult zászlóaljokról. A vezérkar sem ad tájékoztatást róluk, meggyőződése, hogy ők sem tudnak semmit. Az őrnagy éjfélkor hazatelefonál.

- Ne várj, ma nem megyek haza, benn kell maradnom. Pusziom a gyerekeket. Vigyázz rájuk! Ne nyugtalankodj miattam. Jól vagyok.- mondta az őrnagy.

Másnap, október 24-én folytatódnak a telefonálgatások a vezérkari főnökkel és a miniszterrel. Butábbnál butább kérdéseket tesznek fel a parancsnoknak, de semmiféle tájékoztatást, utasítást nem adnak.

- Adjon tájékoztatást Mocsári ezredes a lövészezredről – telefonáltak a vezérkARBól.

- Nem én vezetem az ezredet, kivették a kezemből. Összeköttetést nem létesítettek velük? Miután Pesten vannak, úgy a vezérkarnak jobban kellene tudnia, mi van velük, nem beszélve arról, hogy egy tábornok vezeti, akit a vezérkar küldött! – mondta a telefonba felháborodva az ezredes.

Ezután megszűntek az érdeklődő telefonok.

Délután 1-2 óra körül jelentették az őrnagynak, hogy visszaérkezett néhány tiszt Budapestről a lövészezred helyőrségébe, akik előző éjszaka a vezérkari tábornok parancsnoksága alatt vonultak el.

Berendelte őket a hadosztályra.

A parancsnok és az őrnagy hallgatta meg a két kimerült, végtelenül fáradt tisztet.

- Háttvégi vezérőrnagy (aki átvette az ezredet) a vezérkarból, elindulás előtt úgy rendelkezett, hogy a löszert nem lehet kiosztani, hanem azokat külön teherkocsikon, a menetoszlop végén kell szállítani. Az ezred így indult el – kezdte az egyik tiszt, majd egymás szavába vágva folytatták – Budapest bejárata előtt a Budai Nagy Antal laktanyánál Völgyi vezérőrnagy, a vezérkari főnök helyettese vette át az ezredet, majd folytatták a menetet Pest felé minden biztosítás nélkül.

- Ez baromság – pattant fel az őrnagy – Még egy szakaszpárancsnok is tudja, hogy a harcmenetet biztosítani kell!

- Mondja tovább! – így Mocsári, miután a tiszt széttárta karját válaszként.

- Hogy mi volt a tábornok határozott célja, nem tudjuk, nem közölte. A lényeg az, hogy az ezredet a parlament előtti téren tüntető egyre nagyobb tömeg közé vezette, ahol a gyűrű hamarosan bezárult mögöttünk - folytatta a tiszt. Mivel a löszert hátul volt, a parancsnokok tehetetlenné váltak, még egy riasztó lövést sem tudtunk leadni a védelmünkben. A tömeg szépen elszedte tőlünk a fegyvereket, a gépkocsikat felborították vagy elvitték. A löszert a civilek kiosztották egymás között, és sokan közülük azonnal a Rádióhoz indultak. Sok kiskatonát rábeszéléssel vagy fenyegetéssel magukhoz vettek, és azok velük tartottak.

- A harckocsik is így jártak 2-3 kivétellel - folytatta a másik – Ezt a néhány T-34-est a Rádióhoz irányították, hogy szabadítsák fel az ostromlottakat. Mivel a harckocsik utcai harcban gyalogság nélkül mit sem érnek, azok is felmorzsolódtak. Az ezred tehát rövid egy óra alatt semmivé vált.

- Dicső tábornokukról, aki ilyen kitűnően vezette magukat mit tudnak? – kérdezte az ezredes.

- Semmit - válaszolták azok. Az ezred kis csoportokra szakadozva

ténfergett a városban. Néhány tiszt vezetésével most térnek vissza az ezredhez. De ez csak kis részük.

- Az egyik ezred parancsnoka a Rádiónál elesett – hallgatták megdöbbenve. A tisztek ennek hallatára elfeledik a kimerültséget, és a híreket próbálják elemezni, és amit tudnak, minden információt felkutatnak. Nem sok eredménnyel.

Tisztán látszik, hogy a hadsereg irányításában teljes zűrzavar uralkodik. A Honvédelmi Minisztériumból, a Vezérkarból és a Politikai Csoportfőnökségből mindenki vezényel, de senki nem ad tájékoztatást a megszerzett információiról és a megtett intézkedéseiről, pedig a szabályzatok is előírják, hogy a parancsot kapó alakulatot tájékoztatni kell a mindenkori helyzetről.

Délután 3-4 óra között Mocsári magához rendeli a törzsfőnököt.

- Parancsot kaptunk a HM-ből minden rejtjelzés nélkül, távbeszélőn – mondja bosszúsan – Egy harckocsizó ezredet, egy légvédelmi tüzérosztályt és a híradó zászlóalj egy részét Budapestre kell küldeni. Szervezze meg a menetoszlopot, készítse el a besorolást! Tájékoztattam a többi helyettest, a fegyvernemi főnököket is a kapott parancsról. A három egység a további utasításokat Budapestre érkezése után kapja meg.

Az őrnagy azonnal nekilátott a feladat végrehajtásának. Jól begyakorlott gépezetként, a munkatársaival kidolgozták a hadműveleti terveket. A légvédelmi tüzérosztály csupán kézfegyverekkel, légvédelmi ágyúk nélkül, harckocsideszantként vonul. A harckocsiezred kb. 30 harckocsit visz magával, a híradózászlóalj híreszközöket kis mennyiségben. Az indulás 17 órakor megtörtént.

Amikor az indulást jelentették az egységek, a parancsnok magához rendelte az őrnagyot.

- A politikai helyettestel, a tüzérfőnökkel, a technikai helyettestel és a hírfőnökkel az alakulatok után megyek – mondta Mocsári – Átadom a parancsnokságot a helyőrségben lévő csapatok felett.

Szervezze meg az őrszolgálatok fokozott felállását! Erősítse meg az őrsképeket!

A parancsnok utasítása alapján az őrnagy beszélt a visszamaradt helyettesekkel, intézkedett az őrsképek tekintetében.

Elrendelte a tisztek szolgálati helyükön való tartózkodását. Parancsot adott a hadosztálytörzs készenlétbe helyezésére.

Közben telefonon jelentettek:

- A lövészezred laktanyájában megjelentek civilek, és fegyvert követeltek – így a laktanyaparancsnok.

- Megtiltom a fegyverkiadást! Azonnal zárják le az utat Budapest felé, akadályozzák meg a fegyveres civil csoportok jövésmenését!- utasította az őrnagy a laktanyaparancsnokot.

- Értettem és végrehajtom – válaszolt és intézkedett.

18 órakor a laktanyaparancsnok jelentette a Budapestre vonuló egységek elhaladtak a kapujuk előtt.

A kisvárosban az éjszaka nyugalomban telt el. Bár a szokásosnál többen tartózkodtak az utcán, de rendzavarás nem volt.

Az éjszakát az őrnagy tisztársaival a hadosztályparancsnokságon töltötte. Az egész törzs készenlétben volt. Aki tudott, asztalokon, összetolt székeken aludt. A rádiót minden irodában bekapcsolva hagyták. Abból továbbra is komor zene szólt és rövid közleményeket olvastak fel, amiből nem lehetett a tényleges helyzetre következtetni.

A tisztek a felső vezetés tehetetlenségét bírálták. Azoknak a közrend helyreállítása lett volna a legfontosabb feladatuk.

Ennek ellenére a katonák egyike sem zúgolódott az összetartás nehézségei miatt. Az őrnagy megszervezte, és felváltva, egy-két órára hazaengedte a tiszteket családjukhoz. Ő csak telefonon beszélt feleségével, és próbálta megnyugtatni, több-kevesebb sikerrel.

Reggel korán a hadtest törzsfőnökét kapcsolják telefonon:

- Jelentse a Budapestre elvonult csapatok harcértékét!- így a hadtest törzsfőnök.

- Jelentem ismét, ugyanis a csapatok elvonulásakor a szabályoknak megfelelően jelentettem azt – mondta az őrnagy.

- Akkor diktálja be a gépkocsik rendszámát! – szólt rövid hallgatás után bosszús hangon a másik.

- Azt sajnos nem tudom, de talán ez a jelenlegi helyzetben nem a legfontosabb – jegyezte meg az őrnagy.

- De fontos, és azt nem maga szabja meg! – Adom vezérőrnagy elvtársat – folytatta a pattogó.

- Sík őrnagy jelentkezem – majd kölcsönösen üdvözölték egymást a hadtestparancsnokkal.

- Kérem, adjon általános helyzetjelentést a hadosztályról – így a tábornok.

Az őrnagy jelentett, de túlnyomóan csak ellenőrizhetetlen híreket tudott közölni. A tábornok ezeket is köszönettel vette. Sík is kérdezte tőle, mit tud? Kiderült, hogy annyit sem, mint ő.

Ez nem igazán nyugtatta meg. Elkönnyvelte, hogy a felsőbb vezetésük közelében sincs a helyzet magaslatának.

Senki nem tud semmit.

A néhány héttel, nappal ezelőtt még a hatalmuk teljes tudatában pöffeszkedő politikusok, erejük teljében tetszelgő, magabiztos tábornokok most képtelenek felmérni a valóságot, képtelenek intézkedni, ha intézkednek azok dilettáns módon valósulnak meg.

A vezénylő katonákat magukra hagyva azok felelősségére hárítják az intézkedéseket. A tisztek, katonák, akik hivatásuknak érzik munkájukat, a parancsnak megfelelően akarnak cselekedni. De ki ad parancsot, milyen parancsot, mikor és kinek a felhatalmazása alapján? A helyükön lévő tisztek tudják, hogy esküjüknek megfelelően kell cselekedniük. A laktanyát, a fegyvert, a felszerelést meg kell őrizni, a parancsot végre kell hajtani. Sem a Rákosi-féle restaurációs klikknek, sem a jelenlegi rendszer ellenzőinek nem engedelmeskedhetnek. A katona a mindenkori hatalom védelmezője. Nem dolga annak jogosságát megítélni. Elég nagy baj, hogy bevonták a katonákat a politizálásba.

Tudták ezt maguk is.

A hatalmat döntse el a politika!

De végül a katonák mindig is a politika eszközeivé váltak. Sajnos. Nem a haza védelmezőivé.

Pedig minden katona legszentebb hivatása a haza védelme, nem a politikusoké, nem hatalmukat féltőké vagy a hatalmat megszerezni akaróké.

Kora délelőtt Mocsári ezredes a Bécsi úton lévő laktanyából telefonon kér jelentést az őrnagytól.

- Lőszerért fogok küldeni. Készíttesse elő! – mondta, miután meghallgatta az őrnagy jelentését – Egyébként a laktanyát harccal közelítettük meg és foglaltuk el. Most rendezzük az ezredet. Kisebb részek már benn vannak a városban. A Margit-híd hídfőit,

a hajógyárat, a XIII. kerületi pártbizottságot őrzik. Az ezredet kis részekre, 2-3 harcokcsiból álló egységekre darabolják a vezérkar utasítására, és szanaszét viszik őket a városba. Nagyon hiányos az összeköttetés velük. A csoportok feletti parancsnokságot idegen, magas rangú tisztekre bízják. Teljesen kiveszik a kezemből a vezetést – mondta ingerülten az ezredes – Nem tudom számon tartani az alegységek hollétét.

Elköszöntek egymástól. Még délelőtt jelentkezett egy főhadnagy az ezredtől a lőszerért. Az őrnagy kiadatta, és el is vitték azt Budapestre.

A városban az üzletek kinyitottak, az üzemek dolgoznak, de aki teheti, az utcákon ácsorog, és nyilván az eseményeket, a híreket értékeli mindenki a maga módján.

Az izgalom érezhetően fokozódik.

A vonatok nem járnak Pest felé. Egyre több „szemtanú” jön a fővárosból, és egyre izgalmasabb élményről számol be.

A rádió komolyzenét közvetít, felhívásokat tesz közzé. Fenyegetik a felkelőket, fegyveres civileket, a vidékieket nyugalomra intik.

Még aznap, október 25-én kora délután M. ezredes Budapestre rendelte fel az őrnagyot.

- A vezetés szempontjából szükséges, hogy idejőjjön. Üljön gépkocsiba azonnal. – adta ki a parancsot az ezredes.

A Budai Nagy Antal laktanyában délután négykor találkoztak. A laktanya tele volt katonákkal. Nem csak a hadosztálytól, hanem más alakulatokból valókkal is. A termekben a városból összeszedett civileket őrizték. Nagy részük gyerek volt még, de legalábbis igen fiatal.

A gyereklányok összezárva prostituáltakkal, akiket szemmel láthatóan nem zavart az összezártság. Meglepően jókedvűek, vidámak voltak, mintha élvezték volna helyzetüket.

A fiúk legtöbbjénél fegyvert találtak. Folyt a kihallgatásuk. Gyorsított ütemben intézték az ügyeiket. Az udvaron a hangszórón keresztül a rádió hallatszott. Éppen Nagy Imre újabb felhívását közölték.

Az őrnagy a pesti csapatokról igyekszik tájékozódni. Siralmas a helyzet. Ahány század vagy szakasz van, annyi felé vannak szétszórva. Összeköttetés nincs velük. A parancsokat közvetlenül a vezérkartól adják, a hadosztályparancsnok megkerülésével. A vezetés legegyszerűbb szabályait sem tartják be.

A hatalmas tömegeket, amelyek az utcán vannak, a katonákkal igyekeznek kikerülni.

- Hogy lehet így dolgozni? – aggodalmaskodott Sík elképedve.

- Így. Kapkodva, percről-percre előre lépve- mondta az ezredes. Azért bízom abban, hogy néhány napon belül rendet lehet teremteni, a törvényes hatalomnak megadni a lehetőséget, hogy ura lehessen a helyzetnek. Nagy Imréék is ezen dolgoznak. Nekünk kell a nyugalmat biztosítani – folytatta. A fegyvereket össze kell szedni, a gyerekeket haza kell küldeni, véget kell vetni a zavargásnak.

- A legjobban az aggaszt és bosszant is, hogy a vezetőink tehetetlenek, dezorganizáltak. A kapkodás részükről végtelenül dühít – így az ezredes.

A hadosztály-ügyeletes tiszt telefonon kereste az őrnagyot:

- Őrnagy elvtárs, a városban tüntetés kezdődött - jelentette. Nemzeti színű zászlókkal vonulnak városszerte, jelszavakat skandálnak, gyűjtik maguk köré az embereket. A hangulat nagyon forró.

- Menjen haza őrnagy, ott van szükség magára. Minden körülmények között őrizze meg a hadosztály otthoni egységeit, az alakulatok és az emberek biztonságát. Folyamatosan tartjuk a kapcsolatot - közölte, mielőtt elbocsátotta.

A hadosztályparancsnokságon az ügyeletes tiszt jelentette az őrnagynak, hogy a tüntetések tovább folynak, jelenleg nem aggasztó a helyzet, de várható, hogy a parancsnokság épületéhez is eljönnek.

Éjfél előtt egy órával az épület előtti alagút bejáratánál a megerősített kapuőrség megállította a mintegy kétszáz főből álló tömeget. Mikor a kapuügyeletes betelefonált, az őrnagy kiment a sorompóhoz.

- Mit akarnak emberek? - kiáltott a hangoskodók felé.

Semmi egységes kívánság nem hangzott el. Szovjetellenes jelszavakat kiáltozott néhányuk, majd gúnyolni kezdték a katonák szovjet mintára szabott egyenruháját. Aztán éltették a magyar honvédséget.

Látszott, hogy nincs a tüntetőknek vezetője, célratörő irányítója. Mintegy negyedórás hangoskodás után a tömeg elvonult a bejárat elől.

A tiszték az épületben megtárgyalták a történeteket. Egyetértettek, hogy ez csak a kezdet volt, várható, hogy később egységesebb célirányos közelítés következik. A tüntetők között nem csak fiatal diákok, hanem városon kívüli ismeretlen személyek is felfedezhetők voltak. Biztosra vették, hogy azok nem fognak ott megállni, hogy vegyék le a vörös csillagot a sapkáról, és nem elégednek meg azzal, hogy néhányszor elkántálják: „Ez a haza magyar haza, minden orosz menjen haza!”

Az őrnagy félóránként kap jelentést a tüntetésről. Az emberek jelszavakat kiabálva járják a várost, lengetik a magyar zászlót. Hajnali három körül elcsendesül, a tüntetők szétszélednek. A katonák a laktanyában, készenlétben várják, mi lesz velük

másnap. A hírek, a látottak, a tapasztaltak nem kecsegtetnek semmi jóval. A rendetlenség, a zűrzavar az utcákon, a fejekben, erőszakra serkentik az arra hajlamosokat. A forradalmárok, a felkelők ő bennük, a katonákban látják a hatalom őrzőit. Amennyire a bűnös hatalom szenvedői voltak a civil emberek, annyira szenvedői voltak a katonák. A sorkatonák és a tisztek is. Legalábbis akik itt voltak. Ezt nem tudták, nem akarták vagy nem hagyták látni azok, akik az embereket ellenük küldték. A katonák ebben a városban is a hűségre tettek esküt. Arra, hogy laktanyájukat, fegyverüket megőrizik, a parancsokat végrehajtják. Arra meg mindenképpen alkalmas volt mindegyikük, hogy saját magát megvédje. Nem azért volt ez a hadosztály akkor a Magyar Néphadsereg legjobban felszerelt és kiképzett magasabb egysége, hogy szó nélkül vagy egy szóra átadja fegyverét, kiűrtse körletét céljait zavarosan megfogalmazó, törvényes hatalommal nem bíró embereknek. Nagy Imre volt a felelős miniszterelnök. Miniszterei, köztük a honvédelmi miniszter sem adott olyan parancsot, amely laktanyák felszámolására, vagy fegyverek átadására vonatkozott volna.

Soha nem volt egyetlen hatalom, egyetlen rendszer sem, amely katonáját arra képezte volna ki, hogy ha úgy látja, vagy úgy ítéli meg, akkor saját döntése alapján adja át a fegyverét, és mást kezdjen el szolgálni. A jó katona állhatatos és hűséges. Annak tartozik hűséggel, akinek felesküdt. A mindenkori tényleges hatalmat tartozik szolgálni.

Hol tartanánk, ha ez nem így volna?

Mocsári ezredes, az őrnagy és tisztjei, katonái, kötelességtudó és állhatatos emberek voltak, akik minden körülmények között végrehajtották a parancsokat. A katonák tudták, a parancsnokaik is tudták ezt. Ez töltötte el őket félelemmel. A tudat, hogy mindent meg fognak tenni a kötelességük teljesítése érdekében.

Mindent. Akár jónak látják azt, akár nem. Nem az ő dolguk volt megítélni annak jogosságát.

A parancsot vitatni nem lehet, csak végrehajtani. A laktanyába behatolni szándékozók és azok, akik be akarták küldeni őket, ezt nem tudták, vagy nem akarták tudni.

És ez okozta mindannyiuk tragédiáját.

Hetedik fejezet

A fiú az iskolába tartott. Kényelmesen szedte lábait, nem sietett, volt ideje. Korán indult. Soha nem késett el.

Anyja reggeli mondatai motoszkáltak fejében. Rendszerint ő indította útba. Megigazította ruházatát, kezébe nyomta uzsonnáját, ami legtöbbször két szelet zsíros vagy lekváros kenyér volt vászon szalvétába csomagolva. A fiú a vörös nyakkendőjét kereste. Anyja máskor kivasalva odakészítette ruháival együtt, amit soha nem mulasztotta el felvenni.

Komolyan vette, szerette az úttörőmozgalmat. Meg aztán őrsvezető is volt. A nyakkendőt hordani kellett, igaz az utóbbi időben, az osztályban csak néhányuk tette ezt, de ő kötelességének érezte viselni. Otthon azt látta, hallotta, hogy úgy kell élni, ahogy gondolkodunk, ahogy arról meg vagyunk győződve. A dolgainkat minden körülmények között el kell végezni.

- Talán ma nem kéne felvenned fiam, - mondta az asszony – meg nincs is kivasalva... mentegetőzött.

- Miért ne vegyem? – csodálkozott amaz. Nem értette, mi oka lehet, hogy anyja ezt mondja neki. Aztán nyakába kötötte a kissé gyűrött kendőt a mackó-felső gallérja alá, szabályos csomóval, ahogy tanították neki annak idején. Anyja aggódó tekintetét érezte a hátában. Túlzottnak tartotta. Zavarta kissé.

Az utcán az emberek furcsán viselkedtek. Csoportba verődve, izgatottan beszélgettek. Ismerős felnőttek, akikkel nap mint nap találkozott, akik néha egy-két szóra meg is álltak vele, most csak kurta köszönéssel válaszoltak, és beszélgettek tovább egymással, vagy sietősen mentek a dolgukra.

Az iskolában sem a megszokott rend fogadta. A kicsik a folyosón rohanguztak, egymást majd fellökték. Az ügyeletes tanító sehol, pedig máskor pillanatok alatt behajtotta a rendetlenkedőket az osztályba. Legtöbbször mikor beért, már ott sétáltak le, s föl. Néha vonalzóval, jobb esetben fütyülővel a kezükben.

Az osztályteremben már jó néhányan benn voltak. Lacit, a mészáros fiát vették körbe. Nagy hangon mesélte, milyen élményekről számolt be bátyja, aki Pestről jött éppen, három nap uttléte után. Mikor János belépett, mondatát Laci befejezve felé fordult és gunyoros hangon szólt hozzá:

- Mi van Janesz! Te még most is hordod a bikakötőt? – és megrángatta a fiú nyakkendőjét – Pesten a vörös csillagot meg a címet mindenhol leverik! Még a zászlóból is kivágják!

- Na, ne mondd! Honnan tudod? Csak ne kaparássz! – így a fiú, és lesimította a nyakbavalót.

- De bizony! A bratjóm mesélte, most jött Pestről. Nagy balhé van. Meg forradalom is!

- Jó lenne, ha csak az igazat mondanád! Ne úgy, mint máskor szoktad! – mondta János. Többen vihogtak egyetértően, mert nagy hantás hírében állt Laci.

- A katonák is meg a rendőrök is levették a sapkájukról a csillagot. Apád is levette biztosan! Nem láttad? – kérdezte.

- Nem tudom, három napja otthon sem volt. De ő biztos nem vette le! – makacskodott János.

- Tegnap este meg éjszaka itt is, a városszerte volt tüntetés – mondták a többiek.

- És csak nemzeti színűt vittek! Vöröset nem, pedig május elsején, meg máskor mindig abból van a több – szóltak bele többen is.

- Vedd le a nyakkendőt! Mit szarozol! – hadonászott Laci Jani felé – Lehet, hogy „üttörő” sem lesz már, hanem cserkesz.

- Nem veszem! És nem cserkesz, hanem cserkész. Apám az volt. Én meg üttörő vagyok, most is.

- Hülye vagy, nem üttörő! – röhögött Laci.

- A nyáron te is tudtad hordani két hétig Csillebércen! – háborgott János.

Erre nem volt mit válaszolnia, mert ez az elevenébe vágott. Laci dühödten nekiugrott korábbi barátjának.

Elképedve nézték a többiek. Ilyen még nem volt, hogy a két haver egymásnak essék. A hentes fia gyakran verekedett, az is előfordult jó néhányszor, hogy kötekedett, de a János...

- Az első óra elmarad!- szólt valaki a folyosóról.

A nagy örömujjongásra, meg arra, hogy az énekkarosok gyülekezzenek a szomszédos osztályban, a két gyerek szétvált és ment a dolgára. Később senki nem tett megjegyzést a katona fiának öltözetére. Cini néni, az énektanár sem, csak nézett a fiúra, aki a betóduló énekkarosok között csörtetett.

Nagy csönd lett, miután elfoglalta a helyét mindenki. Izgatottságukat alig tudták mégis leplezni, hiszen nincs semmi ünnep a közelben. Október 26. van. A november 7-ei ünnepség még messze. Arra mindig csak néhány nappal előtte jönnek össze. A karének összehívása rendkívüli volt. Azért szívesen jöttek, pláne tanítás alatt. Így biztosan megússzák a matekot vagy az orosz, kinek milyen órája lenne.

- Néhányan már biztosan tudjátok, hogy nagy események történnek Budapesten – kezdte Cini néni – Egyetemisták, diákok vonulnak fel az utcákon, magyar zászlót lobogtatva, a szabadságot éltetve. Hogy ezután szabad lesz március 15-ét ünnepelni, és nem kell az oroszok fennhatósága alatt sínylődnünk, nekik, a forradalmároknak köszönhetjük majd.

De nekünk is tennünk kell valamit, segítenünk kell őket – mondta a tanárnő, és könnybe lábadt a szeme.

A kamasz gyerekek kicsit bizonytalanul hallgatták, köztük János is. A március 15-ét mindig megünnepelték az iskolában. Igaz, a munkahelyéről senki nem maradt otthon emiatt. Furcsa volt hallgatni, többen össze is néztek, hogy nem „szovjetekről”, hanem oroszokról beszélt a tanárnő, holott az oroszok kifejezést nyíltan sose, csakis egymás közt használták.

János nem igazán értette, hogy mi a kettő között a különbség, és azt sem, hogy miért csak az egyiket szabad használni. Aztán kikerekedett szemmel bámulták az énektanárt, aki a hazáról, a szabadságról beszélt. Jó volt hallgatni, mert egyáltalán nem hasonlított a szokványos, az ünnepségeken elhangzó beszédekhez, amelyet az igazgató szokott felolvasni. Ezután a Himnuszt gyakorolták, majd a Szózatot. Egy idő után azzal küldte el a gyerekeket, hogy ha üzennek, akkor az énekkarosok az aulában találkoznak, a lépcsőnél, ahol a hétfői iskolai összevont kihirdetéseket tartják.

Mindenki visszatódult a helyére. Az osztálytermekben a diákok felügyelet nélkül voltak. A tanárok ki sem jöttek a nevelőiből. Az első órát sem tartották meg. A legkedveltebb szórakozást követték a hatodikosok: Miska elővette Rejtő Jenő könyvét és olvasott a Piszkos Fred-ből. Neki voltak ilyen titkos, nehezen beszerezhető irodalmi művei... Nagy figyelemmel hallgatták, közben jókat nevettek. Többen gombfociztak.

- Gyertek ki gyorsan! – kiáltott be óra vége felé a terembe egy nyolcadikos – Most verik le a vörös csillagot a homlokzatról!

Mindenki kitódult az utcára az egyemeletes iskola elé. János elképedve nézte, amint a testnevelő tanár egy hosszú partvissal a kezében, légtornászt megszégyenítő ügyességgel hajol ki a padlástér kis ablakán és piszkálja a homlokzatra szegelt plébából készült ötágú csillagot. A nyolcadikosok éljeneztek, hurráztak. Aztán az igazgató és a másik tornatanár az első emeleti ablakból kidobták a Lenin szobrot. János hüledezett, mások röhögtek, hogy mennyit cipekedhettek vele, míg felértek, ugyanis előtte a földszinti aulában volt egy kőoszlopra állítva.

- Jobban jártak volna, ha lent törik össze valami kalapáccsal – mondták többen is.

De így látványosabb volt. Az énekkar eközben a Himnusz-t énekelte. János megfeledkezett róla, elfeledte a gyülekezést. Kicsit aggasztotta, hogy nem ment oda, de aztán nem törődött vele.

Nagy volt a zűrzavar. A Szózatra már nem is akart odamenni. Egymásnak adták tovább, hogy aki akar, hazamehet. A menzások is. Nem lesz ebéd, ma nem főznek. Az általános iskolában nem sokat értettek az egészségből. A tizenegy éves gyerekek, - Jánossal együtt – még annyit sem.

A fiút nagyon zavarta a rendetlenség, a szemmel látható zűrzavar. Aztán olyan szavakat, mondatokat hallott, amelyek szöges ellentétben voltak azzal, a korábban otthon mondottakkal, az iskolában, az Úttörőházban, a rádióban, mindenütt elhangzottakkal. Mindezeket olyanok szájából hallották, akik korábban nem beszéltek ilyeneket, vagy teljesen másképp vélekedtek mindezekről.

A haza, a szabadság, az oroszok, a forradalom, a felszabadulás, a megszállás, az elnyomottság, mind, mind olyan fogalmakká váltak előtte, amelyeknek jelentését, értelmét újra meg kell

ismernie, vagy legalábbis át kell gondolnia. Úgy érezte, minden szétfolyik körülötte. Minden fogalom, értelmezés, amely korábban egyértelmű, határozott és sérthetetlen volt, bizonytalanná, némelyik megfoghatatlanná vált.

Megkereste két évvel fiatalabb öccsét, nagy nehezen kicibálta az iskolaudvaron focizók közül, és karját megmarkolva hazarángatta annak hangos tiltakozása ellenére.

Az utcán sok ember volt addigra. Alig múlt kilenc óra, és a város központi terén már hömpölygött a tömeg. A kisöcs is abbahagyta a tiltakozást, kérés nélkül szedte a lábát bátyja mellett. Otthon anyjuk várta őket, aki időközben kishúgukat hazahozta az óvodából. Nem nagyon tiltakoztak akkor sem, amikor csak a lépcsőházban engedték őket játszani a többi házbéli katonagyerekkel együtt.

A város felől szokatlan zajok, kiabálás, teherautók és mintha harckocsi láncfalpának dübörgése hallatszott volna. A tiszti lakások épületének kapuját kulcsra zárták. A gyerekek később csak a szobában játszhattak, pedig nem is volt kinn nagyon hideg. Az eső sem esett. Mégsem.

Az utcáról léptek dübörgése szűrődött be. A város felett emberek kiáltozása, ütemes, érthetetlen kórusa zúgott, morajlott, majd egyszer csak eltávolodott a belvárostól és a tiszti lakóháztól.

Dél körül fegyverropogás majd hatalmas ágyúdörrenés rezegtette meg a levegőt. Mélységes csend követte azt. Az utcák percek alatt kiürültek, a várost némaság borította.

Kora délután ismét fegyverropogás hallatszott. A ház előtt három harckocsi dübörgött el.

János az ablakból leste az egyenlő távolságban egymást követő, lezárt fedelű tankokat. Arra gondolt; hátha az egyikben az apja ül. Az anyja húzta el az ablakból. Félt, hogy meglátják, és baja esik. Röviddel ezután ágyúlövés, talán három, négy, hallatszott. Az asszony nagyon aggódott. Gyerekeit maga köré gyűjtötte, és a

házban tartózkodó, oda kiküldött katona tanácsára a lakás közepén húzódó, mindkét oldalról szobával határolt előszobában ültek le. A gyerekek megijedtek, a kislány pityergett. Az asszony félt.

Amilyen korán lehetett, ágyba dugta őket. Ő maga nem tudott elaludni. Éjfél elmúlt, amikor telefonált a férje: érdeklődött a gyerekek felől, az asszonyt nyugtatta, jól van. A hangja fáradt volt, üresen csengett. Ilyennek nem hallotta még a felesége.

Tudta, férje olyan dolgokon mehetett keresztül, amelyek végtelenül megviselték.

Megviselték, és akkor még egyikük sem tudta, hogy mindez egész életükre, és különösen a férfi életére milyen sorsdöntően hat majd.

A hajnalban véget érő tüntetéseket követően a laktanyákban, készenléltben lévők nem tudtak aludni. Találgatták, mi vár rájuk a következő napokban.

Fegyverüket készenléltben, felöltözve, néhány gombot megbontva ruházatukon, próbáltak pihenni.

Az őrnagynak reggel jelentették, hogy a városban a legtöbb üzlet nem nyitott ki. Sokan nem mentek dolgozni. Igaz, a közlekedés is akadozott. A vonatok és a buszok is a közvetlen szomszédos helységekig mentek csak, azok sem menetrend szerint. Az utcán a katonákba belekötöttek, provokálták őket. Sok idegen, főleg pesti ember volt a tömegek élén, akik meggondoltan irányították őket.

Gyülekezést jelentettek a rendőrség, a pártház és a városi börtön épülete felől. Ezek mind szervezettebbé váltak, leginkább fegyelmezett, rendezett tömegdemonstrációnak hatottak.

Az őrnagy úgy gondolta, - és környezete ebben megerősítette - hogy várhatóan ebből nem lehet gond.

Elmondják a mondókájukat, a rendőrségen, pártházban meghallgatják őket és mennek tovább, mint előző éjszaka tették. Így vélték.

A rendőrségen őrség volt, a börtönőrök fel voltak fegyverezve. A pártházba napokkal ezelőtt maga az őrnagy adott a párttitkár kérésére tíz darab géppisztolyt, mindegyikhez tele tár lőszert. Ha szükség lenne rá, – remélte, hogy nem – meg tudják magukat védeni. Parancsnoka ugyanezen munkálkodott Budapesten a szeme láttára, mikor fenn járt előző nap.

A vezérkar utasítására szervezték és hajtották végre a különböző objektumok védelmét. A telefon működött, minden városi szervezettel élő kapcsolatuk volt. Az a telefonüzenet azonban nagyon megdöbbenetete, amit a városban lévő irodából a katonai elhárítás tisztje adott neki:

- A tömeg elfoglalta a pártházat, a rendőrséget. A börtönből a foglyokat most eresztik ki.

- Az őrség mit tett? Nem akadályozták meg? – kérdezte izgatottan.

- Nem. A fegyvereket a rendőrök és a smasszerek is átadták, a tömeg szétkergette őket – így a telefonáló.

- És a pártbizottság munkatársai? – kérdezte az őrnagy.

- Azok az udvar mögötti kőfalon átugorva elmenekültek. Az ott lévő fegyvereket is magához vette a tömeg. Minden fegyver, lőszerral együtt a kezükben van. De jelentem, hogy a behatolás előtt is láttunk puskát, géppisztolyt sok tüntető, főleg nem városi, valószínűleg pesti ember kezében - folytatta a tiszt.

Az elhárítók akkor is, mint mindig, civilben jártak, az információkat közlelrol, megbízható forrásokból szerezték. Ezt jól tudta az őrnagy.

- Mit tud még? Jelentse! – szolt a telefonba.

- A szomszédos városban lévő munkaszolgálatosok őrei is bejöttek gépkocsival. Náluk is van fegyver. Hogy mit akarnak, nem derült ki. A tömeg közelében cselleng néhány csoportjuk, de nem látszik semmi a szándékukból. Gyanítom, ezt tudja őrnagy elvtárs is, hogy nem lehet számítanunk az ő segítségükre – jött a válasz, majd elköszönte egymástól.

Az őrnagyot nagyon aggasztották a hallottak. Ha a rend őrei, a rendszer eszmei és gyakran közvetlen befolyással rendelkező irányítói így viselkednek, akkor ki védi meg az államhatalmat? Ha nem ők? Minden ellenállás nélkül, egy szóra...- morfondírozott magában.

- Főnökeink a vezérkarból ma már harmadszor telefonálnak érdeklödve a helyzetről, és a helytállásra meg a hűségre, a kötelességünkre hivatkoznak.

A rohadt anyjukat! Minek adtam a kezükbe fegyvert? Nem kellett volna! De hiába: követelöztek! Mert akkor még nagy volt a szájuk! Most meg akár azzal fognak ránk löni! Nem kizárt! – gondolta Sík, és azon törte a fejét, milyen utasításokat adjon ki, mert ebben a helyzetben nagyobb veszély fenyegetheti beosztott katonáit.

Aggasztotta a munkaszolgálatosok őreinek jelenléte is. Korábban sok gondjuk volt velük. Nem szerették őket. Ennek megvolt az oka. A munkaszolgálatos tábort őrző katonák és kápó-szerű emberei rendszeresen kijártak a közeli kocsmákba, randalíroztak, kötekedtek a helybeliekkel is. Legtöbbször a lakosok kérésére szedték őket össze a helyőrség kiküldött járőrei, akik a hadosztályhoz tartozók voltak. Nem is szerették a „Mocsári katonákat” a munkaszolgálatos őrség tagjai. Ahol tudtak,

belekötöttek a katonáikba. Számítani lehetett arra, hogy nem fognak az itteniekkel együttműködni.

- Ha meg fegyver van náluk, mindenre lehet számítani, mert azok vadállatok – gondolta végig az őrnagy.

Közölte a beosztottakkal a híreit, majd intézkedett, hogy mindenki jöjjön be a városból, nehogy nézeteltérésbe keveredjenek.

Tíz óra előtt három gépkocsival behajtott a megyei pártbizottság titkára, az agitprop-titkárával, egy rendőr őrnagy és néhány civil ruhás államvédelmi tiszt, felfegyverkezve.

Sík őrnagy jelentkezett nála, ahogy illett. A párttitkár nem közölte jövedele célját.

- Ellenőrizni jött, vagy legalábbis tájékozódni – gondolta az őrnagy. Nem tartotta illendőnek megkérdezni, miért?

Vázolta az általános helyzetet. A jelenlétében vette a jelentést attól a két katonától, akik a pártház lefegyverzése, a munkatársak elfutása után a laktanyába menekültek. A két katona a karabélyukból kivéve a zárdugattyút, a kőfalon keresztül ugorva jött el. Akkor érkezett be a helyi ÁVH-szervezet vezetője, és közölte, hogy lefegyverezték őket is. Itt kerestek menedéket.

Egyértelműnek látszott, hogy a magas rangú megyei pártvezetők is menekülnek, mert a titkár nem adott utasításokat, de még tanácsokkal sem látta el a parancsnokságon lévőket, akikkel igaz, azelőtt talán szóba sem állt volna, nem ereszkedett le hozzájuk, korábban esetleg csak hatalmi pozícióból tárgyalt. Vagy csak a parancsnokaikkal.

Az őrnagynak tizenegy óra előtt jelentették, hogy a város főterén nagy tömeg gyülekezik. Egyértelmű, hogy fegyveresek is vannak közöttük. Azon tanakodnak vezetőik, hogy felmennek a hadosztályparancsnokságra. Szándékuk nagyon komolynak látszott.

A megfigyelőket berendelték, a készltséget megerősítették,

mivel egy fiatal tisztet, aki szolgálati helyére igyekezett, a mozi előtt megállította a tömeg és agyba-főbe verte, mert nem akarta őket a parancsnokságra vezetni. Az őrnagy felhívatta a kórházat, ahonnan közölték, hogy ellátták a tisztet, akinek súlyos zúzódásai voltak.

Tizenegy után néhány perccel a kapuőrség mintegy háromszáz főnyi tömeg érkezését jelentette.

- Az őrség megállította őket. Határozott szándékkal be akartak hatolni – jelentette az őrparancsnok.

- Követelik, hogy jöjjön ki a parancsnok, mert beszélni akarnak vele – mondta.

Sík őrnagy maga mellé vett néhány tisztet és katonát. Tíz- tizenöt ember kíséretében a bejáratot a laktanyaépülettel összekötő alagút elé ment, amelyet a helyiek csak Sötét-kapunak neveztek. A bejárat előtt a katonák kétsoros vonalban megálltak a sorompónál, amely mögött a tömeg hangosan kiáltozva hömpölygött.

Soha nem tapasztalt érzés töltötte el. Az elszántságot megkeményítő félelmetes érzés, amely torokszorítóan hatott rá. Pillanatok alatt átfutottak rajta azok a hírek, amelyeket a pesti eseményekről hallott, és azon dolgok emlékei, amelyeket a parancsnokánál tett látogatása során tapasztalt. Most testközelben érezte mindezeket. Nyugalmat erőltetett magára. Ő most a parancsnok, rá voltak bízva az eszközök, az intézkedések megtétele, a döntések és nem utolsó sorban a katonák sorsa. Biztonságukért ő felelt, az utasításairól neki kell majd számot adni.

Kilépett a sorfal elé, a tömeg közvetlen közelébe. Kérdezte, hogy mit akarnak.

Egy diák-forma fiatalember, aki láthatóan egyik szószólója volt a többieknek, izgatott hangon, csaknem kiáltva beszélt hozzá:

- Magyar testvéreinket gyilkolják az oroszok Pesten a parlament előtt! – sűrű morajlás a tömeg felől – Követeljük, hogy adjanak

fegyvert meg teherautókat, amivel testvéreink segítségére mehetünk! – A tömeg egyre fenyegetőbben ordít, helyesel.

- Fegyvert, járműveket! Siessünk bajtársaink segítségére! – kiáltott öblös férfigangon a diákforma mellé lépő svájcisapkás, műbőrkabátos idősebb férfi, akit Sík még sosem látott azelőtt a városban.

A tömeg egyre hangosabb. Mivel képtelen szót váltani velük, az őrnagy a sorompó kötuskójára áll fel. A tömeg erre lecsendesedett, a tisztre figyelt.

- Emberek! – kezdte az őrnagy – Én sem fegyvert, sem gépkocsit nem adok. Nekünk vannak parancsnokaink, akik rendelkeznek velünk. Egyébként meg ne üljenek fel mindenféle rémhíreknek, maradjanak nyugodtak, végezze mindenki a munkáját! – mondta. Ez talán még olaj volt a tűzre, mert a tömeg, ha lehet, még jobban kezdett kiabálni, követelőzni:

- Akkor ti magyar katonák jöjjetek velünk az oroszok ellen! – ordították szószóólójuk buzdítására.

- Nem megyünk sehová! Nekünk itt vannak feladataink – mondta az őrnagy, és próbálta nyugalomra inteni az embereket.

Mivel nem látta hatását mondandójának, leszállt a kötuskóról, és a sorompó mögé lépett katonái közé.

Néhány szóváltást követően a diákforma ember újabb követeléssel lépett elő:

- Tudomásunk van arról, hogy a parancsnokságon politikai foglyokat őriznek. Azonnal engedjék őket szabadon!

- Nálunk nincsenek semmiféle foglyok – próbálta az őrnagy az ordítókat túlkiabálni, de azok kitartottak hiedelmük mellett.

- Meg akarunk győződni, hogy vannak-e foglyok! Engedjenek be minket! Követeljük! – hangoskodott továbbra is a vezetőjük.

- Arról szó sem lehet! Esetleg egy küldöttség kísérettel bemehet, azt engedélyezem. Meggyőződhetnek arról, hogy senkit nem tartunk fogva! – szólt, majd a fiatalembert egy nő és egy másik

férfi társaságában három katonával bekísértette az épületbe. Az őrség nagyobbik fele a sorompó mögött állt parancsnokukkal, azon túl a tömeg. Percekig némán néztek egymással farkasszemet. A tömegben csendesen beszélgettek, várták a küldöttség visszaérkezését.

Az őrnagy most kezdte igazán végignézni őket. Ismerős arcokat alig látott. Közvetlen közelében idegeneknek tűnő, elszánt, harcias tekintetek figyelték. Hátrébb néhány fiatal, nőket, férfiakat fedezett fel, akik az utcáról ismerősöknek tunktek. A tömeg mögött mintha egyenruhát is látott volna. Munkaszolgálatos lehetett, de akár vasutas is az illető. Az emberek között nyilvánvalóan most szabadult rabok is vannak, látszik sápadt arcukon, ruházatukon. Néhányuk dicsekszik is vele, félhangosan beszélgetnek a körülöttük állókkal. Izgatottságát igyekezett csillapítani. Tudta, hogy csak határozott magatartással érhet el eredményt. A cél az, hogy szót értsen velük, elérje, hogy távozzanak. Ne legyen konfliktus, lehetőleg békésen oldják meg ezt a helyzetet. Tudta, hogy meg kell akadályoznia a tömeg bejutását. A sorompó és az épület bejárata között több mint száz méter a távolság az alagúton keresztül. A többiek benn, viszonylagos biztonságban vannak. Ha vissza kell vonulni, még mindig van idejük és helyük. Bízott abban, hogy a küldöttség megnyugodva tér vissza, és távozik az emberekkel együtt. Aztán, ahogy alaposan végiggondolta ezeket, egyre kevesebb volt a reménye a békés megoldás elérésére. A tömeg továbbra is izgatott volt, egyre zajosabb, habár nem annyira agresszív, nyilván várta a küldöttség visszaérkezését. Nyugalmat erőltetett magára, próbált az embereinek magatartásával is példát mutatni. A körülötte lévő tisztek és katonák látszólagos nyugodtsággal várták a fejleményeket. Körülbelül húsz perc elteltével visszaért a háromtagú küldöttség

az őket kísérő fegyveresekkel. A katonák között a sorompó elé mentek, és a vezetőjük beszámolt a látottakról:

-Nem találtunk foglyokat. A hatalmas épületet képtelenek voltunk végignézni – kezdte mondókáját a diák, és folytatta a hallgatóság nagy figyelme mellett. – Ellenben az épületben van a megyei pártbizottság titkára, beosztottjai, meg néhány „civil ruhás egyén”. Ezek, biztosan tudjátok, hogy kik lehetnek!

- Ávósok, ávósok! – ordított a tömeg.

- Odabenn a mi nevünket is felírták – hergelte a tömeget a küldöttség.

A hangorkán újra felcsapott. A katonák felé közápor zúdult.

- Piszkos szemetek! Ávósok bérencei! Hazaárulók! – ordított egyre jobban a tömeg, és megemelték a sorompót, Sík őrnagyot leköpdösték, fújozták.

A tömeg elejére egyre inkább az erősek, hangadók, a leglelkesebbek kerültek.

Közápor, köpködés, szitkok a katonák felé.

A sorompót a tömeg egy pillanat alatt eltörte.

A katonák az alagút alatt álltak továbbra is a sorompó vonala mögött.

Az őrnagy kibiztosította dobtáras géppisztolyát és rövid sorozatot engedett a mennyezetbe.

Rémült csend támadt talán egy fél percig.

Vérző kezű vasutas ruhás ember lép előre. A visszapattanó fáradt lövedék karcolta meg.

Az őrnagy egy katonával hátra küldi. Néhány perc múlva bekötözött kézzel visszajön, és eltűnik a tömeg mögött.

A tömeg csendesebb, de nem oszlik fel.

Sík őrnagy az egyik beosztott tisztjére, aki végig mellette tartózkodott, rábízta a kintieket. - Bemegyek az épületbe.

Intézkednem kell az ottaniak felé is. Boros őrnagy tartsd a frontot!

– szólt, és nyugalmat erőltetve magára, egyedül visszaindult az alagúton át a parancsnokság épülete felé.

Nagy erőfeszítésébe került, hogy lépteit visszafogja, hogy ne kezdjen eszeveszett futásba. Érezte, tudta, hogy komoly gondokat kell leküzdenie. Higgadt kell, hogy maradjon. A parancsnokság, az épületek, a katonái sorsa múlhat intézkedésein. Tudta, hogy az épületet meg kell védeni. Ez a dolguk. A raktárakban rengeteg fegyver, lőszer. Ha elfoglalják az épületet, saját fegyvereikkel végezhetnek velük. Ezzel mindenki számolt. Volt rá példa Budapesten az előző napokban a Rádiónál, a pártháznál.

Teljes készenlétet rendelt el.

A civil ruhás tisztek az emeleti ablakokban, erkélyeken foglaltak állást fegyvereikkel. A katonák szintén fegyverrel, lőszerrel körberakva az ablakokban álltak. Nem bíztak a békés távozásban. Minden valószínűség szerint a tömeg be fog jönni a parancsnokság területére az alagúton át. Azt tíz-tizenöt katona ott nem tudja megakadályozni.

A tömeg nem mozdult még a helyéről, főleg, hogy az alagút végén a parancsnokság épülete előtt ágyúcsövével feléjük nézve egy harckocsi állt.

- Meg kell védeni magunkat és a parancsnokságot, – mondta az őrnagy a körülötte állóknak – mert, ha feladjuk magunkat, akkor saját fegyvereinkkel gyilkolnak le, és a raktárban lévő több ezer géppisztoly, golyószóró és a lőszer is a kezükre kerül.

Ellenőrizte a védelmi állásra berendezkedő katonákat. Mindenki dermedt csendben hallgat, fegyvereit, ellenőrzi és figyel az alagút szája irányába.

A harckocsiba Sík beküldi a személyzetet.

Néhány perc telik el ezután. Benn síri csend, a feszültség tapintható.

A százméteres alagút végéből a tömeg morajlása nem csendesül.

A várakozás óráknak tűnik.

Az őrnagy fülében lüktet a vére.

Kimondhatatlan izgatottság feszül benne, de kívülről nem látszik rajta csak végtelen higgadság és nyugalom.

A kapu előterébe egy zsúfolt autóbusz érkezett, előtte egy teherautónyi fegyveres munkaszolgálatosokat őrző katonája.

A teherautó félreállt, előzékenyen utat engedve a sorompó elé érkező autóbusznak.

A kapuőrség látva a MUSZ-os katonákat, akik nyilvánvalóan többszörös túlerőben voltak, valamint az autóbuszt toló tömeget, visszavonult az alagúton keresztül.

Jogosan feltételezték, hogy az autóbusz tetején és a benne ülők között is fegyveresek vannak.

A buszt toló tömeg nem látta az alagút végén az ágyúcsövével feléjük forduló harckocsit.

Bátran, lelkesen tolták azt befelé az előttük ötven-hatvan méterrel futólépésben loholó katonák után

Az épület kapuja felé futva közeledett az őrpárancsnok a katonáival.

-Jönnék már, jönnék! – ordította rekedten.

A tömeg morajlása egyre erősödött.

- Gyertek be – kiáltotta feléjük az őrnagy – a kaput bezárni! – ordította, amint mindnyájan beértek.

A kapu előtt álló harckocsi fedele lecsapódott. A fémes csattanás érces hangja belevegyült a félelmetesen dübörgő lábdobogás zajába.

A kaputól hatvan méterre lévő alagút szájában ekkor megjelent a tömeg, közöttük a MÁVAUT autóbusz, a tetején hasaló emberekkel. Előttük nemzeti színű zászlót lobogtató munkásforma egyén.

-Tüzelj! Tüzelj! – ordította Sík őrnagy.

Szinte ki sem mondta, az emeleti ablakokból a civil ruhások golyószórói, majd a kézifegyverek sortüze csaholt fel.

Többen felbuktak, mások, akik elől haladtak, szétszóródtak.

A busz jött tovább rendületlenül. Már fél testével kinn volt az udvaron, amikor rettenetes erejű csattanás hallatszott.

Óriási füst és porfelhő keletkezett az autóbusz körül.

Az épület csukott ablakai kihulltak. Sík őrnagy, aki az erkélyen állt, tányérsapkájára üvegszilánkok peregtek. Homloka vérzett.

A porfelhőben az emberek egymást taposva menekültek vissza.

Mind, ki mozogni tudott.

- Tüzet szüntess! Tüzet szüntess! – ordított Sík őrnagy, hogy aki menekülni akar, hadd meneküljön.

Halvány sírás, jajveszékelés hallatszott a néma, döbbenetes csendben.

Csak a sírás és jajveszékelés.

Sík őrnagy katonáival lerohant a buszhoz, ahol a felszálló porfelhőben mindenütt hullák és sebesültek heverték.

Az autóbusz jobb hátsó oldalán hatalmas, füstös lyuk tátongott, amit a harckocsi gránát szakított ki. A rés körül és a buszban mindenütt emberi testrészek.

Visszarohant az épület felé. Akkorra már a hadosztály orvosalezredese katonák kíséretében sietett ellátni a sebesülteket.

Sík a városi kórházba telefonált. Rövid időn belül három mentőautó érkezett, akik folyamatosan hordták be a sebesülteket. Sokakat közülük a helyszínen láttak el, és hazaküldtek. Egy tizennyolc év körüli fiatal fiút a busz tetejéről vettek le haslövessel. Alatta golyószóró volt. Nem tudta használni.

Közben a helyszínen is meghaltak ketten a sebesültek közül. Összesen tizenegy halott maradt ott, akiket az udvaron lévő virágágyásra fektettek le.

A helyszín szörnyű látványt nyújtott.

A harckocsi másodmagával a javító századtól lett felrendelve a parancsnokság védelmére. Parancsnoka, Jávor százados, a kapu bezárása után az őrnagy tűzparancsát nem hallotta, – a harckocsi nyílásait bezárták – csak a sortűzet észlelték, és azt, hogy a sortűz ellenére a busz a tömeggel együtt közeledik. Az ágyúcsövet a busz fölé, az alagút mennyezetére irányították. A töltő a kiadott vezényszó helyett, miszerint páncéltörő gránátot töltsön, repeszgránátot tölt a töltényűrbe.

A gránát nem a falon, hanem arról „gellert kapva” a busz oldalában robbant, és okozott szörnyű pusztítást.

A tiszt nem akart a buszba löni.

Ha célzott lövéssel az elejébe lőtt volna, akkor a buszban és környékén nem maradt volna élve senki.

Sem akkor, sem később nem tudott arra választ adni senki, hogy miért, kinek a parancsára használtak harckocsi-ágyút a tömeg ellen, amikor a kézfegyverek is hatással lehettek.

A sebesülteket ellátó, sürgölődő katonákra a környező dombtetőről, az alagút feletti részről ismeretlenek lövöldöztek.

A laktanyából viszonozták a tüzet, majd az épület túloldalán tartózkodó másik tank elindult a város felé, megkerülve az alagút bejáratát. Az utcán erre is rálöttek. Az visszalőtt géppuskával, majd mivel nem szűnt a támadás, ágyúval az ott lévő trafikra lőtt, amely mögül lövöldöztek a támadók.

A benne tartózkodó trafikosnő szörnyethalt.

A katonák támadói munkaszolgálatos-egyenruhás fegyveresek voltak, akik ezt követően elmenekültek. A harckocsiból még több lövést is leadtak utánuk.

Feltehető a kérdés, miért ágyút használtak ekkor is?

Egyszerű a válasz:

Kevés katona volt a városban. Az egységek nagy része, a lövészek többsége Budapesten vagy készenlétben voltak más helységeken, szolgálati helyükön. Az utcai harcokhoz megfelelő létszámú kiképzett gyalogos harcos kell, akik a bonyolult körülmények között egymást fedezve, védve, működnek együtt. Néhány katona védelmére csak a harckocsi állt rendelkezésre, amely pedig természetesen védtelen az épületek között, utcai harcban, deszant nélkül. Aki pedig volt már hasonló helyzetben, tudja, hogy a katona, ha nem esik pánikba, természetes félelmét gyakran túlreagált védekezéssel, gyakran fokozott agresszióval váltja ki. A tömeg fenyegetően hatott a katonákra. A tömegek reakciói, a budapesti atrocitások, a támadások tapasztalatai,

a meglincselt, felkoncolt katonák híre félelemmel vegyes keménységre készítetett mindenkit. Az események után egymás közt megbeszélve egyetértettek abban, hogy másként nem cselekedhettek.

Dél elmúlt, amikor az őrnagy jelentette rádión Mocsári ezredesnek a történeteket. - Útban vagyok hazafelé. Otthon mindent megbeszélünk – nyugtázta a jelentést az ezredes.

Az őrnagy intézkedett a városban lévő elhárító tiszt irodájának kiürítésére, mert azt jelentette, hogy nincs biztonságban.

Délután két órakor, az amúgy csendes város felől lövöldözés hallatszott. Kézi fegyverek ropogása, majd ágyúlövések.

Fokozott készséget rendelt el, majd felderítő járőrt küldött ki az őrnagy egy tiszt vezetésével.

- M. ezredes jön néhány katonával, gépkocsikkal és egy harckocsival – jelentette rádión néhány perc múlva a felderítést végző tiszt.

Alig hallgatta végig a jelentést, amikor a Sötét-kapu túloldalán megjelent Mocsári, géppisztollyal a kezében, körülötte néhány tiszt és katona.

Az őrnagy eléje sietett.

Az ezredes átölelte. Nem fordult elő nála soha, hogy így üdvözöltje az őrnagyot. Utánuk futott be a politikai helyettes Mocsári harckocsijával, rádiós kocsijával és egy teherautóval.

A parancsnok irodájában a megyei párttitkár és az ezredes üdvözölték egymást.

- Az utcán, itt a városban a szálloda előtt ránk támadtak – mondta az ezredes – Az egyik gépkocsit ki is lőtték. A mellettem ülő századost hátba lőtték, gerinclövést kapott. Bevittem a kórházba. Engem is majdnem eltaláltak. Kevés emberem volt, nem tudtunk utánuk menni. Az épületben lévők felé viszonztam a tüzet. Harckocsiból is rájuk lövtem.

Sík őrnagy jelentette az itthoni eseményeket. Az ezredes elfogadta és helyeselte mindazt, amit tett.

- Mi a helyzet a fővárosban?

- Egyre zavarosabb minden. Nem kapunk egyértelmű parancsokat. Az egységeket darabokra szedték, minisztériumi, vezérkari tisztek vezénylik őket – mondta láthatóan elkeseredetten a parancsnok. – Ránk csak kisebb objektumok védelmét bízták. A tömegek nem csillapodnak, az emberek egyre inkább gyülekeznek az utcákon. Politikusaink tehetetlenek. Szóval semmi jót nem mondhatok.

Tizenöt órakor Mocsári parancsot adott az őrnagynak, hogy menjen ki a városba, és kutassa fel azokat, akik rálöttek. Ugyanakkor a város főterére rendelt egy szakasz katonát, akik parancsa szerint ott várnak rá.

Az őrnagy két harckocsival, benne tisztekkel és kezelő személyzettel a szálloda elé hajtott. Előtte negyven-ötven méterrel megálltak. Kiszállt a harckocsiból, és néhány tiszttel az üresnek tűnő épületbe ment. Nagyon körültekintően, állandóan figyelve közeledtek, számítva arra, hogy esetleg rájuk lőnek. Szerencsére nem tették. A harckocsik fedezete sem lett volna életbiztosítás számukra. A homlokzati rész romokban volt. Látszott rajta a tankágyú rombolása. Mindenütt törmelék, csupa por. Seholy egy lélek. A távoli szárny végében vagy húsz-huszonöt rémült ember kuporgott. Többnyire nők, néhány férfi van közöttük.

- Kik maguk, mit keresnek itt? – kérdezték tőlük.

- Szövetkezeti bentlakásos tanfolyamon vagyunk itt, már több napja – válaszolták megrettenve – a felkelők már elmentek. Azt mondták, a Tanácsházára.

Időközben odaért Mocsári is harckocsijában. Három tankkal indulnak az ezredes parancsára a Tanácsháza felé. Sík harckocsija halad elől. Az utcákon dermedt csend. Néhány távoli futó alakot látni. A láncaltapok dübörgése félelmetesen visszhangzik az épületek között. A főtéren megállnak, szemben a tanács épületével, egymás mellett egy vonalban. Az odarendelt szakasz a téren lévő árkádok mögött rejtőzködik. Jelentették, hogy fegyveresek vannak a tanácsháza épületében. Most semmi mozgás nem látszott.

Ekkor a parancsnok kocsija meglódul, és a jobboldali kis utcába iramodik

-Egy harckocsival nagyon veszélyes a szűk utcában, ez nem jó így – gondolta Sík, és a másik két tankkal utánuk indult. Mivel a rádióösszeköttetés nem volt bekapcsolva, nem tudtak a parancsnokkal beszélni. El is veszítették őt szem elől. Tettek egy kört a háztömbök körül. A két harckocsi eldübörgött a tiszti ház előtt is, majd a tanácsháza épülete melletti kis utcában haladt tovább ismét. Mikor annak erkélye alatt elhaladt, Sík hatalmas dörrenést hallott maga mögött. Azt hitte, hogy a mögötte lévő harckocsi lőtt, de nem. A felkelők az erkélyről kézigránátot dobáltak a tankra, az a hűtőrácsról az úttestre esett és ott robbant. Ha nem gurul le, kigyulladt volna.

Meggyorsítva a menetet visszaálltak a tömb megkerülése után az előbbi helyükre, vonalban az épülettel szemben, mintegy száz-százötven méterre. Addigra az ezredes is odaért. Az épületből golyószóróval, kézifegyverekkel lőttek rájuk. A politikai helyettes, Horkai százados átment Sík harckocsijába.

- Néhány lövést leadunk az épületre – mondta Sík – aztán roham! Indulhat a szakasz!

Az erkélyről, az ablakokból tovább lőttek rájuk.

Az első ágyúlövés a tetőben csattant. A téren iszonyú visszhangot vetett. A házak ablakai kiperegtek, tetőcserepek hulltak. A katonák a környező házak előtt várták a parancsot.

A felkelők mozgása nem csillapodott.

A második lövés az emeleti ablak mellett vágott hatalmas lyukat. Az épület oldalánál alakok tűnnek fel. A kezelő elfelejt átváltani, és géppuska helyett az utcán lévő akácfa tövébe ereszt egy harckocsi gránátot. A tiszt bosszankodik.

A megadás jelét várják a katonák.

Semmi jele.

Be akarnak lőni a nyitott kapun át az udvarba, de a téren lévő közbeeső szobrot találják el. Erre minden mozgás megszűnik.

Az őrnagy a harckocsi nyílását felemelve kinéz a térre. Harckocsija mögött Horkai százados áll vérző arccal. Egy szétfröccsenő repesz karcolta meg. Nem törődik vele.

- Bemegyek az épületbe. Felszólítom őket, hogy tegyék le a fegyvert. Nem kell a roham! Egyedül megyek. Ha nem jönnek vissza, lőjétek szét az egészet – mondta elszántan.

Választ sem várva elindult, a katonák utána rohantak, majd megszállták az árkádos épület közvetlen környékét, egy részük az árkádok alatt várakozott.

Horkai bement a kapun, eltűnt a szemük elől, csak a hangját hallották foszlányokban:

-Aki leteszi a fegyvert, az bántódás nélkül eltávozhat... kezeskedem érte... - mondta, majd többször meg is ismételte ezeket.

Lassan, lassan megjelentek a fegyveresek és a katonák sorfala között eltávoztak, miután a százados lábai elé letették fegyvereiket. A mellékutcában csoportba verődtek a leginkább suhanckorú fiatal emberek. Egy-két felnőtt van csak közöttük.

Rájuk szóltak többen is, hogy tűnjenek el. Főleg Horkai beszél velük. Gyorsan szétszéledtek azután.

A katonák összeszedték a begyűjtött fegyvereket, berakták az egyik harckocsiba, majd gépkocsira ültek, és bevonultak laktanyájukba. Addigra már néhány ablakban megjelentek a fejek. Az emberek kíváncsian nézték a katonákat. Sík őrnagy és társai fásult, végtelenül elgyötört arcát láthatták a kandeláberek időközben kigyulladt sápadt fényében, amint visszabújtak otromba acélkolosszusaik mélyébe.

Nyolcadik fejezet

Október 30-at írtak. Négy nap telt el a véres események után. A városban viszonylagos nyugalom volt. A legtöbb üzlet kinyitott már másnap.

Vasárnap óta ülésezett a sebtében megalakult Munkástanács, amelynek katonatanácsába az ezredes küldte Sík őrnagyot két tiszttársával és egy őrmesterrel együtt.

A Munkástanács megszervezésében a megyei pártbizottság titkára, aki ott volt a hadosztályparancsnokságon, amikor a behatoló tüntetőkre lőttek, tevékenyen részt vett.

Nem titkolta a katonák előtt sem, hogy a politikai irányítást a maguk kezébe akarják kaparintani.

Mocsárit és tisztjeit nagyon meglepte a korábban ellenforradalmi bandáknak, huligánoknak tartott csoporthoz való közeledése, a

Forradalmi Munkás-Paraszt Katonatanács megalakításának kezdeményezése.

- Miért nem marad a valagán, örüljön, hogy ép, és időnként szelel is? – mondogatták egymás közt. Elárulva érezték magukat. A párbizottság titkárának viselkedését kétszínűnek, alattomosnak, jellemtelennek tartották.

Sík őrnagynak nem ez volt az első csalódása magasabb állami és pártvezetőkben, de ez volt az első, amelyet a bőrén érzett, amely őt testközelből érintett. Úgy érezték, amikor a párttitkár és sleppje életveszélyben volt, akkor a katonák védelme mögé bújt. Amikor meggyőződtek róla, hogy a veszély elmúlt, és a dolgok tragikus kimenetele után a helyzetük megszilárdulni látszik, ismét meg akarták a hatalmat szerezni azáltal is, hogy korábbi ellenségeikkel megegyeznek. Természetesen a lövésekért, a halottakért ők nem, csak a katonák felelhetnek... A városi emberek előtt forradalmat kezdeményező politikusként akartak feltűnni. A korábbi ténykedések felelősségét mindenben lerázták magukról. A város új vezetői ezt nem nézték jó szemmel.

A korábban párttagokból álló küldöttségeket egyre inkább a forradalmárokkal együttműködők vették át. A katonatanácsban később azt vették észre, hogy csak ők, katonák maradtak azok közül, akik már korábban még ott voltak. Sem a párttitkár, sem a tanácstitkár, sem pedig más párttag nem jelent meg, hanem ismeretlen emberek jöttek oda.

Reggel, amint bement a tanácsházára, az őrnagyot néhányan körbefogták, és fenyegetően felelősségre vonták a „hazafiak” legyilkolásáért. Tettlegesséig fajulhatott volna a dolog, ha néhány józanabbul gondolkodó társuk nem siet az őrnagy segítségére.

Ezek után mindnyájan elhagyták a tanácskozást.

Az asszony örömmel látta a belépő férjét. Ebédhez készülődött. A gyerekek ugyan még a szomszédban játszottak, de már a tálalás következett. Elfogyott a pillanatnyi öröme, amint a férje megszólalt:

- Indulok Pestre. Készíts össze fehérneműt meg a tisztálkodó dolgaimat. Félóra múlva jön értem a kocsi – mondta.

- Azért megebédelsz velünk, ugye? – reménykedett az asszony.

- Igen, és egy kicsit beszélgethetünk is. Addig még ne hívd a gyerekeket – majd leült és kanalizni kezdte az elébe tett ételt.

Az asszony nézte, nem evett vele. Majd a gyerekekkel. Örült annak, hogy napok óta rendszeresen találkozhatott férjével. Minden este, ha későn is, hazajött. Gyakran napközben is. Ebédre, amikor a tanácsban szünet volt.

Iskola, óvoda nem nyitott ki.

Ha hazaért, a fiúk nagy örömmel álltak a közelébe. A kislány persze azonnal az ölébe telepedett. Azt sem bánta, hogy apja derékszíja vagy pisztolytáskája nyomja az oldalát, amiért korábban nyafogott.

Az asszony aggódott férje miatt. A parancsnokságon történt események után ugyan senki nem tett neki megjegyzéseket, azonban sok nyugtalanító dolog történt a városban.

Élelmiszer alig volt. A kenyérért hosszú sorokban álltak, előfordult, hogy többször vissza kellett menni a pékségbe, mert elfogyott a kisütött adag. Nem egyszer a nagyobbik fiával váltották egymást. Húst egyáltalán nem lehetett kapni. Krumplit, zöldséget, zsírt is nehezen.

Éjszaka lövöldöztek ismeretlenek, hiába volt kijárási tilalom. Reggelre az utcán mindenféle plakátok, röplapok, feliratok jelentek meg. Gyakran nem lehetett tudni, kinek a műve, kinek a megbízásából készültek. Elképedve látta az egyik feliraton a „Halállistát”, amelyet a különböző emberek leszámolására készítettek ismeretlenek, akik a „Forradalom nevében” aláírást firkantották a szöveg alá. Mocsári ezredes után férje nevét olvasta. Elsápadt, szó szerint rosszul lett. Az arra jövő szomszédasszonya karolt belé, és kísérte haza. Aztán több ilyen listát látott, és hallott olyanokról, amit az emberek kézzől kézre adtak, vagy a levélszekrényekbe dobtak. Sík őrnagy neve mindegyikben elől szerepelt. - Ne törődj vele – mondta a férje – csak a pánikot akarják kelteni. Nem tudnak minket megfélemlíteni. Meg tudjuk magunkat védeni, aztán vannak a városban, nem is kevesen barátaink, akik segítenek nekünk – nyugtatgatta feleségét.

Az asszonyt csak az biztatta, hogy mindennap látja, ha csak néhány órára, néhány percre is. Nem mutatta ki aggodását. Nem panaszkodott. Ellátta a gyerekeket. Ha hazajött, örült a férjének, igyekezett kedvében járni, kiszolgálni, pihenését segíteni.

- A gyerekeket tartsd itthon! Sötétedés után te se menj sehová!

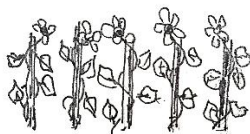
A házban lesz mindig egy tiszt vagy tiszthelyettes, mint eddig. Vigyáz az itteniekre! Küldök haza a gépkocsivezetővel konzerveket, mert látom, nem igazán tudsz miből főzni.

- Jó lesz, bár még maradt néhány, amit a szolgálatvezető hozott és kiosztott a lakók között. Nyugodj meg, lesz mit ennünk! Csak magadra vigyázz! – kérte az asszony – Ne menj bele semmi veszélyes dologba!

- Most egyik sem veszélyesebb a másiknál. Nem lehet válogatni. De azért ne aggódj! Sohasem kerestem a veszélyt. - Ha akart, megtalált magától, megtalál máskor is! – de ezt már nem mondta ki.

Az utolsót kanalazta ki a tányérjából, amikor betódult a három gyerek. A kislány a két fiú lába mellett totyogva bújt ki és kapaszkodott apja khaki csizmanadrágjába. A fiúk a térképtáskáját, oldalfegyvere barna bőrtokját simogatva bámulták. A ház előtt megszólalt a tábori ponyvatetős katonai Skoda dudája.

Lehajolt a gyerekekhez. Az asszonyt megcsókolta. Az belékapaszkodott és könnyét visszatartva szívta magába a fegyverolajjal, izzadsággal keveredett ismerős katonaszagot.

Délután a budapesti úton haladva a parancsnok szavai motoszkáltak a fejében. Azt tanácsolta, hogy vigye el a családját a városból. Ő is azt tette, mivel nem tudta biztonságban őket.

Hová vigye az asszonyt a három gyerekkel? Szüleivel nincs jó kapcsolata, különben is több mint kétszáz kilométerrel arrébb laknak. Özvegy anyósa szintén. Bízott a kisvárosban élő barátaiban meg a józan többségben. Meg volt győződve arról, hogy semmi olyat nem cselekedett, ami miatt bujkálnia kellene. A dolgát, a kötelességét teljesítette, amelyet felettesei elvártak tőle. Katona volt, parancsot teljesített, amely a lelkiismeretével sem ellenkezett. Az is igaz, hogy a politikusok, a magasabb pártvezetők viselkedésével, tehetetlenségével nem értett egyet, de ez nem az ő illetékessége volt. Emellett féltette a családját, aggódott miattuk.

Késő délután volt, amikor Mocsári ezredessel és politikai helyettesével a pesti Budai Nagy Antal laktanyába érkeztek. Zűrzavar uralkodott ott. Felelős parancsnokot nem találtak. Mocsári elhatározta, a miniszterhez megy közvetlen parancsért. A HM parkolójában várták meg az ezredest.

Az visszaérve először a kocsijában, sápadtan, magába roskadva ült, majd éktelen káromkodásba kezdett.

Kiderült, hogy Józsa altábornagy „szakszerű, a politikai és katonai helyzetnek pontosan megfelelő kimerítő” parancsának az volt a lényege, hogy tegyenek azt, amit jónak látnak.

Visszatérve a Budai Nagy Antal laktanyába az ottani beosztott tisztjeik már elébük sietve mondták, hogy a laktanyaparancsnok le akarja őket tartóztatni, mivel még nem álltak át a felkelőkhöz. Erőszakkal hagyták el a körletet. A kapuőrség fegyvert fogott rájuk. Az utolsó pillanatban ugrottak félre a katonai jármű elől, amikor a sofőr az ezredes parancsára gázt adott, és áttörte a lezárt sorompót. A Róbert Károly körúti Mátyás laktanyában a híradó zászlóalj parancsnoka jelentette, hogy a parancsnokot telefonon kereste Maléter ezredes.

Mocsári döntött: felkeresi Malétert. A híradós őrnagy vezette el őket a Kilián laktanyába, ahol már várta őket. Üdvözölték egymást. Mindkettőjüket jól ismerte Maléter ezredes. Sík őrnagy jelenlétében tárgyalt a két főtiszt. Maléter határozott volt. Kijelentette, hogy Nagy Imre híve, mellette áll, és ő is a szocializmus támogatója.

A beszélgetések alatt mindvégig elvtársnak szólították egymást. Sík örült, hogy végre van egy felső vezető, aki határozott, tudja, mit akar, és rendet szeretne tenni, a zűrzavar, a fejetlenség felszámolása a célja. Megnyugvással töltötte el, hogy végre valaki, egy határozott ember kezébe veszi az irányítást.

November másodikáig Budapesten azzal telt az idő, hogy megpróbáltak urai lenni a helyzetnek, amely sziszifuszi munkának bizonyult. Különbséget tenni a felkelők, az ellenforradalmárok, a forradalmárok, a huligánok között egymagában sem volt könnyű feladat. A zavaros körülmények között a hatalmon lévő és hatalmaskodni akaró, vagy a hatalmon lévő, de intézkedni képtelen, vagy képtelenül intézkedők parancsait végrehajtani szintúgy idegőrlő feladat volt.

Mocsári ezredes és jól képzett hadműveleti tisztjei -köztük Sík őrnagy- néhány nap alatt több intézkedési és járőrtervet dolgozott ki, és próbált végrehajtani felsőbb utasításra. Az őrnagy továbbra is tapasztalta, hogy korábban nemzeti hősként egekbe emelt, volt partizánparancsnokokból tábornokokká előléptetett emberek miként tehetetlenkednek, vagy intézkednek teljes ellentmondásban, sokszor magukkal szemben is. Persze a felelősség teljes kizárásával...

November 3-án az őrnagyot a politikai helyettessel Mocsári ezredes a Parlamentbe rendelte.

-Sík őrnagy, vegye át a Parlament külső biztosítására odarendelt, a hadosztályunkhoz tartozó egy lövész és egy harckocsi század parancsnokságát!

Én és a politikai helyettesem egy kormánydelegációt fogok kísélni. Addig más parancsot csak a kormánytól kaphat őrnagy elvtárs. Tartson jó kapcsolatot a kormányőrséggel!

Mikor négy szemközt maradtak, mintegy hangosan gondolkodva, tőle szokatlan bizalmaskodással mondta:

- Nem lenne jobb, ha egy rohamcsónakon átszöknénk Csehszlovákiába, ott barátaink segítségével átvészelnénk ezt az egész rohadt időszakot?

- Nem – mondta kevés gondolkodás után Sík, és a családra, barátaira gondolt – nem hagyhatjuk az ittenieket cserben. Nem volna becsületes dolog. Tőlünk nem ezt várják.

- Igaza van Nándor, csak felvetettem. Én sem tudnám megtenni.
Elköszöntek egymástól.

Sík akkor látta utoljára parancsnokát, akit nagyra becsült, tisztelt, és később bevallotta magának, hogy szeretett is.

Végül is az életét köszönhette neki. Mert nem őt vitte magával, hogy elkísérjék a küldöttséget az oroszokkal való tárgyalásra.

Az őrnagy az Országházba nagy nyüzsgés közepette toppant be. Politikusokkal találkozott lépten-nyomon, akiket azelőtt csak újságokban vagy képeken látott.

A folyosókon járva felismerte Nagy Imrét, Gimes Miklóst, Dobi Istvánt, Rónai Sándort és másokat. Maléter Pált már tábornoki ruhában látta. Előléptették vezérőrnaggyá, és kinevezték honvédelmi miniszterré.

Akkor haladt el mellettük, amikor Uszta Gyula (köztudott ellenlábas) gratulált kinevezéséhez...

Délután és éjszaka az őrhelyeket járta tisztjeivel. Katonái megbízhatóak voltak, saját hadosztályából.

Fegyelmezett emberek, de az adott helyzetben nekik is szükségük volt a parancsnokuk biztató jelenlétére. Az őrnagy két hadműveleti tisztjével éjfél után feküdt le ruhástól pihenni.

Alig hajnalodott, mikor az egyik tiszt lélekszakadva rohant be hozzájuk.

- Buda-dél felől erős ágyúdörej hallatszik!

Mindenki talpra ugrik. Egyik szobából telefonon próbálják hívni a Budaörsi-úti laktanyát. Senki nem veszi fel a telefont.

Sík riadóztat.

A laktanyák hallgatnak.

Lemegy harmadmagával abba a terembe, ahol Nagy Imre miniszterelnök tartózkodik. Sokan vannak mellette. A terem szinte zsúfolásig megtelt. Síri csend uralkodik. A miniszterelnök valakivel halkan beszélget, de nem hallani kivel.

Egyszer csak az egyik telefon fülsértő módon felcseng. Egyik titkára veszi fel, és hosszasan hallgat a kagylóba, majd leteszi, és Nagy Imre felé fordulva jelenti, hogy a szovjet csapatok több irányból megkezdték bevonulásukat Budapestre.

A teremben morajlás.

Nagy Imre titkárát megbízza, hívja fel a Szovjet Nagykövetséget és kérje Andropov urat! A titkár hosszasan hívja a nagykövetséget, míg valaki felveszi.

- A nagykövet úr nem hajlandó tárgyalni – jelenti a titkár.

A tisztek elhagyták a termet. Sík a parlament Duna felőli oldalára átmenve látta, hogy a túloldalon az első harckocsik megjelennek. Aztán egymás után sorban, tömegével lassan közeledtek a Margit-híd felé.

Az őrnagy visszament és jelentette Nagy Imre titkárának a helyzetet. Utasítást kért.

- Mit tanácsol? – kérdezett az vissza.

- Az ellenállás reménytelen – mondta az őrnagy – és értelmetlen is. Az oroszok, ha rájuk lövünk, a Parlament épületét porrá lövik.

- Meg tudja oldani, hogy ez ne következzen be?

- Igen, a katonáim megbízhatóak – felelte Sík.

- Intézkedjen aszerint – mondta a titkár, néhány szót váltva előtte a miniszterelnökkel.

A szovjet harckocsik tömege már akkor kezdett átvonulni a Dunán, és a Margit hídon átérve, jobbra fordulva a Parlament felé tartott.

Az őrnagy kiadta a parancsot, hogy a lövegcsöveket fordítsák

hátra, a kezelők jöjjenek ki a harckocsikból, a katonák vonuljanak be az épületbe. Egy puskalövés se dörrenjen el!

Tisztjeivel az emeleti ablakokba, néhány erkélyre, a szobákban talált fehér lepedőket akasztották ki.

Az oroszok nem álltak be a Kossuth térre. A harckocsikkal a környező, betorkolló utcákat szállták meg.

Az őrnagy parancsára az összes tiszt és katona kiment a Parlament épülete elé a térre és ott várakozott. Velük együtt várakozott Kopácsi Sándor rendőrezredes Budapest főkapitánya is, aki abban az időben ott tartózkodott.

10 óra után egy szovjet tiszti csoport jelent meg a téren.

Sík őrnagy kilépett eléjük.

Gorbunov ezredes nyújtott kezet felé. Az őrnagy megkönnyebbülten fogadta el. Arra gondolt, hogy akármilyen is lesz ezután, de véget ér ez a lidércnyomás. Pattanásig feszült idegei még mindig homlokában pengtek. Katonái szót fogadnak-e? Teljesítik a parancsot? Nem lesz-e közöttük olyan, aki hősi tette vágyik, aminek következtében az ország háza, ez a gyönyörű épület romhalmazzá válik? Az már nem is érdekelte, hogy velük együtt! Ha épen megússza az épület, akkor az emberek is, a katonák, a politikusok is megússzák ép bőrrel.

A politikusok meg elrendezik a továbbiakat. Az ő dolguk lett volna eddig is! Semmit nem segített volna a helyzeten, ha halomra lövetik magukat! A rossz helyzetek közül is jobb a tisztázott helyzet, még ha nem is a legkedvezőbb!

Végül is arra kapott parancsot, hogy ne álljon ellen!

A parancsot végrehajtotta.

A tisztek megtarthatták pisztolyaikat, a harckocsikat és a kézfegyvereket leadták. A katonák feletteseikkel gyalogmenetben a Budaörsi-úti laktanyába vonultak. Felsorakoztatták őket. A szovjet hadosztályparancsnok rövid beszédet mondott. Beszéde arról szólt, hogy az új kormány kérésére vonultak be, segítségül az ellenforradalom leverésére.

Az országházból kivonult és leszerelt katonákat szélnek eresztették. Aki tudott, hazafelé indult. Az őrnagy nyolcadmagával egy katonai terepjárával elindult állomáshelyük felé.

Korán sötétedett. Nem volt biztonságos a közlekedés. Minden mozgásra valaki lőtt. Vagy a fegyveres felkelők, akik szervezetlenül, csoportokban vagy egyénileg akcióztak, vagy az oroszok, akik gyakran zavarodottan, bizalmatlanul, válogatás nélkül ágyútűzzel válaszoltak a csúzlilövésre is.

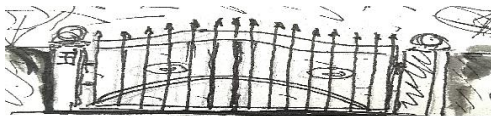
Budaörsön egy családi házban kértek szállást. Készségesen beengedték őket. Kenyér, szalonna, kolbász is került az elgyötört katonáknak.

Éjszaka erős ágyúdörgés hallatszott Budapest felől.

Amint világosodott, továbbindultak. A negyven kilométeres távolságot kerülőutakon, sokszor órákig tartó kényszerű várakozások, telefonálások után, egy nap alatt tették meg.

Kora este volt, sötét, amikor az elcsigázott társaság a kisváros szélén lévő tiszti házakhoz ért. Ott találkoztak először a helyben

maradt katonatisztekkel. Telefonált a feleségének. - A városban vagyok, indulok haza.

November ötödike után a kisvárosban teljes zűrzavar uralkodott. Sötétedés után fegyveresek kószáltak, mindenkre rálóttek, aki az utcán mutatkozott. Politikai hovatartozás nélkül lövöldöztek. Sosem derült ki egyes lövöldözők kiléte. Úgynevezett fejdázások tevékenykedtek, akik a halállistákat is terjeszthették. Síkot jóakarói figyelmeztették, hogy ne mutakozzon, mert megölhetik. A parancsnokságon Fácán alezredes tartózkodott. Együttműködött a helyi szervekkel, de a közbiztonságot nem tudták megteremteni. Fácán alezredes összeszedette az ÁVH-s tiszteket, és lecsukatta őket.

Később, amikor a Kádár-kormány hatalomra került, és felelősségre vonták, azzal védekezett, hogy csak „védőőrizetbe” vette őket, mert meg akarta védeni őket az ellenforradalmárokkal szemben... Az őrnagynak korábban felettese volt az alezredes. Mindig betartott neki, féltékeny volt rá. Az őrnagy azt is tudta, hogy nagy köpönyegforgató hírében állt, mégis felhívta telefonon, nem közölve a tartózkodási helyét.

Jól tette. Faggatta, hol van, mióta, kivel?

- Ide ne jöjjön! Itt nem tudom a biztonságát garantálni! – mondta az akkori katonai főnök...

A Honvédelmi Minisztériumból is azt a tanácsot kapta telefonon, hogy bújjanak el. A visszatértekkel a tiszti házban bujkáltak.

Az utcán nem mutakoztak. Egymáshoz is csak sötétedés után, rejtőzködve osontak át. Csak az asszonyok, gyerekek mentek az

utcára, és a szűkös lehetőségeknek megfelelően szerezték be az élelmiszereket és a híreket.

A tizenegy éves János másodszor állt sorban kenyérért.

A reggeli várakozás után már csak öten álltak előtte, amikor elfogyott a brúgó.

- Jöjjenek vissza két óra múlva! – harsogta a tömeg felé a szemmel láthatóan elcsigázott pék.

- Van liszt, fa is a kemence fűtésére, be is van dagasztva, csak nem győzzük sütni.

Az emberek legfőbb tápláléka akkor a kenyér, a krumpli meg néha a zsír volt. Hús nemigen akadt. A lóhúsbolt forgalma is megugrott, ami korábban nem volt jellemző. Friss lóhúst alig vettek azelőtt, csak a füstölt lókolbász volt kelendő. Most az is elfogyott.

Hogy visszament, úgy a tizedik lehetett a sorban, amikor régi tanító nénije állt mellé.

- Szervusz, Jánoska – aztán közelebb hajolt a gyerekhez, hogy más ne hallja – Hogy’ vagytok? Apáról mit tudsz? Ő is jól van? – kérdezte.

- Nem tudom – mondta a fiú.

- Hol van apukád? Azt csak tudod?

- Nem, nem tudom! – emelte fel a hangját a gyerek.

Eszébe jutott apja intelme: senkinek semmit róla! Az élete függhet attól, hogy titkolják otthonlétét. A fiú nehezen értette, miért kell bujkálnia köztisztviselőként álló, becsületes apjának. De engedelmeskedett, otthon arra nevelték, katonás módon.

Aztán kinyitották a pékség ajtaját, és a lépcsőn botladozva a beengedett tömeggel nyomulva a gyerek is ment.

Kifelé jövet a tanítónő megvárta Jánoskát.

- Gyere fel hozzánk délután! Beszélgetünk egy kicsit. Van néhány jó könyvem. Úgyszincs iskola, legalább hasznosan töltöd az időt!

A gyerek megígérte.

Délután, miután barátjához elengedte anyja, hazafelé jövet bekopogott régi szeretett tanítónőjéhez.

Irma néni akkor körülbelül ötven éves volt. Vallásos, ízig-vérig római katolikus, jólelkű ember. A Horthy-korszak idején pizskálták, mert demokratikus érzelmű volt. A szocdemeknek segített a szegény munkásgyerekek felkarolásában. A Rákosi időkben klerikális, elmaradott, reakciós lett, mert tanító létére templomjáró maradt. Ez időben, vagyis a forradalom idején nem volt hajlandó a tüntetők közé állni, nem segített a Lenin-szobor ledöntésében, mondván, mindenki végezze a maga dolgát, nem így kell a dolgokat intézni. Ezért a kollégák között kommunista áruló lett. 56' után pedig ellenforradalmi szimpatizáns, ismét reakciós, klerikális... és így tovább.

A gyerek feltétel nélkül megbízott tanítójában.

- Apa otthon van. El kell bújni. Senkinek nem szabad elmondani! Senkinek... Irma néni sem...- pityeredett el a fiú.

- Nem lesz semmi baj! Én nem árulom el senkinek! Hidd el! – mondta – Mondd meg anyának, hogy együtt érzek veletek, és bármire szükségetek van, segíték. Mindenben!

A gyerek megkönnyebbülten ment haza.

- Irma néni üdvözl benneteket – mondta otthon.

- Te elárultál engem! – támadt fiára a belépő apa.

- Nem, nem! Irma néni lehet, ő nem...- hebegett a gyerek, majd sírva fakadt. Eszébe jutott a történet, amelyet apja a krasznahorkai vár ágyúiról mesélt. Fénykép volt a várról, amint apja katona korában anyjával együtt az ágyúkon ül.

A fiúk sokszor elmeséltették a történetet szüleikkel: A fiúk, az árulók, a vesztébe rohanó apa...

- Hagyd a gyereket Nándor! Nem tehet semmiről! A tanítónő őszintén segíteni akar. Nem lesz semmi baj – nyugtatgatta az asszony a férjét.

-Majd meglátjuk – mondta fagyos hangon, pattanásig feszült idegekkel, a bujkálást, tétlenséget nehezen viselő katona.

Napokig nem szólt a fiúhoz.

December elején bevonultak a városba az oroszok.

Mikulás napján Kirim ezredes, a szovjet hadosztályparancsnok helyettese magához hívatta az őrnagyot.

A városi pártbizottság épületében találkoztak. Ott volt néhány PB-tag és egy főpap is, aki országgyűlési képviselő is volt.

- Vegye át a magyar alakulat parancsnokságát Sík őrnagy! – mondta tört magyarsággal az orosz ezredes.

Másnap megérkezett egy tábornok a HM-ből, aki hozta a kinevezési parancsot. Sík megszervezte a karhatalmi szolgálatot. Csak hivatásos tisztek és tiszthelyettesek maradtak a városban meg néhány sorkatona, akik nem tudtak hazamenni. Együttműködve a szerveződő munkás-karhatalmi csoportokkal néhány hét alatt helyreállt a rend, a polgároknál kint lévő fegyvereket begyűjtötték.

Novemberben a tisztek többségével Sík is aláírta a „Tiszti nyilatkozatot”, és átigazoltak az MSZMP-be. Csak néhány tiszt volt a helyőrségből, akik nem akartak tovább katonáskodni, és leszereltek.

1957-ben elrendelték a hadosztály felszámolását és a helyőrség átadását a szovjet csapatoknak.

Sík Nándort előléptették alezredessé, megbízták a feladat végrehajtásával, majd megkapta a Munkás-Paraszt Hatalomért című kitüntetést, amelyet Kádár János saját kezűleg írt alá.

Május elsejére a felszámolást befejezték.

Véget ért a Magyar Néphadsereg legjobban felszerelt, legjobban kiképzett és az 56'-os eseményekben tevékenyen résztvevő gépesített lövészadosztályának története.

1957. május 2-án Sík bevonult új szolgálati helyére, Gyöngyösre, ugyanakkor értesítették, hogy ősztől a hadiakadémia hallgatója lesz. Tiszti tömegszálláson lakott sokadmagával. Új beosztásukat várták mindannyian. Ott el kellett viselnie a parancsnok gunyoros megjegyzéseit, miszerint a „hadosztálya átállt az ellenforradalmárokhoz”.

Az akadémián az általános harcászati tanszéken tanulásba vetette magát. Sötét gondolatait nem tudta elhessegetni magától. Amellett, hogy családját csak hétvégeken látta, sorsa bizonytalanságát érezte. Mocsári ezredestől semmi híre nem volt. Legutóbb 1956. október végén Horkai százados beszélt róla: együtt voltak Tökölön. Maléterrel egyetemben tartóztatták le őket. Ezt követően a szovjetek Ungvárra vitték sok tiszttel és katonával. Egész éjszaka egy nagy laktanyában voltak összezárva több százan. Hogy az izgalmat és a rémületet a fogva tartók még inkább fokozzák, rövid géppisztolysorozatokkal adtak jelt kihallgatásra-rendelésre. Ezt ők nem tudták, és azt hitték, hogy folyik a kivégzés. Mindenkiben rémület és elkeseredés

uralkodott. Valamennyiük a halálra készült. Ennyi volt utolsó híre róluk. Horkait elengedték, Mocsári ezredesről semmi információ. 1958. augusztus végén, a tanév befejezése előtt néhány héttel Síkot kihallgatta az akadémia elhárító tisztje, aki korábban ÁVH-s volt. Mocsári ezredessel, Maléter tábornokkal kapcsolatosan faggatózott: mit beszéltek akkor a Kilián laktanyai éjszakán? Sík elmondta mindazt, amit tudott. Nem sok lehetett, mert hamar útjára engedte őt.

Három nappal a kihallgatás után pártfegyelmi ügyben berendelték a hadsereg pártbizottságára.

Egy őrnagynál kellett jelentkeznie. A tisztről sütött a bornírtság. Ápolatlan külső, mondataiban a begyepesedett korlátoltság tükröződött.

- Tudja-e, hogy Mocsárit felkötötték? – kérdezte azonnal Síkot, közben kezét dörzsölve vigyorgott kilépve az íróasztala mögül.

- Hallottam, hogy vádat emeltek ellene, de hogy kivégezték, azt nem tudtam - mondta Sík belesápadva.

Az őrnagy láthatóan élvezte a helyzetet. Valósággal lubickolt gyönyörűségében, miközben vállát rángatva, vakaródzva járt fel s alá a szobában.

- Maga ellen is pártfegyelmi van folyamatban! Tudja meg! Hehe... Merthogy nem akadályozta meg főnökét ellenforradalmi cselekményeinek elkövetésében. Értette?

- Értettem – válaszolt Sík, de nem fűzött semmit a hallottakhoz.

- Elmehet – szólt az őrnagy visszaülve az íróasztala mögé, és elégedetten dörzsölte össze tenyerét.

Tíz nap múlva Sík Nándor alezredest berendelték a Magyar Néphadsereg Pártfegyelmi Bizottsága elé. Őt percig sem tartott az egész. Kihirdették, hogy úgymond a helyőrségben hősiesen viselkedett, de azután átállt az ellenforradalmárok oldalára.

Kizárták a pártból.

Sík megdöbbenésében szólni sem tudott igazán.

- Fellebbezni fogok a Központi Ellenőrző Bizottságnál – motyogta elsápadva.

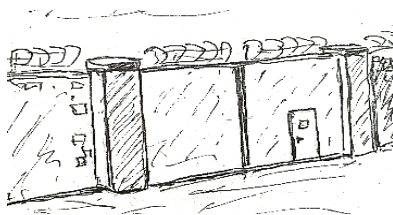
Jelentkezett az akadémia pártbizottsági titkáránál, akit korábbról jól ismert. Ő is nagyon meglepődött. Semmit nem tudott a Sík ellen készülő ügyről.

- Ez valami más vonalon, valami felsőbb ügy kapcsán alakulhatott – morfondírozott félhangosan a párttitkár.

- Számíts rá, Nándor, hogy az akadémiáról is el fognak távolítani, vagyis leszerelnek.

Miniszteri Parancs szerint Sík Nándor alezredest leszerelték. A kiegészítő parancsnokság 1958. szeptember 12-i bejegyzése alapján rendfokozata honvéd, fegyverneme páncélos, beosztása lövegkezelő.

Tizenkét év párttagság, tíz év hivatásos katonai szolgálat után, indoklás nélkül, jogerős bírói ítélet nélkül, védekezésének meghallgatása nélkül eltávolították.

Kilencedik fejezet

A helyére segített hatalom kerekei 1958 őszén már gördülékenyen forogtak. Egy hónap sem múlt el, és a kirúgott katonatisztet családjával együtt kirakták a tiszti házból, és jóval kisebb, laktanyából átalakított épületben lévőbe küldték.

Sík feje felett még ott függött a további megtorlás veszélye, hiszen egyértelművé vált, hogy a nemkívánatos személyek társaságába került.

Többen mondták neki, hogy örüljön, ha ennyivel megússza. A szovjet tanácsadó tiszt nyugtatta, hogy őt háromszor rúgták ki és rehabilitálták a nagy szovjet kommunista pártban...

Szakmájában nem lelt munkát, vagy ilyen múlttal nem alkalmazták, persze kimondatlanul. A kisvárosban maradtak ismerősei, akik végül is munkához segítettek a háromgyerekes családapát. Fizetése természetesen az akkori katonatiszti gyenge ellátmányánál is siralmasabb lett. Az asszonynak is munka után kellett néznie. A kislány óvodás, a fiúk iskolások, az asszony három műszakban...

Sík munkakeresése közben szembetalálkozott a faggatózó, sokszor kárörvendő személyzetisekkel. Barátai sajnálták, de sokat nem segítettek, féltve magukat. Rosszakarói röhögtek, hogy ezért volt érdemes a rendszer mellett kiállni, védeni, szolgálni? Végül is kihasználta, félredobta a hatalom.

Több alkalommal írt a felső pártszerveknek igazát hangoztatva, hogy legalább hallgassák meg.

Mindig elutasításra talált. Végül a belenyugvás látszatát keltve abbahagyta a próbálkozásait. Belátta, hogy az általa szolgált hatalom, miután megerősítette magát, mellőzi őt. Saját sorsával, családjá megélhetésével kellett törődnie. Kötelességtudata, felelősségérzete megmaradt, de mintha kissé alábbhagyott volna. Felelős emberek, akikkel a zűrés időkben találkozott, és akiket akkor segített, most döngették mellüket, hogy „Én nem csináltam semmit”. Evvel dicsekedtek. Így továbbra is felszínen maradhattak, nem úgy, mint ő, aki valamit is tett becsülettel, kötelességtudattal, majd az események kárvallottjává vált.

A hatalom szemében majdnem, hogy ellenforradalmár lett. Persze nem, mert akkor főnökeivel együtt likvidálták volna. Valószínű, hogy nála nagyobb fejek kellettek, amelyeket ő előtte már a porba hullattak. Amit ráolvashattak volna, az meg kevésnek bizonyult arra. Lehetetlenné tenni azért nem szégyellték.

Nándort nagyon bántotta ez. Idegessé, türelmetlenné tette, sokszor a családja, a fiúk sínylették meg.

Mindezek ellenére mégsem lett a rendszer ellensége. Megőrizte szocializmusba vetett hitét. Sokan ezért nem is értették meg. A hétköznapi politizálás során mindez kiderült ismerősei körében. Azután, végül is megszokták különtségét.

Nagybátyja segítette munkához szülővárosában.

Szövetkezetbe könnyebb volt bekerülni, mint állami vállalati munkahelyre. Ott a hatalomnak kevesebb beleszólása volt. Fizetése is jó volt, csak hát a különélés nehéz kenyerével járt.

Lakást, állami bérlakást ilyen háttérrel lehetetlen volt kapni.

Összegyűjtögetett pénzük, amit évekig kuporgattak, épphogy elég volt egy szövetkezeti lakás beugró-összegére. De hiába volt meg a kezdő összeg, azokat a lakásokat is a városi tanács utalta ki. Belekötöttek, hogy a család nem a városban lakik. Nándor is csak ideiglenes bejelentővel lakott ott.

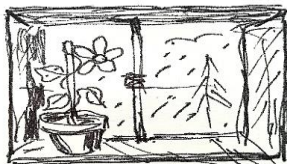
Hiába volt ő meg a gyerekei is a város szülőtte, a bürokrácia, a rosszindulat nagyobb volt. Elfelejtették a háború utáni tevékenységét, amit a rendszer érdekében tett. Félték, hogy a felsőbb hatalom nem nézi jó szemmel, ha a kegyvesztettjét segítik. Jó pontokat akartak talán szerezni az elesett megrugdosásából.

Végső érvük a helyben lakás hiánya volt, azaz nem akarták elismerni a család városi eredetét.

Végső elkeseredésében Nándor a Kádár-titkársághoz fordult, hogy állásfoglalásukkal segítsék a várost a számára kedvező döntés meghozatalában.

Talán az enyhülő légkör, a lefutott megtorlás, a megengedő viszonyok hatására a család visszaköltözhetett kiindulási városába. Ideje volt, mert a család egységét, a szülők idegeit kezdte felőrölni az évekig tartó különélés számtalan gondja, baja. A családfő kéthetente, háromhetente járt haza. A kamasz fiúk, a

kislány nevelése az asszonyra hárult. A férj a szüleinél lakott, ahol apjával sosem volt kellően jó viszonyban, megtűrt személynek érezte magát.

Drága Nándikám!

Leveledet ma reggel kaptam meg. Igyekszem válaszolni, mert tudom, hogy jó olvasni, hogy mi újság itthon. Bár a napok egyformán lassan múlnak. Igaz van, amikor elröppen, különösen akkor, ha valami munkába fogok és már nincs több idő rá. Kedves vagy, hogy ennyit gondolsz haza, hogy szinte itt érzed magad közöttünk. Ebbe belefoglaltad, hogy mennyire szereted a családot. Hidd el, hogy sokszor vagyok én úgy, hogy elképzelek itthon, mintha itt volnál, vagyis hogy megjössz estére. Ha valamit főzök, elgondolom, de jó is lenne, ha Nándi is enne belőle. De mikor felocsúdok a képzelgésből, kicsit elszomorodom. De ahogy Te mondod: csüggedni azt nem szabad. Most én is bizakodóbb lettem. Most már biztosan meg lesz a lakásunk, csak a pénzt kell összeraknunk. Az is meg lesz időre. Eddig sem éltünk nagy lábon, most sem fogunk, amit lehet, félrerakjuk. Tele vagyok tervekkel és elképzelésekkel. Úgy várom, hogy együtt lehessünk minden nap. Öröm lesz a hazatérés a munkából, ha valamelyikünk várja a másikat. Ha fáradtak vagyunk, együtt fekszünk le, édes csókkal búcsúzunk reggel, és öröm lesz a viszontlátás este.

Már lassan elmúlik a február, közeledik a tavaszi hónap és itt lesz a jó meleg nyár. El fog röppenni az is, és jön majd az a hónap, mikor szedjük a sátorfánkat, és oda költözünk, ahova vágyunk.

No persze addig sok mindent át kell élnünk. János vizsgáit át kell drukkolni. Meg a két másik gyerekét is.

Írod, hogy megkapjátok a pénzt, és hogy mitévő legyél vele. Hát természetesen betesszük a többi mellé, gyarapítani kell.

Voltunk a szabónál, méretet vett Jánoskáról. Megbeszéltük, hogy milyen öltönyt akar. 600 forintért varrja meg, mivel mellénye is lesz. Március 15-re kész. Jókor vittük, mert, ahogy mondta, tavaly is húsz öltönyt kellett elkészítenie az érettségikig. Remélem, nem mérgeledsz miatta, vagyis a varratás ára miatt. A gyűrűjét is kiváltottam. Szép lett és jó is. Persze csak érettségire kapja meg. Itt szép idők járnak, de volt egy-két nap, hogy reggel, este hideg volt, de a délelőttök kellemesek, tavasziasok. Kevés szemet vettem, elég jó minőségű. Remélem, hogy többet itt nem kell vennünk. A jövő héten reggeles leszek a hét közepéig, utána délutános. Biztosat nem tudok, mert itt óránként mást találnak ki. De azért én várlak haza. Számolom a napokat, és jó hogy mindig közelebb kerülök a szombathoz. Nándikám, ha tudsz, hozzál haza selyempapírt, mert itt nem lehet kapni a papírboltban sem, és unom már a vécét pucolni az eldugulástól. Sanyika kéri, ha más nincs, jó lesz az olasz – magyar szótár is. Ha lehet majd kapni, megvesszük a magyar – olaszt is.

Nándikám vigyázz magadra! Elég gyakran benáthásodsz.

Vasárnap voltál kirándulni? Mert azért nem lehet mindig dolgozni, még vasárnap is!

Most befejezem levelem, remélem, idejében megkapod, és igazolódik, hogy rögtön válaszoltam.

1964. február 23.

Sok szeretettel csókol családot, feleséged: Ida

Tizedik fejezet

1964 augusztusát a Sík család már együtt töltötte az új lakásban. A szülők örömmel tértek vissza a városba. Az egymás megszokásának öröme izgalommal töltötte el őket.

A gyerekek vegyes érzelmekkel voltak tele. A fiúk barátaikat, társaikat hagyták hátra. János befejezte a középiskolát, technikus oklevéllel az első munkahelyén próbált szerencsét. Sanyikának új gimnáziumot kellett keresni. A haverok hátrahagyása megviselte őt is. A kislány volt a legjobban elszontyorodva. Hiába hisztizett, balhézott, hogy minek elköltözni, apa dolgozzon itt, anyának van munkahelye, itt van az iskola, és ő most mit kezdjen ott, nem ismer senkit, meg minden...

Ősszel az iskolakezdés, az új osztálytársak megismerése, az élmények feledtették kissé a környezetváltás akadályait.

A nagyobbik fiú a város nagyüzemében kapott munkát. Technikusi oklevéllel esztergályosként alkalmazták. Nem vette zokon, a fizikai munka nem rémítette.

Sík Nándort kinevezték a nyugdíjba vonuló főnöke helyére üzemvezetőnek. Múltja nem jelentett gondot, a szövetkezetben elég volt, ha az elnök meg a főkönyvelő volt párttag, no meg a párttitkár. Nem vették olyan szigorúan a káderpolitikát, mint más állami nagyüzemben. A szövetkezeti tagok többsége annak előtte „maszek” volt, sokszor nem is önként dalolva léptek a szövetkezés rögzös útjára. Végezték a dolgukat, inkább jól, mint rosszul, ennek fejében senki nem molesztálta őket politikai síkon. A közgyűléseken meghallgatták a beszámolókat az elnöktől meg a párttitkártól, és tudomásul véve, mindenki végezte munkáját.

Elsősorban a szövetkezet gazdasági élete volt célkeresztben.

A kötelezően előírt politikai események megbeszélése mindenkinek púp volt a hátán. Nándor megbecsült tagja volt a szövetkezetnek. Jól ismerték felmenő rokonságát.

Apja, nagybátyja iparosok voltak a városban. Az ő múltjáról, tevékenységéről, a katonatiszti pályájáról is tudtak. Az 56'-os dolgokról nem faggatták. Elég volt tudni róla, hogy 58-ban kirúgták. Biztosak voltak abban, hogy nem követett el semmi nagy disznóságot, hanem a megtorlás áldozata volt ő is – vélték. Auschwitzból megmenekült barátjával beszéltek többet erről a dologról. Ő vigasztalta:

- Engem kétszer rúgtak ki a pártból, meg rehabilitáltak, annak ellenére, hogy a feleségemmel csak mi maradtunk az egész rokonságból a háború után. Mi igazán nem voltunk a nép ellenségei. Örülj, hogy ennyivel megúsztad. Te a dolgot végezted. Végezhetted volna a parancsnokod oldalán is. Lógva.

- Igazad van, de az embert bántja az igazságtalanság, meg az, hogy meg sem hallgatják, védekezni sem engedik. Lassan már engem sem érdekel az egész.

Mindezek mellett politizált. Persze csak ismerősei körében. Újságot olvasó volt. A napi politika érdekelte. Hallgatta a rádiót, később, mikor már TV is volt a családban, a híradót sosem mulasztotta el. A pártból való kirúgása ellenére sem volt a rendszer ellensége. Inkább azt lehet mondani, hogy támogatta a kádári politikát.

Hol gunyorosan, hol kárörvendően, de többször ráolvasták:

- Jól kicsesztek veled, te meg mégis az ő oldalukon vagy. Látod, nem kellesz nekik!

- Ezek már más emberek. Egyébként pedig más dolog az eszme és más a vezetőségben ülő ember magatartása. Engem nem az eszme, hanem a párt lökött el magától – mondogatta ilyenkor. Mondogatta így vagy úgy, ahogy és akinek akkor bántódás nélkül tehetett. Volt, aki elfogadta, volt, aki nem. Sokan hülyének nézték, volt, aki csak legyintett rá. Csak azok értették meg, akik igazán jól ismerték és közel álltak hozzá. Egy időben rengeteget foglalkozott a honvédségben eltöltött dolgaival.

Ez az idő elsősorban a pártból való kirúgásának idejére esett. Le is írta egy barna füzetbe, kézzel, hogy alkalomadtán fiainak megmutassa. Kézirataival együtt gondosan becsomagolta, átkötötte, és csak a feleségének mondta meg, mit tartalmaz. Lelkére kötötte, senkinek ne beszéljen róla.

Egyre kevesebbet gondolt a múltra.

A hatvanas évek vége felé ők is jobban éltek. Indulóban volt az új gazdasági mechanizmus, lazultak a kötöttségek, ez meglátszott a mindennapi életükben. Mégis, időnként óhatatlanul felbukkant a múlt emléke. Gyakran akaratlanul, kérlelhetetlenül.

Sík Nándor fiát besorozták katonának.

Közel húszéves volt. Eljött a szolgálat ideje. Akkor már a tizennyolc éveseket is bevették. Orvosi vizsgálaton estek át az egész napos eseményen, majd bezúfolták őket egy hatalmas terembe. Papírt, golyóstollat kaptak, mindannyian, csaknem százan, önéletrajzot írtak. Mindenről írni kellett. Nem csak magukról, hanem közvetlen családtagjaikról is, hogy mivel foglalkoznak, vannak-e közülük külföldön, velük tartják-e a kapcsolatot, milyen gyakran, milyen formában?

- Leírtál mindent a sorozáskor, azt is, hogy katonatiszt voltam? – kérdezte az apa.

Most jutott eszébe először és testközelből, hogy múltja miatt a fiának is kellemetlensége lehet. Eddig nem érezték. A főiskolára nem vették fel, de biztosan nem származása, hanem felkészületlensége miatt. Munkahelyén sosem firtatták apja

múltját. KISZ tag volt a gyerek minden funkció nélkül, ahhoz pedig nem kellett a káderlap.

- Nem. A múltbeli dolgokra nem kérdeztek. Ha kérdezik, leírhatom?

- Igen. Ha kérdezik, el kell mondanod. Semmi olyat nem követtem el, ami miatt szégyenkezned kellene. Egyébként, amit akarnak, úgy is megtudnak. Nem lehet letagadni, felesleges. Nyugodtan elmondhatod azt, hogy apád katonatiszt volt, 58-ban leszerelt, ma pedig könyvkötő a szakmájában. Senki nem bánthat emiatt. Ebben maradtak.

Sík Nándort napokig nyugtalanította a dolog. Ismét álmatlan órái voltak, pedig már bízott abban, hogy megtépázott idegei, amelyek a kényszerű különélésük miatt megviseltek voltak, kissé helyre jönnek. Nem tudott segíteni magán, amikor a gondolatok a múltból elragadva napokig motoszkáltak a fejében. Ilyenkor éjszakánként az ágyban forgolódott, felesége sem tudta csillapítani. Gyakran családi problémák, a gyerekek viselkedése miatt is így reagált.

Fiával kapcsolatosan ez a dolog később újra előkerült. Kiderült, hogy más összefüggésben ez indított el egy múltat háborgató eseményt, amely nem hagyta Sík Nándor életét zavartalanul folyni.

Bevonulása, kiképzés után a fiatal János a város közelében lévő katonai bázison teljesített szolgálatot. Szakmai szempontból a legjobbak közé tartozott. Öregkatonákkal és tisztekkel járt szolgálatba. A „váltásban” jó helye volt. Társai szerették, a tisztek megbecsülték. Huszonnégy óra szolgálat, negyvennyolc óra szabad. Kimaradáson hazamehetett. Úgy érezte, ezt a két évet rendben letöltheti.

Az öregkatonák leszerelése előtt, a hadosztálytörzsnél írnokokat, rajzolókat kerestek. Az egységektől felküldtek jó kezű fiatal katonákat, közülük válogattak. Húszegynéhány harcos között Sík

honvéd is ott volt. Rajzoltatták őket, szépírást, kézügyességet néztek. Jánosnak nem esett nehezére ez, hiszen gépésztechnikai oklevelet csak jó műszaki rajzkészséggel adtak. Neki volt. A kiválogatottak közé került. Azt a néhány katonát beültették egy irodába. Ott egy civil ruhás elhárító tiszt utasítására önéletrajzot írtak velük. Ő gyakorlottan el is készítette, hiszen bevonulása óta nemegyszer írt ilyet. Az elhárító tiszt minden családtag múltbeli cselekedeteire, külföldön tartózkodó rokonokra, levelezőpartnerekre is felhívta a figyelmet, azaz elvárta, hogy ezekről is írjanak.

János leírta, hogy apja katonatiszt volt, és 58-ban leszerelték.

A tiszt elvitte az írásokat. A fiúk várakoztak. Fél óra múlva visszajött és újra utasítást adott:

- No, honvéd elvtársak! Kicsit bővebben írják meg, még egyszer! Térjenek ki, hányszor leveleznek külföldiekkel, mikor hagyta el az országot a rokon, az, akinek katonatiszt volt az apja, milyen beosztásban volt, milyen okkal, mikor és milyen ranggal szerelték le, milyen... mikor... hogyan...

Sík honvéd leírta...

Fél óra múlva kinn volt a parancsnokság épülete előtt, útban az egysége felé. Kipenderítették. Az ügyeletes tiszt kísért ki az utcára. Egyáltalán nem bánta. Még azt sem, hogy ha itt marad, a kapun kinézve a városi buszt láthatta volna, amellyel hazafelé kell mennie.

Néhány hét elteltével éppen éjszakai ügyeletben volt a naposszolgálatnál, amikor a távmondatot vette: Sík honvéd azonnal vonuljon be az MN... sz. egységhez.

- Biztosan őrkatonának megyek valahová az önéletrajzom miatt – gondolta. Szomorúság töltötte el. Apjára nem haragudott. Tudta, ő semmiről sem tehet. Ebben a rendszerben nem mindegy a származás, az ősök tetteiért a fiúkat is számon kérhetik. Ugy látszik, nem megbízható az apja révén.

Végül is nem az történt, amire a katona gondolt. A parancsnok rajzolója lett, mert a törzsfőnök lenyomoztatta az apa hadsereg béli dolgát. Mivel elmarasztaló (semmilyen) ítélet nem volt ellene, ezért ragaszkodott az ügyes katonához. A nyomozás során jutottak a városi kiegészítő parancsnoksághoz és a városi pártbizottsághoz. Sík Nándor volt (lebukott) katonatiszt ügye így került felszínre.

Csaknem tíz év telt el Sík Nándor hadseregből történt eltávolítása után, amikor a munkahelyén egy férfi kereste.

- Sík Nándor elvtárs?- kérdezte az illető. Nem mutatkozott be.
  - Én vagyok. Miben segíthetek? – kérdezte a megszólított.
  - Ön katonatiszt volt?
  - Igen. De miért kérdezi?
  - Alezredesi rangban volt utoljára, és 1958- ban szerelt le?
  - Igen. De ezt honnan tudja? Ki maga? – kérdezte Sík egyre izgatottabban.
  - A városi kiegészítő parancsnokságról jöttem – mutatkozott be a civil ruhás katonatiszt – a parancsnok elvtárs kéri, fáradjon be munkaidőben hozzá, beszélni szeretne önnel.
  - Milyen ügyben? – kérdezte.
  - Azt nem közölte. Kéri, keresse meg feltétlenül – ezzel távozott. Sík nem tudta mire vélni a meghívást. Ha hivatalos ügyben keresik, akkor levélben szólítják fel, ha nem, akkor mit akarhat a parancsnok? Ismerte hivatásos idejéből. Politikai tiszt volt egy másik egységnél. Azóta nem beszélt vele.
- Napokig gondolkodott, végül rászánta magát a találkozásra. A kiegészítőn a parancsnok már várta. Rövid ücsörgés után a titkárnő vezette be. Megismerték egymást.

Egy tisztí házban laktak, gyerekeik együtt játszottak, egy iskolába jártak. Síkkal meglehetősen távolságtartó volt. Akkor egy politikai tiszt, magasabb kasztban volt bármelyik csapattisztnél. Kijött hatalmas íróasztala mögül, és a terem közepén lévő széles asztalnál leültek egymással szemben.

Nem tért azonnal a tárgyra. A család felől érdeklődött, meg a munkájára kérdezett, holott biztosra lehetett venni, hogy tisztában volt Sík dolgaival. Nándor elég szűkszavúan válaszolt, de nem kellettlenül. Igaz nem borult a régi ismerős nyakába. Az okok érthetőek voltak. Végül a tárgyra tért Simai alezredes.

- Végignézettem a dolgaidat. Végül is semmi olyan nincs, ami nagyon a terhedre róható.

- Hogyhogy nagyon? – kérdezett közbe Sík.

- Vagyis nincs. Te is tudod, hogy abban az időben határozott, gyors intézkedések kellettek, az idő sürgetett... a helyzetet megszilárdítani kellett... a hatalom megerősítése... a szocializmus érdeke... a párt tisztítása... meg a parancsnokaid elítélése mellett a beosztottakat is...

Sík hallgatott, Simai végül belefulladás homályos fejtegetésébe, majd egy sóhajjal végül kinyögte mondanivalóját:

- Eljött az idő, a dolgok rendeződhetne. Tisztázhatnád magad a pártban. Kérjed a rehabilitációd! Minden esélyed megvan rá. Kérd magad vissza!

- Annakidején többször kértem, tisztázzuk az ügyemet. Meghallgatás nélkül elutasítottak – szolt rövid szünet után tompa hangon Sík – Ha maguktól nem hívnak, én nem ácsingózok. Nem én követtem el a hibát. Meggyőződésemen ez semmit nem változtat.

- Gondold meg Nándor! – kérte a tiszt.

- Meggondoltam – válaszolt és elköszöntek egymástól.

Néhány nap múlva üzentek, Sík vigye be kitüntetését a kieg-re, amit azóta is elfelejtettek visszakérni.

Nándor már nem törődött vele, hogy nem kapott hivatalos határozatot a kitüntetés visszavonásáról.

- Basszák meg!- mondta fennhangon. Összecsomagolta és feladta postán.

Napokig rágódott a dolgon szokása szerint. Megtépázott idegei a múlt felidézésével még ziláltabbá váltak. Éjszaka gyakran fenn volt. Rossz álmai gyötörték. Százszor, ezerszer, ismételten végiggondolta az eseményeket. Jól cselekedett-e akkor, mi volt a helyes, mit rontott el? Mi lett volna, ha másképp teszi dolgát. A véres események jártak leggyakrabban az eszében. Gyakran riadt fel álmából, felesége nemegyszer álombeli hadakozásából költötte, hogy megnyugtassa. Addig is a rendszer híve volt.

A hatvanas évek végén már mindenki előtt világosak voltak a korabeli pártvezetés hibái, a személyi kultusz, a XX. Pártkongresszus. Hruscsov volt már a Szovjetunióban... Persze az 56'-os események tisztázatlanok voltak. Parancsnokai sorsa, sírjai ismeretlenek, beszélni sem szabadott róluk.

Kezdték jobban élni. Az 1968-as új gazdasági mechanizmus lazított a korábbi megkötéseken. A fizetések emelkedtek. Lehetett külön dolgozni, jöhetett a telek, a Trabant, belföldi utazások, azután már a szomszéd Csehszlovákiába is...

A gyerekek kirepültek, a két fiú megnősült, a lány férjhez ment, jöttek az unokák.

A nyugdíjas Sík Nándor belenyugodott sorsába, családjának örült. Látszólag elfelejtette minden régi baját, megpróbáltatását, sérelmét. Járandóságának megállapításakor érte kellemes

meglepetés, amikor megtudta, hogy tíz éves katonai szolgálatát hibátlanul beszámította a nyugdíjigazgatóság.

Azután a rendszerváltás éve őbenne is felborított mindent.

Felszaggatta a sebeket. A kétségek sorra bontogatták az emlékek lassan bezáródott zsákjait.

A hétvégék jól teltek el Sík számára. Együtt voltak gyerekeikkel. Később a felnövő unokáikat is rájuk bízták, ha a gyerekeknek más programjuk akadt. Míg megvolt a jogosítványa, feleségével járták az országot a Trabanttal. Néhány napra megszálltak olcsó helyeken. Amíg élt az öreg Sík, meglátogatták, persze csak ritkábban, mert a kapcsolat olyan maradt, mint amilyen volt. Keserű, feszült, száraz és idegenszerű.

A hétköznapiak kezdtek nehezzé válni. Az újságok, a TV egyre zavarosabb dolgokat közölt, legalábbis Sík számára, aki a politikai eseményeket mindig követte.

A felerősödő diáktüntetések, a földalatti ellenzékéről szóló hírek nyugtalanították. Kádár befolyásának gyengülése, a mellette lévő erősödése, a rendszer gyengülése zavart okozott benne. Amiatt a rendszer miatt aggódott, amely rendszer őt félreállította, korábban kihasználta, kisemmizte. Nem tudta elképzelni, hogy más legyen, hogy a régi legyen, a kapitalista világ jöjjön vissza. A demokráciát ez a struktúra jelentette számára, persze egyre szélesebb jóléttel, visszaélések nélkül, baloldali elkötelezettséggel. Nagy Imre temetése, az ott elhangzó beszédek, az utána megnyilvánuló visszahatás, egyre kuszább gondolatokat ébresztettek Síkban. Mikor az 56-os események boncolgatására, az akkori és azután bekövetkező sortüzek vizsgálatára került sor, egyre inkább kezdték a kétségek gyötörni. 1957 után, miután a Kádár rendszer megszilárdult, egyre többen lettek a magukat helytállóknak nevezők, a melldöngető, „semmitnemcsináltam”-mal dicsekvők, a valaha (kitudjahogy) partizánok. Most egyre több a forradalmár, az áldozat, a hős.

Eszébe jutott, amit akkor a pesti utcákon látott, a fegyveres gyerekek, az utcáról összegyűjtött csavargók, prostik, a fosztogatók, a gyújtogatók, a fegyveresek, akik rájuk lőttek. A lövöldözés, az ágyútűz, a halottak, amikor a laktanyába behatoltak, ezek újból felkavarták emlékeit. Már nem ellenforradalmárok, nem csöcselék, hanem hős forradalmárok voltak. Akik leköpték, amikor a kötelességét teljesítette, vagyis nem adta át önként a fegyverét, a laktanyát nem nyitotta ki előttük.

Éjszaka gyakran rémálmok gyötörték. Gondolatai még nappal is arra-arra vitték.

Az alkoholba próbált menekülni. Pálinkásüvegeket dugdosott a lakásban, szégyellve italozását. Azután már kezdte elfeledni, hová tette azokat...

A felejtés kezdett tragikussá válni. Eltévedt kiránduláskor az erdőben, holott gyerekkora óta járta, ismerte az utakat. Miután idegeneket kérdezett, hogy hazataláljon, nem mert többé a Bükkbe menni egyedül. Már a városban is eltévedt. A tragikus az volt, hogy tiszta perceiben, óráiban belátta szörnyűségét.

Az orvos agyér-elmeszesedést állapított meg nála.

Feleségének mondták, ne hagyják egyedül.

A kilencvenes első évek rohamosan felőrölték idegeit.

***

A zengő hang, mint annyiszor, ismét megszólalt. Felnézett. A magas emelvényen szigorú arcú katonatiszt ült. Régi szabású egyenruháján tábornoki rangjelzés. Jobbra, balra tőle, magas

rangú katonák néztek szigorúan rá. Némelyik arca ismerős volt Síknak. Vezérkariaknak vélte. Furcsállotta, hogy tábori sapka, egyiküknél üres gázálarctok, másoknál a nyakukban katonai távcső van. A falon Rákosi kopasz képe mosolygott.

- Maga rohadt ellenforradalmár! Felakasztjuk. Lógni fog a többivel együtt. Vége a jó világnak. Lakását is adja le! Az autó sem jár magának.

- De a lakás az nem a honvédségé, az szövetkezeti, a Trabant sincs már meg...- próbált válaszolni, de nem hallotta saját hangját. Amaz mégis megértette, nyálát fröcsögtetve üvöltött vissza.

- Az nem számít! Minden a miénk! Nem fog többet irkálni, meg kórincsalni a pártba, mert a párt én vagyok!

Vége a rehabilitációnak! Nagy Imre kommunista volt, az is lesz, meg áruló, magával fogjuk visszatemetetni! Utána lógni fog!

A mellette ülők bőszen helyeseltek.

Éles hang szólalt meg most mögötte.

A terem falánál magas kőoszlop, rajta egy barna képű fiatalember ordított rá. Alatta nemzetiszínű zászlókat lengettek. Némelyikben kívágya a régi címer, másokban az új és a régi egymás mellett.

- Maga halomra lövette a hazafiakat! Térdig gázolt a forradalmárok vérében. Ezért meglakol! Agyagba döngöljük a többi rohadt kommunista párttaggal együtt.

- Nem is vagyok párttag, a pártból már rég kirúgtak – rebegete, és elfogta a félelem.

A zászlós tömeg egyre közeledett felé. Köpködték, dobálták minden ocsmánysággal, arca síkos volt a fekete valamitől.

Félelmében maga elé kapta a kezét. Most vette észre jobbában a géppisztolyt.

Feje fölé emelte és lőni akart. A fegyver nem szólalt meg. Nem volt benne a dobtár.

Mögötte a tisztek csizmás léptei csattogtak, előlről a vigyorgó, ordító zászlós tömeg, a két fal kezdte összeszorítani.

Az utolsó pillanatban sikerült egy magas, omladozó téglanyíláson át a szabadba jutnia.

Nehezen haladt, mintha mellig folyóban járna. A sodrás ellenében előre hajolt. Sűrű, fekete vért látott maga előtt. Kezek, lábak, szétszaggatott törzsek állták útját. Egy füstölő csövű tank mellett HM tisztek konzervhúst falatoztak véres bajonettel, és mentegetőztek, hogy véletlen volt az egész. Ők nem tehetnek semmiről...

Mögötte összekarolva, egymásba kapaszkodva régi egyenruhás katonák, ávós tisztek, kokárdás, zászlós tüntetők ordítottak. Elrohant mellettük. Megbotlott és a hirtelen elé került szikhasadékba zuhant.

Kapálózott, olyan mozdulatokat tett, mint amikor a mély vízből a felszínre törekedik az ember. Hasztalan kapálózott. A mederben találta magát.

***

Felesége ébresztgette, a takaró szélével törölgette gyöngyöző homlokát.

- Már megint rosszat álmodtál - mondta. Hangjában semmi korholás, inkább aggodás volt.

Mikor a sajtóban megjelentek a hírek arról, hogy felülvizsgálják a sortüzek körülményeit, a pártok, különösen a korábban ellenzékben lévők hangos emberei számonkérésről, példás ítéletekről beszéltek, meg háborús büntettekről, népellenes cselekedetekről, Sík egyre inkább menekült a gondolkodás elől.

Fiai hiába mondták, amiben ő részt vett, az a történet a laktanyán belül volt. Behatoltak a honvédség területére, neki azt meg kellett akadályozni, a kötelességét teljesítette. Milyen katona az, milyen hatalom az, akinek katonája egy szóra átadja akárkinek a laktanyát, fegyverét. Majd kivizsgálják és felmentik. Semmi bántódása nem eshet.

Sík tudta, hogy megfelelően cselekedett, de tudta azt is tapasztalatból, hogy nem bízhat a mindenkori hatalom tárgyilagosságában.

Mindig hitt az új, szebb jövőben, vállalta a szolgálatot szökött katonaként, pedig a békét szerette. Védte a mindenkori hatalmat. Parancsnak megfelelően cselekedett. A hatalom, politikai érdekekből, minden ítélet nélkül, védekezését meg sem hallgatva eltávolította, fenyegetve pusztá létét is. Most az új rendszer, az új hatalom is őt fenyegeti, őt, akit az előző elfűrészelt.

Azon vitatkoznak, hogy ellenforradalom, népfelkelés vagy forradalom volt? Ad valaki minderre megnyugtató magyarázatot? Bízhat egyáltalán annak a hatalomnak a tárgyilagosságában, aminek soraiban a régi rendszer elismert tisztségviselői ülnek, vagy akik korábban kommunistákat forradalmároknak öltöztettek át? Vagy azokban, akik a korábbi rendszer haszonélvezői voltak, vagy kitanították magukat, és most mindenkinél okosabbak, mindentudóbbak, tisztánlátóbbak? Órá bélyegezik, akit az előző hatalom az ellenforradalom kiszolgálójának nevezett, hogy háborús bűnöket követett el, vagy a nép ellensége?

Egyre inkább egyszerűsödtek a kérdések benne. Végül is mi ő? Ellenforradalmár? A volt hatalom kiszolgálója vagy kárvallottja? Az új rendszer ellensége? Parancsot végrehajtó katona vagy háborús bűnös?

Álmatlan éjszakákon, józan nappalokon ez foglalkoztatta, és ez örölte fel idegeit.

A rendszerváltás után, jogászok, történészek vizsgálták az ötvenhatos események, és az utána megtorlásként végrehajtott sortűzek körülményeit.

A fenti katonai események színhelyének, körülményeinek kapcsán sok vita volt a történészek, jogászok, politikusok között. Végül, az ottani események nem kerültek azoknak a listájára, amelyek fegyvertelen tömegbe való sortűznek, vagy háborús bűnnek számíthatott volna.

Mocsári ezredes parancsnokot, a korábban taglalt események résztvevőjét, a főhős feljebbvalóját, a rendszerváltás után rehabilitálták, hősként újra temették Nagy Imrével együtt.

A rendszerváltás után három évvel temették el.

Első agyvérzése után néhány hétig élt, látszólag ép fejjel, mozgásképesen. A második elvitte egy hajnalon. Gyerekeit, unokáit szólította alig érthető beszédével. Néha a város nevét emlegette látszólag értelmetlenül, összefüggéstelenül. A várost, ahol utoljára próbálta szolgálni hazáját, ahol igyekezett volna letelepedni, gyerekeit felnevelni.

A korán beköszönő tél behavazta a temetőt.

Mikor apja, anyja mellé elhelyezték urnáját, egy percre kisütött a nap, az ég megmutatta hibátlan kékjét.

Vége